

Zuzendaritza: Luis Antonio Bilbao Monasterio (kazetaria). Joan Mari Torrealdy

aurkibidea

	Zenbaki honetan	3
NAZIO-ARAZOA	Joxe Azurmendi, Manolo Pagola	
SOVIET	Lenin: ohar batzuk nazio-arazoaz	6
BATASUNEAN	Manolo Pagola	
	Nazioen errebolta Soviet Batasunean	19
	Pello Zabaleta	
	Nazio-arazoa Ukrainian	71
ORAIN ETA HEMEN	Euskal kultura 1979, Raúl Guerra Garridoren arabera (Joan Altzibar). Fisika. Hiztegia (Manolo Pagola). Bertsolaritzaren bide berriak (Joan Larrinaga). Katalana hiltzear? (Joseba Intxausti). Baietz urtea gaizki bukatu! (Kepa Etxeberria). Valentziera ala katalana (Joseba Intxausti)	88

GAIAK	Joseba Intxausti	
	Zaitegi eta «Euzko Gogoa» (eta II). Hamar urteko lana (1950-1959)	96
...HAINBAT ABURU	Andolin Eguzkitza	
	Bittor Kapanagaren pentsamentuaz	120
LIBURUAK	Joan Mari Torrealdy	
	Euskal liburugintza 1979.ean	123
	Jon Kortazar	
	R. Saizarbitoriaren «Ehun metro»	142
	Jaso ditugu	152

Idazkaritza eta administrazioa	Ategorrieta hiribidea, 23, 1.ª, esk. Donostia - 13
Jabegoa	Anaidia, Arantzazu
Dep. Leg.	S. S. 25/1977

ZENBAKI HONETAN

Bigarren aldiko laugarren urteari ematen dio hasiera zenbaki honekin JAKINek. Aurreko urteetan bezala, aurten ere, jendearen harrera abegitsuari, guk geure aldetik erantzunik jatorrena eman nahi genioke.

Hamairugarren zenbaki honen gai nagusia berriz ere nazio-arazoa da. Europa aldeko sistema kapitalistetako nazio ukatuak aztertu genituen JAKIN 2.ean. Soviet Batasuneko nazioak ikusten ditugu orain.

Bestelako azterbidez hurbildu gatzazkio arazoari oraingo honetan, liburu irakurketak egin bait ditugu. Hasteko, Joxe Azurmendik eta Manolo Pagolak nazio-arazoaz teoria leninistaren textu esan-nahitsuenen selekzio bat egin dute. Gero, sarrera honen ondoren, bi liburuen irakurketaz hornitzen da dossierra. Bi liburu, bi egile, bi ikuspegi eta bi aztergai. Hélène Carrère d'Encausse-ren «L'empire éclaté» liburuaren irakurketa egin du M. Pagolak. Ivan Dzjuba-ren «L'oppressione delle nazionalità in URSS» liburuaren irakurketa egin du P. Zabaletak. Bata, «L'empire éclaté», Soviet Batasunetik barik kanpotik idatzia dago, eta marxismo-leninismotik at. Bigarrena, «L'oppressione delle nazionalità in URSS», Ukrainian egina da, eta marxismo-leninismoaren barruan oratua. Lehenak Soviet Batasuna bere osotasunean hartzen du, eta bigarrenak bereziki Ukraina aztertzen du. Batak eta besteak Soviet Batasuneko herrien errealitatea eta teoriatik praxira dagoen aldea agerian utzi nahi dute.

Orain eta Hemen sailean euskal kulturaz eta katalanaz gehienbat ari dira artikuluxkak, ohar, kritika eta berri-emate gisa.

Gaiak izeneko sailean, aurreko zenbakian hasiriko lana burutzen du Joseba Intxaustik: «Euzko Gogoa» aldizkariari buruz ikerketa sakona eta osoa.

...*hainbat aburu* sailean Andolin Eguzkitzak, «Euskara, erro eta gara» liburuan oin-harturik, Bittor Kapanagaren pentsamoldea aztertzen du.

Liburuak sailean, azkenik, bi lan-sail aurkezten dira. Batetik, urteko lehen zenbakiero bezala, aurreko urteko liburuen zerrenda osoa eta horien azterketa egin ditu Joan Mari Torrealdayk. Bestetik, Jon Kortazarrek literatur kritikarekin jarraitzen du, R. Saizarbitoriaren «Ehun metro» gaitzat harturik oraingoan.

j. azurmendi
m. pagola
p. zabaleta

NAZIO-ARAZOA SOVIET BATASUNEAN

Lenin: ohar batzuk nazio-arazoaz

Teoria leninista eta nazio arazoa. Lenin eta autodeterminazio-printzipioa. Lenin eta praxi politikoa.

Nazioen errebolta Soviet Batasunean

Nazio politikaren hildo nagusiak. Herri soviatar bat ala gehiago. Demografia eta etorkizuna. Indar bateratzaileak: politika, Partidua, Armada. Hizkuntz politika integrazioaren ala nazioen alde? Integrazioa krisian. Erljioa eta sentimendu nazionala.

Nazio-arazoa Ukrainian

Idazlea eta liburua. Ukrainiako egoera. Errusiartzea. Historia-ren berridazketa: «Errusia haundi eta hautsiezina». Errusiera eta ukrainiera.

Lenin: ohar batzuk nazio-arazoaz

Joxe Azurmendi
Manolo Pagola

Estatutik Estatura, sistema ekonomiko eta politiko batetik bestera, nazio eta etnia minoritarioen arazoez modu desberdinak hartzen dituzte. Nazio-arazo bera ez da arazo berdina Jugoslavian eta Italian, Espainian ala Soviet Batasunean.

JAKINek (2, 1977) «nazio ukatuak Europan» argitaratu zuen, egiaz sartaldeko Europan —kapitalistara, liberalera— mugatua, «herrialde sozialistek nazionalitateak beste zenbaki baterako utzi»az. Agian ez bait dago denak batera tratatzerik, sartaldeko «nazio ukatuen» arazoak eta sartaldekoez, sistema arraz diferentetakoak. Sartaldeko nazio minoritarioei gagozkiela, Lenin gogoan eduki behar dago batik-bat.

Sartaldeko nazio minoritarioen arazoak, esprekiago, Soviet Batasuneko edo «Errusia»koak, ez dira Leninekin hasi eta ez Leninekin bukatu. Hagitz lehenagokoak dira Lenin baino. Leninez geroztik ere soluzio bila dabilta. Baina ekialdeko nazionalitateen egungo egoerari nazio-arazoaren «soluzio leninista» obi deritzanez, egungo nazionalitate politika Soviet Batasunean Lenin baitan inspiratzen denez, ofizialki bederen, Soviet Batasuneko nazio-arazoaren azalpenak nabitaiez Lenin gogoratuz hasi behar du.

Halare ez da gure asmoa orai Leninen azterketa sakonik egi-
tea, hitzaurretxo teoriko-historiko moduan ohar batzuk eskain-
tzea baizik. Oharrok bi partetan banatzen ditugu: teoriari bu-
ruz, praxiari buruz (Soviet Batasunaren antolaeran, Iraultza on-
doren). Leninen beraren textu zenbait ekarriko dugu, argigarri
izan daitekeelakoan desarroilo historikoa eta egungo nazio-ara-
zoen sustrai teoriko eta praktikoak hobeki ulertzeko. Izan ere,
espikazio simpleegia dirudi, egungo nazio-arazoak Soviet Bata-
sunean «desbideratze stalinista» omen zelakoari bakarrik egoz-
tea, ustegabeko sorginkeria edo malefizio akzidental bati bezala,
kontraesanak sistemaren barrutik —hots, sistemaren printzipioe-
tatik, Estatuaren antolaera politiko eta ekonomikotik, etab.—
espikatu ordez. Problemaok ez dira kasualitatez agertzen.

OHAR BATZUK TEORIAZ (printzipioez)

Erakunde estatal bat daukagunean, eta nazio bat baino
gehiago haren barruan, desberdinak beren artean (Estatu plu-
rinazionala), zein izan daiteke jokabide hoberena: separatzea eta
nazio bakoitzak bere erakunde estatal berjabea burutzea? Estatu
berean elkarrekin jarraitzea, federazio edo konfederazio gisa?
Elkarrekin jarraitzea eta nazio guzion asimilaketara eta fusiora
iristea? Arazoa hori da.

I. — Autodeterminazioa

a) Lenin nazioen autodeterminatzeko eskubidearen alde dago beti:
separatzeko eskubidearen alde.

b) Baina separatzeko *eskubidearen* alde egonez, kontrako efektua bi-
latzen du *praxian*: nazioen fusioa.

Nazioen fusioak ez du bortxaz eragina izan behar: nazioek berek joan
behar dute fusiora.

- a) Nazioen autodeterminazioaz, haiek elkarte nazional
arrotzetatik Estatu gisa separatzeko eskubidea ulertzen
da, Estatu nazional burujabeen sortzea ulertzen da
(1914). (*Du Droit des nations à disposer d'elles-mêmes*
in *Oeuvres* t. 20, Editions Sociales-Editions du
Progrès, Paris-Mosku, 419 or.).

Sozialismo garaileak demokrazia integrala eraiki behar du derrigorrez eta, beraz, ez bakarrik berdintasun teoriko bat (aldarrikatu) nazioen eskubideen kontuan, baizik eta, beren buruaz nahi dutena egiteko nazio zapalduen eskubidea aplikatu, hau da, separazio politiko librerako eskubidea. Iraultza bitartean eta garai-penaren ondoren, beren ekintza guztietan nazio zapalduak askatuko ez lituzketen eta hauekiko beren harremanak elkartasun librearen oinarri gainean jasoko ez lituzketen alderdi sozialistek —eta elkartasun librearen formula, separatzeko eskubidea onartzen ez badu, gezurtia da— traizioa egingo liokete sozialismoari (1916). (*La Révolution socialiste et le droit des nations à disposer d'elles-mêmes* in *Oeuvres*, t. 22, 155-156 or.).

- b) Erraz ulertuko da Errusia osoko marxistek, marxista errusi-haunditarrak buru direla, nazioen separatzeko eskubidea defenditzeak ez duela ukatzen inolaz ere nazio zapaldu honetako edo hartako marxistek separazioaren kontrako propaganda egitea; *dibortziatzeko* eskubidearen onarpenak, kasuren batetan, dibortzioaren kontrako propaganda ukatzen ez duen bezala (1914). (*Du Droit des nations à disposer d'elles-mêmes* in *Oeuvres*, t. 20, 478 or.).

Nazio zapalduentzat autodeterminatzeko eskubidea eskatzen badugu, *hau da*, independentzia, *hau da*, separatzeko eskubidea, ez da zatiketa ekonomikoaren bila gabiltzalak eta Estatu txikiak sortzea nahi dugulako; alderantziz, Estatuak haundiak nahi ditugulako da; nazioen hurbilketaren eta areago oraindak fusioaren alde gaudelako da, baina benetako oinarri demokratiakoaren eta internazionalistaren gain; eta hau pentsaezina da separatzeko askatasunik gabe. (1915). (*Le prolétariat révolutionnaire et le droit des nations à disposer d'elles-mêmes* in *Oeuvres*, t. 21, 430 or.).

Gu nazioen fusioaren alde gaude, baina *gaur* ezinezkoa da, separatzeko eskubiderik gabe, indarka, anxio bidez ezarritako fusiotik borondatezko fusiora igarotzea (1916). (*Une caricature du marxisme et à propos de «l'économisme impérialiste»* in *Oeuvres*, t. 23, 75 or.).

II. — Nazioen batasuna eta fusioa

Leninen arabera, nazioak lotuz eta batuz doaz munduan, geroz eta batasun haundiagoetan, lotura herstuagoz. Eta historiaren martxak —Leninen ustez— horixe agintzen duenez:

- a) nazioei berei hala komeni zaie
- b) proletalgoari, bereziki, hala komeni zaio.

(Ondoko textu denak 1913koak dira).

- a) Begira Errusia eta errusi-haunditarren jarrera ukrainiarrekiko. Noski, bada, edozein demokratak, zer esanik ez marxistak, ukrainiarrek jasan behar dituzten humilazio ikaragarriko horien kontra borroka gogor egingo du eta eskubide-berdintasun oso-osoaren errebindikatu du haien alde. Baina zuzen-zuzen traizioa egitea izango litzateke sozialismoari eta politika begi-motza egitea, ukrainiarren «egiteko nazional» burgesen beren aldetik begiraturik ere, proletalgo ukrainiarren eta proletalgo errusi-haunditarren artean, Estatu bat-berearen barruan, egun dauden elkertasuna eta aliantza kraskatzea. (*Notes critiques sur la question nationale in Oeuvres*, t. 20, 23 or.).
- b) Langile errusi-haunditarrek eta ukrainiarrek elkartasunean —are, batasun eta fusio organiko herstuenean, Estatu berbatetan bizi diren arte— behar dute defendatu mugimendu proletarioaren kultura komuna edo internazionala; tolerantzia guziaz erakutsiz propaganda-rakoan erabiltzen den hizkuntza kontuan eta propaganda horri dagozkion *detailezko arazo* lokal edo nazional hutsetan. *Marxismoaren eskakizun absolutua da hori*. Edozein ahalegin nazio bateko edo beste langileen artean separaziorik sortzeko, edozein atake «asimilazionismo» marxistari, edozein kontrajarren, proletalgoaren arloetan, kultura nazional baten artean —osotasun gisa harturik— eta bakar eta banaezintzat hartutako beste kultura baten artean, etab., nazionalismo *burgesean* inspiratzen dira denak eta absolutuki behar-beharrezkoa da haren kontra kupida gabe borrokatzea. (*Ibid.* 26 or.).

Zehazkiago ikusi beharra dago, zer den, historiak omen dakarren eta nazioei berei nahiz proletalgoari komeni zaien batasun hori. Hiru puntu bakarrik seinalatuko dugu: historiak *zentralismoa*, nazioen *asimilaketa*, nazioen *fusioa*, esijitzen duela.

A) Batasuna = zentralismoa

Prozesu historiko bateragilearen arabera, premia ekonomikoek eraginda, Estatuak zabalduz, haundituz eta zentralizatuz doaz, nazio edo herri diferente geroz eta gehiago bilduz. Eta prozesu guziz positiboa da hau:

- a) zentralismoa, historiak nahi du
  - b) proletalgoak ere zentralismoa nahi du.
- a) Nazioek beren buruen jabe izateko, hots, separatzeko eta Estatu nazional berezia konstituitzeko duten esku-bideaz, aparte arituko gara. Baina —nazio desberdinek Estatu bakarra osatzen duten bitartean eta anarteraino, marxistek ezein kasutan ere ez dizute goratuko, ez printzipio federatiborik, ez deszentralpenik. Estatu haundi zentralizatuak izugarritzko progreso historikoa adierazten du, zatiketa erdi-arotiarretik etorkizuneko mundu osoaren batasun sozialistara bidean. (*Ibid.* 39 or.).
  - b) Marxistak, egia esan, federapenaren eta deserdirapenaren kontrarioak dira, arrazoi sinple honexegatik: alegia, kapitalismoaren desarroiloak, Estatuak ahalik haundienak eta ahalik zentralizatuena izatea galdetzen duela. *Kondizio berdinetan, proletalgo kontzientziatua beti Estatu haundiagoaren alde egongo da.* Partikularismo erdi-arotiarren kontra borrokatuko da eta begi onez ikusiko du lurralde zabalen batasun ekonomikoa indartzea, horien gainean azkarkiago desarroilatu ahal izango bait da proletalgoaren borroka burgesiaren aurka. (*Ibid.*)

B) Batasuna = asimilaketa

Nazioak, prozesu historikoan, berdinduz eta asimilatuz doaz Leninen ustez. Eta Leninek prozesu guziz positibotzat jotzen du nazioen asimilaketa prozesu hau:

- a) nazioen asimilaketa guziz positiboa da ikuspide historiko batetan.
  - b) proletalgoaren ikusguneetik ere guziz positiboa da.
- a) Aurreritzi nazionalistek itsutu ez duten edozeinek ikusi behar du, aurrerapen historiko izugarria dela kapitalismoaren nazio asimilazio prozesua, kantoin mutur desberdin galduen rutina nazionalaren suntsimendua, Errusia moduko lurralde atzeratuetan bereziki. (*Ibid.* 22 or.).

- b) Proletalgo errusi-haunditarraren eta ukrainiarraren «asimilazioa» zalantza gabeko gertakaria da. Eta gertakaria *progresista* da, *eztabaidarik gabe*. (*Ibid.* 24 or.).

C) Batasuna = fusioa

Historiaren filosofia (edo zientzia) marxistan, desarroilo historikoaren helburua nazio guzien fusioa da:

- a) nazio guzien fusioa da marxismoaren helburua
- b) nazio guzien fusioa da proletalgoaren xedea
- a) Adiskidazinezkoa da marxismoa nazionalismoarekin, «justu»enarekin ere, «garbi»enarekin ere, finenarekin eta zibilizatuenarekin ere. Nazionalismo ororen lekuan marxismoak internazionalismoa ezartzen du, *nazio guzien fusioa batasun supremo batetan*. (*Ibid.* 27 or.).
- b) Nazionalismo burgesaren printzipioa, arrunt edozein nazioaren desarroiloa da eta hortik dator etorri nazionalismo burgesaren jite eskusibista, azken gabeko istilu nazionalak gero. *Proletalgoak*, alderantziz, edozein nazioaren desarroilo nazionala defendatu nahi izatetik urrun, erne jartzen ditu masak ilusio horien kontra, elkartrukaketa kapitalisten askatasunik osoena aldarrikatzen du eta *ospatu egiten du edozein nazio asimilaketa*, bortxaz egindako edo pribilegioen bidez eragindako asimilaketa salbu. (*Ibid.* 28 or.).
- Nazionalismoa kotsakratu, «neurri justuetara» mugatuz, nazionalismoa «konstituitu», Estatu partikularren organismo bidez nazio guzien artean hesi sendo eta iraunkorrak eraiki: horra autonomia nazional kulturalaren oinarri ideologikoa eta edukina. Ideia hau burgesa da aldenik alde eta okerra aldenik alde. *Proletalgoak* ezin eman diezaioke bere sostengua nazionalismoaren ezein ere kotsakraziori; alderantziz bai, *berexitasun nazionalak xabutzeko* eta hesi nazionalak eraisteko balio duen *guzia sostengatzen du*, nazionalitate artean loturak herstu eta herstuagotzen dituen *guzia, nazioen fusiora daraman guzia*. Bestela jokatzea, burgesia ttipi nazionalista erreakzionarioaren atzetik errenkan jertzea da. (*Ibid.* 28-29 or.).

ADIBIDE BAT agertzen dugu hemen eta, hain zuzen, eremu kulturalakoa hautatu dugu, hautatzen hasi eta, JAKINen zenbaki honetan azaltzen diren egungo problemengatik eta guk euskararekin eta espainolarekin

(gaztelaniarekin) darabilgun problemagatik. Estatu espainolean, zer duda, gaztelania beste hizkuntzen gainetik gailendu da. Zentralismoaren presioa, zampaketa, etab. aparte, hala behar ote du, progresoren izenean? Soviet Batasunean lur eta herrialde, nazio eta jende txit desberdinak bizi dira, baina, ezagunki, errusiar nazioa da de fakto bortitzena. Desarroilo historikoak, hots, asimilaketa edo fusio prozesu aurrerakoiak, aurrerantzean ere errusiera beste mintzairen gainetik nagusitzea adierazi nahi ote du? Leninek ez du zalantzarik egiten baietz, nahiz eta metodoetan ez konforme egon liberal zentralistekin.

Errusiera hizkuntza bikaina eta indartsua da, esaten digute liberalek. Errusiako periferiako biztanle guziek horrelako hizkuntza bikain eta indartsua ikastearen kontrarioa, nola izango zara, bada? Ez al duzu ikusten alogenoen literatura aberastu egingo duela errusierak eta goreneko kultur balioetara iristeko posibilitatea emango diela? Bai, jaun liberalak, hori dena egia da, erantzuten diegu guk. Badakigu, Turgeniev eta Tolstairen hizkuntza bikaina eta indartsua dela... Eta guk nahi dugu, begien bistakoa da, Errusiako biztanle bakoitzak hizkuntza erruso bikain hau ikasteko aukera izan dezala. Guk nahi ez duguna inor behartzea da. Uste dugu hizkuntza erruso bikain eta indartsuak ez duela *egurraren amenazo* beharrik, besteek ikas dezaten. Lanak eta bizitzak eskatuta, errusiera ezagutzeko premia dutenek, egurrik gabe ikasiko dute. Egurrak, gainerakoan, hizkuntza bikain eta indartsua beste talde nazionaletara sartzea eragotzi besterik ez du egingo (1914). (*Faut-il une langue officielle obligatoire?* in *Oeuvres* t. 20, 68-69 or.).

III. — Konklusioa

Konklusioa berez ageri da: sozialismoak muga nazionalak oro desegin behar ditu (politikoak ezezik, sozialak, kulturalak, hizkuntzazkoak, etab. ere bai), nazio guzien fusioa nazio bakar batetan eraginez. «Langileen aberririk ezak» adiera radikal eta positibo bat hartu dizu Lenin baitan, sozialismoaren hastapenetan zuen esanahitik franko diferentea.

Aberriaren arazoa ez dago gaurko gerraren izaera historiko konkretua ahaztuaz planteatzerik. «Langileek ez dute aberririk». Konprenitzen da sozialismoaren egia hau onartzeko eta egun-bistan berari aurpegi emateko oportunisten beldurra. Mugimendu sozialistak ez dauka

aberriaren koadro zaharrean irabazterik. Gizartearen forma berriak, geroagokoak, sortzen ditu, zeinetan nazionalitate *guztietako* masa langileen behar bidezkoak eta nahikunde progresistak beteko bait dira batasun internazionallean, eta *egungo muga nazionalak oro suntsitu egingo bait dira* (1914). (*La situation et les tâches de l'internationale-socialiste* in *Oeuvres* t. 21, 32-33 or.).

OHAR BATZUK PRAXIAZ

Gerrak eta Iraultzak inperio tsarista, hertsu lotua, puskatu egin zuten, hainbat herri lotzen zuten aginpidea eta Estatu-apatua birrinduaz. Boltxevekeen buruhauste gaitz bat, nazio-arazoari konponbide aurkitzea izango da. Nola antolatu berriro inperioko herri guzi haien arteko harremanak?

Errusia «herri-gartzela» bat zen. Gerrarekin eta Iraultzarekin inperioko herri zapaldu askok beregaintasun nahia agertu zuen, batzuetan independentzia esijitzeraino, beste zenbait kasutan forma federatiboak onartuz. Diferentzia haundiak zeuden demokraten eta sozialisten artean, sozialisten artean bertan (boltxeveke eta mentxeveke artean bereziki), baina baita boltxevekeen beren artean ere. Oro har Leninen ikuspideak nagusitu dira eta haietara mugatuko gara hemen.

1. Leninek, nazio-arazoak, *proletalgoaren garaitzapenerako medio eta pre-textu* bezala ikusten eta baloratzen ditu:

Inperialismoaren garaian zapalkuntza nazionala sendotzeak sozial-demokraziari eskatzen diona, ez da, burgesiak nahi lukeen bezala, nazioen separatzeke askatasun borroka «utopikoari» uko egitea, baizik eta, alderantziz, arlo honetan sortu diren konfliktuak ere, burgesiaren aurkako masa-ekintzetarako eta ekinaldi iraultzaileetarako pretestu bezala erabiltzea (1916). (*La Révolution socialiste et le droit des nations à disposer d'elles-mêmes* in *Oeuvres*, t. 22, 158 or.).

2. Garaitu eta gero, edo garaitu ala, gizarte berriari eman behar zitzaion egitamuaren arazoa sortzen zen. Lenin, ikusi dugu, federazioaren kontrarioa zen, arras zentralismoaren aldekoa. Baina Iraultza ostean federazioaren bidetik edo jo behar izan zen Soviet Batasunean. Federazioa, halare, *fusiorako medio* bezala ikusten eta baloratzen du Leninek. H.d., beti ere nazionalismoa gogor kondenatuko eta borrokatuko da, nazioen asimilaketa/fusioa izango da beti ere azken xedea.

- Gu ez gara inolaz ere nazo txikien (derrigorrez txikiak diren nazioen) aldeko; zalantza izpirik gabe, eta besteak beste, zentralizazioaren alde eta *lotura federati-boen ideal burges-txikiaren aurka* gaude (1914). (*De la fierté nationale des grands-russes* in *Oeuvres* t. 21, 101 or.).
- (Federazioa nazio desberdinetako langileen erabateko batasunerako forma iragankorra da...).

Federazioa, batasun osoa iristeko forma iragankorra izanik, gero eta herstuago izango den batasun federa-lera jo behar dugu derrigor; ondo kontuan izanez, mundu guziko potentzia inperialistek inguratuta, mi-litarki indartsuagoak mila bider, errepublika soviatarrek ez daukatela irauterik, errepublika guzien batasun herstu-herstuenaz ez bada: eta, bigarren, errepublika soviatarren artean batasun ekonomiko herstu-herstua derrigor egin beharra dagoela, hori gabe ezinezkoa bait da inperialismoak apurtutako produkzio indarrak bir-jasotzea (1920). (*Première ébauche des thèses sur les questions nationales et coloniales* in *Oeuvres* t. 31, 148 or.).

ADIBIDE BAT ikusiko dugu berriro: Transkaukasiako Errepublikaren hauzia.

Inperio tsaristako herriak orai federazio modura elkarganatuko zirela erabakirik ere, federazioa nola egin, hauzia geratzen zen.

Konparaketak beti okerrak eta gogaikarriak izan ohi badira ere, euskal irakurlearen amarez, konparaketa-espikazio modu bat geure historiatic aterako dugu, huzia hobeto ikus dadin. Euskadin badago nazionalismoaren problema bat eta Euskadiko arazoari soluziobide diferenteak asmatu zaizkio: independentzia, Estatutua, federazioa, konfederazioa, etab. Proposatua izan den soluzio bat —teknokratena deitu zitzaion— «Iparraldeko eskualde ekonomikoarena» izan zen: h.d., hiru probintziak, Burgos, Logroño, etab., eskualde ekonomiko batetan biltzea. Baina hau, problema politiko baten soluzio *ekonomiko* bat, hots, eskualdekatu behar ekonomikoaren aldetik soluzio bat izan daitekeena (Estatuaren batasun sakratua salbatuz), soluzio politikorik ba ote da, hots, nazio-arazoaren soluziorik? Leninek, nolahi ere, modu horretaratsu garbitu zizun Georgiako nazio-arazoa, haren independentzia ez onartzeaz gainera, federazioa ere oso nolabait ulertuz. Ikus dezagun adibide hau.

Urriko Iraultzarekin Georgia independizatu egin zen. Mentxeviceak nagusitu ziren. Aliatuek *de iure* onartu ere egin zuten 1921eko urtarrilean. Baina Armada Gorria Georgiara sartu zen, otsailaren 21ean errejimen so-

vietarra eraikiaz. Hain zuzen georgiarrak ziren Armada Gorriaren bi bu-ruak: Stalin eta Ordjonikidze. Ikaragarritzko pertsegizioa jasan zuten labo- rari nazionalistek, Elizak, mentxeveikeek eta Alderdiko boltxeveikeek be- raiek ere. Lenin bera sutan jarri zuten Stalinen eta Ordjonikidze-ren izu- garrikeriek. Boltxeveikeen Alderdiak eraman zuen garbiketa eta purga da azpimarkatzekoa. Izan ere, hauek Soviet Batasunean sartzearen aldeko zi- ren; baina Georgiako Errepublika bezala egin nahi zuten hori, ez Ar- menia eta Azerbaidjan-ekin batera, Transkaukasiako Errepublika federala osatuz. Georgiak ez zuen nahi zuena lortu. Ondoko urteetan ez zen, ordea, kontrako oposizioa itzali. 1936ko abenduaren 5ean desegin zen berriro Transkaukasiako Errepublika federala. Geroztik Georgia politikoki Soviet Batasuneko Errepubliketako bat da. Baina, lehen bezalaxe 1920an egin zen banaketaren ondotik, Transkaukasia osoak eskualde ekonomiko ba- karra osatuz jarraitzen du orain ere. (1963az geroztik Soviet Batasuna 19 eskualde ekonomikotan banatuta dago). Transkaukasiako Errepublikaren asmoa ez zen, nolana ere, Stalinena bakarrik izan. Leninek ere horixe bilatzen zuen. Hona hemen:

1921.11.28: Transkaukasiako federazioa sortzeko pro- posamenaren projektua:

1. Onartu behar da, zuzena dela bere printzipioan Trans- kaukasiako errepubliken federazioa, eta derrigorrez egin beharko dela; baina berehalakoan praktikara era- mateko goizegi dela, hau da, eztabaidarako, propagan- darako eta baseko Sovietek onar dezaten eperen bat jarri beharko dela.
2. Georgia, Armenia eta Azerbaidjan-go komite zentra- leei proposatu federazioaren arazoa zabalago eztabaida dezatela Alderdiaren barnean eta laborari eta langile masen artean, *federazioaren aldeko propaganda indar- tsua egin dezatela, eta errepublika bakoitzeko Sovieten Biltzarreak onar dezala bera*; honen aurkako joera go- gorra balitz, *Errusiako Alderdi Komunistaren Komite Zentraleko bulego politikoari* garaiz informe zehatza egin diezaiotela. (*Projet de proposition pour la forma- tion d'une fédération des républiques de Transcauca- sie* in *Oeuvres*, t. 33, 125 or.).
3. Horiek horrela, chauvinismo errusi-haunditarrak indartsu jarraitu zuen boltxeveikeen artean ere: agintzeko eta gobernatzeko maneretan, nazio txikien interesak mespretxatzeko eta hankapetik pasatzeko tradizio klasikoan. De fakto, ideologia internazionalistak indar berri ematen zion chauvinismo errusi-hunditarrari. Leninek etengabeko borroka gogorra egin beharko du haren kontra. Noizpait bere umore ederraz azaldu duen bezala, ha- ginetako minez zegoen batetan adibidez:

1922.10.6. Bulego politikoari txartela.

Hil arteko gerra deklaritzen diot chauvinismo errusi-haunditarrari bertatik. Nire hortz madarikatu honetatik libratzen naizen bezain laster, nire hortz sano hauekintxe irentsiko dut. (*Billet au bureau politique sur la lutte contre le chauvinisme de Grande puissance* in *Oeuvres*, t. 33, 379 or.).

Problema zail bat printzipio oso zailekin eta formula zailagoekin konpontzeko entseiu bat izan da Leninen. Orai badakigu hori. Euskal Herrian askotan aipatu da, azken urteotan, Leninen azken denboretako «*mea culpa*» sonatua. Leninek frakasatu egin zuela, esaten da, bere nazionalitateen politikan. Dударик ez dagoena, da, geroko desarroiloaren oinarriak berak ipini zituela.

Leninen nazio-politikaren balorapena geuk egin gabe, Leninek berak egingo digu. Leninek inperio tsaristako nazio guzien batasuna adiskidetasunean eta interes elkartasunean finkatu nahi zuen. H.d., batasun inposatu batetatik borondatezko batasunera igaro. Horretarako, batasun inposatuaren garaiko jokaera, tradizio, estilo, metodoak, aurreritziak eta eskemak, hautsi eta gainditu beharra zegoen. Baina, agian, baita Estatu eta histori (progreso) filosofia ezagun bat ere. Eta, azken finean nazio guzien asimilaketa/fusioa bilatzen duten ikuspide eta metodoekin, agian nekez egin zitekeen holakorik egin ere. Leninen neurriak, behintzat, ez dirudi aski efektiboak izan zirenik, nazio «alogenoak» inperialismo errusi-haunditar klasikotik begiratzeko:

Uste dut, Errusiako langileen aurrean txit errudun naizela, ez bait naiz nahikoa gogor eta kartsuki aritu autonomiaren arazo famatuan, errepublika sozialista sovietikoen batasunaren arazoan...

Bistan dago, autonomiaren asmo guzi hau funtsean hankasartze bat izan da eta inoportunoa...

Baldintza hauetan normala da, justifikaziotzat balio digun «*batasunetik irtetzeko askatasun*» hori, Errusiako alogenoak benetako errusoarengandik defenditzeko, errusi-haunditarraren, chauvinistaren, hondoan bandido eta zapaltzaile burokrata erruso tipikoaren inbasioaren kontra defenditzeko gauza ez den formula burokratiko hutsa izatea. Horrela ez dago dudarik, langile sovietarrak eta sovietartuak, hain eskasak izanik berak, kanaila errusi-haunditarraren, chauvinistaren ozeanoan itoko lirakekeela, eulia esnetan bezala (1922). (*La question des nationalités ou de l'«autonomie»*, in *Oeuvres*, t. 36 618-619 or.).

Baina Leninek, ia gaiso, asimilazionismo stalinistaren aurka idatzi zituen oharrok, publikoan ez ziren ezagunak izango XX. Kongresura arte.

J. A.
M. P.

LENIN Y LA CUESTION NACIONAL LENINE ET LA QUESTION NATIONALE

Estas notas, relativas a la teoría leninista de la cuestión nacional, han sido concebidas solamente como mera introducción al problema de las nacionalidades en la Unión Soviética, tal como lo presentarán luego los siguientes capítulos de este número de Jakin. La cuestión nacional varía de carácter y de planteamiento según el sistema político y socio-económico en que se encuadre: es, pues, imprescindible tener siempre presentes las doctrinas —leninistas— de sociedad y de Estado que inspiran las estructuras actuales de la Unión Soviética, marco concreto de las cuestiones nacionales aquí estudiadas. Existiendo ya una bastante amplia literatura vasca sobre leninismo y cuestión nacional, estas notas se limitan a ofrecer una selección de pequeños textos, siguiendo un doble esquema cronológico y temático, que muestren la doctrina leninista sobre la cuestión nacional y su evolución o adaptación en cada momento político: ver indicaciones bibliográficas en el cuerpo del artículo (en francés).

1. Lenín define siempre el principio de autodeterminación: pero el fin que se persigue con ello no es nunca el de la separación, sino el de la unión de los pueblos.

2. La unión de los pueblos es entendida: a) como proceso histórico progresivo de centralización, b) de asimilación y, finalmente, c) de fusión de todos los pueblos. La conclusión será que el socialismo debe deshacer todas las barreras existentes entre los pueblos, contribuyendo a su fusión total.

En la práctica Lenín verá en la lucha de liberación de las naciones oprimidas un medio y un pretexto para la lucha y la victoria del proletariado. Enemigo, en principio, de la federación y partidario acérrimo del más fuerte centralismo, aceptará tras la revolución el sistema federativo: pero considerándolo como transitorio y como medio inicial para ir llegando prudentemente hasta la fusión, fin que se sigue proponiendo como ideal.

Lenín ha reconocido al fin de su vida la debilidad de sus planteamientos para poder hacer frente eficazmente al chovinismo gran-ruso, que seguía amenazando las nacionalidades no rusas de la Unión.

Ces notes, à propos de la théorie léniniste sur la question nationale, ont été conçues comme une simple introduction au problème des nationalités en Union Soviétique, problème que nous allons étudier dans les chapitres suivants de ce même numéro de Jakin.

La question nationale change de caractère, et se pose différemment, suivant le système politique et socio-économique dans lequel elle s'inscrit: il est donc indispensable d'avoir toujours présents à l'esprit les doctrines léninistes sur la société et l'Etat, inspirées par les structures actuelles de l'Union Soviétique, cadre concret des questions nationales étudiées ici.

Etant donné qu'il existe une littérature basque assez riche sur le léninisme et le problème national, ces notes se limitent à offrir un choix de textes, suivant un double schéma chronologique et thématique, qui exposent la doctrine léniniste sur le problème national, son évolution ou adaptation à chaque moment politique: voir indications bibliographiques dans le corps de l'article (en français).

1. Lénine défend toujours le principe d'autodétermination; mais le but poursuivi n'est jamais celui de la séparation des peuples, bien au contraire, c'est celui de leur union.

2. L'union des peuples est comprise: a) comme un processus historique progressif de centralisation, b) d'assimilation, et, finalement, c) de fusion de tous les peuples.

La conclusion étant que le socialisme doit détruire toutes les barrières existantes entre les peuples, contribuant ainsi à leur fusion totale.

Dans la pratique Lénine voit dans la lutte de libération des nations opprimées, un moyen et un prétexte pour la lutte et la victoire du prolétariat. Ennemi, en principe, de la fédération, et partisan acharné du centralisme le plus fort, il acceptera, après la Révolution, le système fédératif; tout en le considérant comme un fait transitoire, et comme moyen initial pour arriver prudemment à la fusion, fin qui demeure toujours idéale.

Lénine a reconnu, à la fin de sa vie, la faiblesse de ses prises de positions pour pouvoir faire face de manière efficace au chauvinisme grand-russe, qui continuait de menacer les nationalités non russes de l'Union.

Nazioen errebolta Soviet Batasunean

Manolo Pagola

Nazio arazoa arazo da oraindik ere. Teorian eta praxian. Biziki eztabaidatu zuten sozialismoaren teorikoek ere: Marx, Engels, Kautsky, Rosa Luxemburg, Stalin, Lenin, Pannekoek eta besteek. Eta erabaki ere egin zuten zeintzu ziren Estatu izateko din: «Nazio historikoak»; ez «historiarik gabekoak». Ezaguna da Marxismoaren ahuleziarik nabarmenenetakoa dela nazioari buruzko teoria. Hutsune teorikoa, praxian egiazta daiteke. Teoriko horien profezia gehiegi ustel gertatu da. Rosa Luxemburg-ek, adibidez, Polonia-ren etorkizuna Soviet Batasunaren barnean ikusten zuenean bezala, marxista klasikoek asmatu ez beste guztia egin zutela sarritan, aitortu behar.

Atzoko eztabaida horiek tankera berdintsuan berritu zaizkigu etxean azken hamabost urteotan. Euskal ezkerraren etengabeko zatiketaz oroi. Eztabaida, Ekialdeko estatu komunistetan, bereziki Soviet Batasunean, nazio arazoari ematen zaion tratuari buruzko eritzi desberdinetan luzatu ohi da. Batzuentzat, Soviet Batasuna nazio problemari marxismoak eman diezaiokeen soluzioaren eredu paregabea da. Soviet Batasunean federatuta dauden

errepublika, nazio eta herriek lortu dute beren nortasun etnikoa gordetzea; eta sistema sozialari esker gorde dute gainera. Bes-teentzat nazio problemak ez du behar bezalako askabiderik lortu. Sistemaren estrategia rusifikazioa da, kulturaren eta hizkuntzan. Errepublika horiek ez dute inolako autonomiarik politikan eta ekonomian. (Ikus 1. laukia).

Hauzia ezin da teori eta afirmazio kolpeka erabaki. Informazioa falta da. (Ikus Soviet Batasuneko mapa eta 2. laukia). Asmo apologetikoak bizitutako irudimena ez da egokiena informazio falta betetzeko. Zulo hori bete nahiz edo dator hilabete asko ez dela emakume batek atera duen liburua. Egilea Hélène Carrère d'Encausse da. Liburua, *L'Empire éclaté. La Révolte des nations en U.R.S.S.*¹.

91 nazio eta nazionalitate kontatzen dira gaur Soviet Batasunean. Autoreak planteatzen duena da, ea Soviet Batasunean dagoen herri multzo horrek benetako batasunik lortu duen, ala nazio desberdintasunak marxismo-leninismo ideologiaren estrategia bateratzaileak baino indar gehiago izan duen eta duen. 1917-ko iraultzak bi belaunaldi hezi ahal izan ditu. Garaia da kontuak atera eta balantzea egiten hasteko.

1. SOVIET BATASUNARI BURUZ DATU BATZU

- Superfizia: 22.363.000 Km². Kontinente euroasiatikoaren %40 da. Estatu Batuak baino 2,5 aldiz gehiago da; Frantzia baino 40 aldiz gehiago.
- Iparretik Hegoraino 5.000 km. daude. Polotik ekuadorrerainoko distantziaren erdia. Polonia-ko mugatik Sakhaline-raino 10.000 km. eta gehiago daude, hau da, luraren gerrialdearen laurdena. Mosku-n arratsaldeko zazpirak direnean Sakhalinen-n goizeko bostak dira.
- Populazioa 1978an: 261.200.000.
- Urbide nabigarriak: 130.000 km.
- Errusia eta Siberiako lautadako ibai eta erreken ibilguk 3 milioi km. eta gehiago osatzen dute.
- Nazio eta nazionalitateak: 91 dira. 194 kontatzen ziren 1926an; eta 126, 1959an.
- Hizkuntzak: 70. 1930 inguruan 130 bat kontatu ziren. Hauen artean ehundaka batzuek mintzatzen zituzten dialektu eta mintzaera, ondoko urteetan galdu zirenak.

1. — Nazio politikaren hildo nagusiak

Lehen kapituluak Soviet Batasuneko nazio politikaren historia ematen du. Epe eta puntu hauek dakartza.

1.1. Iraultza aurretik

1917ko iraultzaren aurretik Lenin-ek, Tsarismoak hankapean zeuzkan nazioak erreboltatzeko amorrus zedela konturaturik, altxamendura deitzen die. Potentzial hori aprobetxatu beharra zegoen iraultzarako. Baina Lenin-i ez zaio gehiegi axola herri zapaldu horien etorkizuna. Mendebaldetik espero du Errusiako iraultzaren finkapena. Europa-runtz begiratzen du eta honen atea jotzen. 1920rako jabetuko da Europa-ko langileriak ez diola iraultzari aterik ireki nahi.

1.2. Baku-ko kongresua (1920)

Kaspio itsas ondoko Baku-ko hirian, 1920an, *Komitern*-ek Ekialdeko Alderdi komunisten kongresua antolatu zuen. Boltzevikeen harridurarako bi iraultza eta bi internazional eredu agertzen dira.

— *Proletarien internazionala*: Marx-ek eta irakasten dutenez, iraultza nazio muga guztien gainetik zabaldu behar du proletalگو anaikorrak.

— *Nazio zapalduen internazionala*: nazio zapalkuntza lehen mailan jartzen da; eta proletalگو europarra, proletaritzat baino areago jotzen da europartzat. Herri zapaldu hauek Inperio tsaristak bezalatsu Errusia-ko iraultzak oinperatuko ote dituen beldur dira. Europar proletariarengan, europar zapaltzailea dakuste eta ez proletari senidea.

1.3. Federalismoa

Europa-ren jokabidea eta Errusia-ko periferiako nazioen jarrera nazionalista oso arriskutsuak izan zitezkeen Errusia-ko iraultzarentzat. Sendetuko bazen, espazio ekonomiko eta politikoz zapala behar zuen. Ez zen aski periferiako nazioak adiskide izatea. 1917an inperioak zuten batasunera itzuli beharra zegoen. Aurrena Errusia-ko errepublikak besteekin kontratu bilateralak egingo ditu. Onez ez bada derrigorrez, Georgia-ren kasuan bezala. Erabateko independentzia nahi zuten nazioa Armada Gorriak behartu zuten Errusia-ren asmotara makurtzera.

Kontratzeko harreman sare hau estutu beharra dago. Estatu

	Errepublikak federatuak	Errepublika autonomoak	Eskualde autonomoak
2. SOVIET BATAUNA (22.402.000 km².)	1. ERRUSIA (17.075.000 km ² .)	1. Baxkiria 2. Buriat 3. Daghestan 4. Kabardo-Balhiria 5. Kalnovkia 6. Karelia 7. Komiak 8. Mariak 9. Mordwinoak 10. Ipar-Osetia 11. Tartaria 12. Tuvinia 13. Udmurtak 14. Txetxenoak-Inguxak 15. Txubaxak 16. Yakutia	1. Adigiak 2. Atlai-Garaia 3. Juduak 4. Karatxai-Txerkesak 5. Tuba 6. Khakassak
	2. UKRAINIA (601.000 km ² .)		
	3. BIELORRUSIA (208.000 km ² .)		
	4. UZBEKISTAN (450.000 km ² .)		
	5. KAZAKHSTAN (2.715.000 km ² .)		1. Kara-kalpakia
	6. GEORGIA (70.000 km ² .)	1. Abkhazia 2. Adjaria	1. Hego-Osetia
	7. AZERBAIDJAN (87.000 km ² .)	1. Nakhitxeban	1. Nagorny-Karabakh
	8. LITUANIA (65.000 km ² .)		
	9. MOLDAVIA (34.000 km ² .)		
	10. LETONIA (64.000 km ² .)		
	11. KIRGIZISTAN (199.000 km ² .)		
	12. TADJIKISTAN (143.000 km ² .)		1. Badaktxan Garaia
	13. ARMENIA (30.000 km ² .)		
	14. TURKMENIA (488.000 km ² .)		
	15. ESTONIA (45.000 km ² .)		

bakarraren batasuna sortu. Horretarako Lenin-ek, Stalin-en asmoen aurka bestalde, eredu federalista hautatu zuen. Carrère d'Encausse-k ondo gogoratzen du: Lenin eta Stalin ez dira desberdinak helburuz. Biek, elkarte berri baten bidez, nazioak gainditzera heldu nahi dute, inolaz ere ez nazionalismorik kristalizatzera. Taktikaz dira desberdinak. Stalin boluntarista, zentralistegia da Lenin-entzat. Stalin-en zentralismoa taktika okerra da. Gizon soviatar berria jaio baino lehen, nazionalismoa piztu egingo luke. Bidea egiteko presaren desberdintasunak bereizten ditu helmuga berberak batzen dituenak.

1922ko konstituzioko federalismoak nazioen arteko «berdintasun printzipioa» «igualitarismoa» onartzen du. Kultura nazional guztiak bizkortu eta promoziotu egin behar dira. Berdintasunezko politika nazional hau zenbait bitxikerietaraino iritzi zen: gutxi batzuek mintzatzeko zituzten hizkuntzak, eta ehundaka batzuen hizkelgiak ofizialtzera.

Nazio txiki guztien hizkuntzak bizkortzeak bazuen, ordea, inoiz oso bestelako asmorik ere. Hizkuntz diferentzia txikien gainetik elkarte politiko zabalagoa osatzera heldu nahi zuten herrien asmoak itotzeko ere erabili zen politika hori. Asia Zentraleko eta Kaukaso-ko herri musulman batzuren kasuan adibidez.

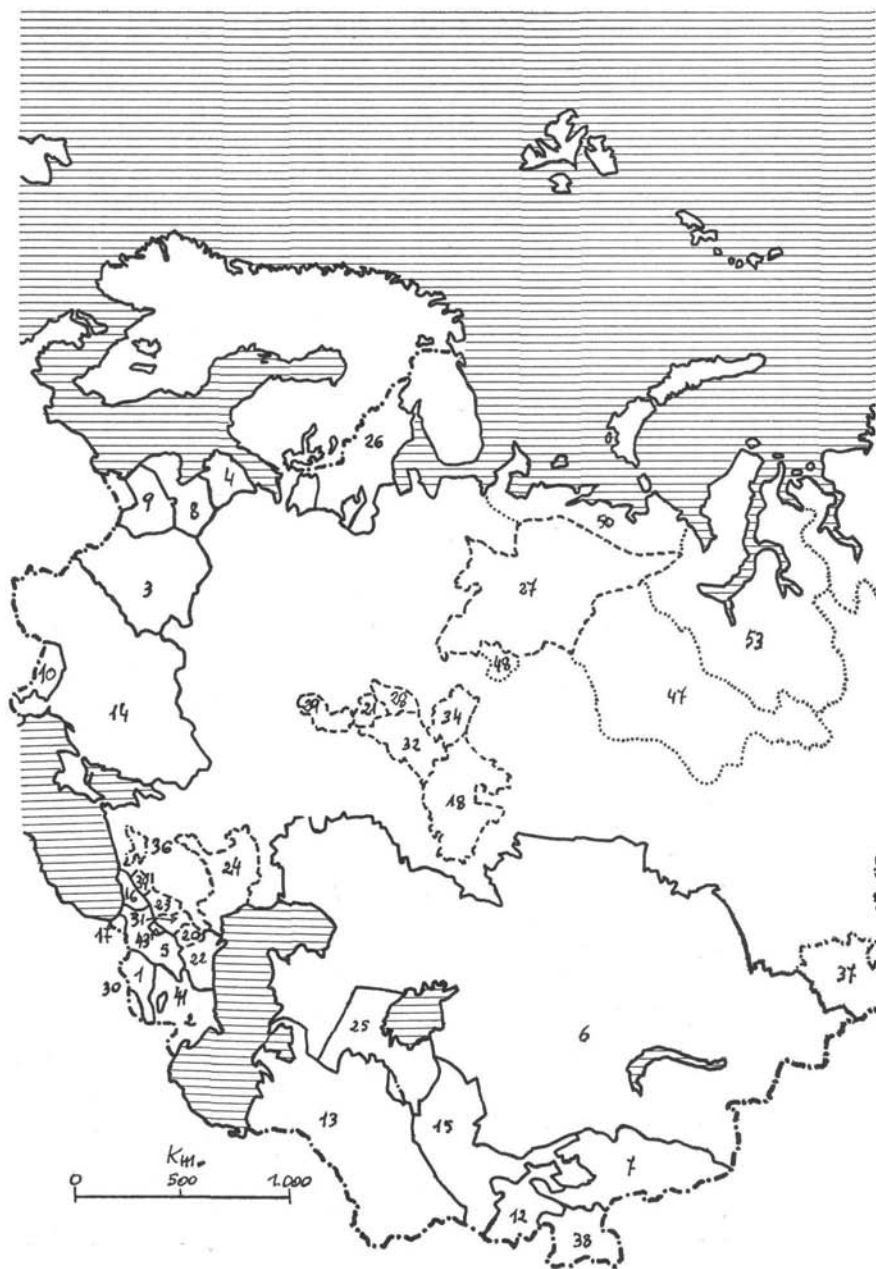
Lekuan lekuko kulturen promozioaren asmo politikoa, ideologia komunista bateratzailea sartzeko da. Politika horrek nazionalismo sakabanatzailek ekar ez dezan, Alderdi komunista zentralizatuak ezarriko duen kontrol kultural eta politiko gogorra dago.

1.4. Federalismo stalinista

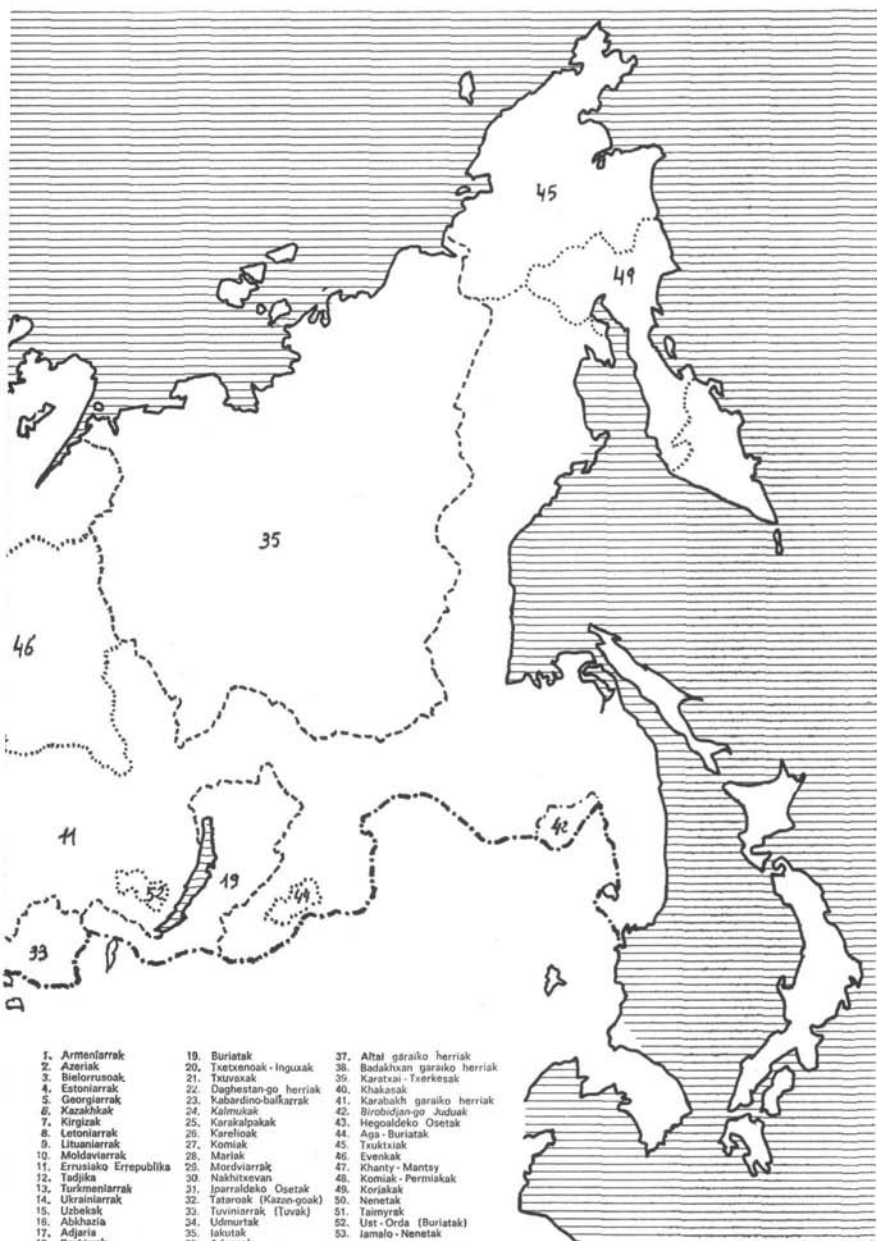
Stalin-ek jakin zuen amore ematen Lenin-en projektu federalistaren aurrean, eta nazioen artean erabili beharreko berdintasun printzipioa ere nolabait errespetatu zuen. Baina boterearen jaun eta jabe bakar bihurtu zenean zentralismorik chauvinistenaz jokatu zuen Nazioen bereiztasunak indarka ezabatu nahi izan zituen. Nazio askotako elite eta koadroak, iraultza aurrekoak eta komunismora nolabait konbertituak, eta iraultzak berak lehen urtetan sortutakoak, fisikoki likidatu zituen.

Rusifikazioari ekin zion. Alfabeto latinoak eta beste zenbait aparteko baztertu eta zirilikoa ezarri zitzaion. Tsarismo historiakoaren zapalkuntza, boltxevikeek beti kondenatutakoa, esplikatzeko, bedeinkatzen eta onartzen hasi zen. Dominazio tsaristari alde onak aurkitu zitzaizkion. Esate baterako, Inperio tsaristaren

SOVIET BATASUNEKO NAZIO/NAZIONA

TATEEN BARRUTI ADMINISTRATIBOAK

1. Armeniarrak	19. Buriatak	37. Altai garaiko herriak
2. Azeriak	20. Txetxenok - Inguzak	38. Badakhxan garaiko herriak
3. Bielorrusok	21. Txosak	39. Karatxai - Txerkesak
4. Estoniarrak	22. Daghestan-go herriak	40. Khakasok
5. Georgiarrak	23. Kabardino-balkazrak	41. Karabakh garaiko herriak
6. Kazahkak	24. Kalimusak	42. Birobidjan-go Juduak
7. Kirgizak	25. Karakalpakak	43. Hegosaldeko Osetak
8. Letoniarrak	26. Kareliok	44. Aga - Buriatak
9. Lituaniarrak	27. Komiak	45. Tuuktziak
10. Moldaviarrak	28. Mariak	46. Evenek
11. Errusiako Errepublika	29. Mordviarrak	47. Khanty - Mantzy
12. Tadjikak	30. Nakhitxevan	48. Komiak - Permiakak
13. Turkmienarrak	31. Ingaraldeko Osetak	49. Korjakak
14. Ukrainiarrak	32. Tatarok (Kazan-goak)	50. Nenetak
15. Uzbekak	33. Tuvinziarrak (Tuvak)	51. Taimyrak
16. Abchazia	34. Udмурtak	52. Ust - Orda (Buriatak)
17. Adjeriak	35. Jakutak	53. Jamalo - Nenetak
18. Baxkirrak	36. Adygeak	

barruko hainbat herrik kapitalismorik ezagutu gabe komunismo-ra salto egiteko zoria izan du, Errusia-rekiko loturari esker. Ikuspegi honetatik Pedro Haundia txalotzekoa da. Eta alderantziz, Mosku-ren kontrako erresistentziako heroe nazionalak minimizatzeak.

1.5. Errusia, «anaia zaharra»

Kondaira tsaristaren rehabilitazio osoa, eta disimulorik gabea, bigarren mundu-gerraren ondotik gertatu zen batez ere. Errusoak izan ziren gogorkien nazismoa borrokatu zutenak. Garaienaren biharamunean, «herri errusiarra», ez «sovietarra», txalotu, aupatu eta zorionduko du Stalin-ek. Errusia-k ondo merezia dauka Soviet Batasuneko herri guztien buruzagitza eta gidaritzza. Omena eta ospea zor diote errepublika guztiek Errusia-ko «anaia zaharrari».

Stalinismoaren garai honetan, heroe nazionalak ez dira gutxietsi eta isildu bakarrik egiten, chauvinista eta oskurantista bezala kondenatu eta historiaren infernura botatzen dira. Nazio hauen kondaira Errusia-rekin izan dituzten harremanetara erreduzitzen da. Besterik ez da aipatu behar.

Kultura nazionalak kontzientzien erdibitzaile eta atzerakoi bezala salatzen dira kultura sovietikiko ofizialean. Herri horien monumentuak, poemak, epopeiak, mitoak eta heroeak zokoratu egiten dira. Herri horien hizkuntzen zeregina kultura errusiarra, eta honen historia eta lorpenak erreproduzitzea da, forma berri-tan Errusia abestea.

Tamaina honetak: rusifikazio sistematikorik bultzatzera, tsarismorik baldarrena ere ez zen ausartu.

1.6. Stalin-en ondorengoak

Stalin desagertzearekin, arrazoi askorengatik (barneko tirandurak, aginte borrokak, kanpokoekiko harremanak, bakezko koexistentzia, Yugoslavia eta Txina-ko komunismoak) komunismo nazionalak modan jarriko dira.

Industria aurreko epean, nazionalismoa aurrerakoi izan daitekeela, onartuko du berriro Kruschev-ek. Desestalinizazioarekin, Stalin-ek mundu-gerrakoan kolaborazionistatzat salatu eta mapatik eta entziklopedietatik eta egunkarietatik borratu eta deportatu zituen herriak rehabilitatu eta etxeratu egiten dira; alemanak eta Krimea-ko tartaroak ezik. Baina rehabilitazio hauek nazionalak, jeneralak dira, ez indibidualak, pertsonalak. Stalin-ek gar-

bitutako heroe nazional eta komunistarik ez da gogoratzen eta rehabilitatzen. Krushev deszentralizapen ekonomiko apur bat praxira eramaten ere saiaturiko da. Eta alderdiko koadroak indige-neizatzen, nazioetako jendez osatzen.

Krushev-en politika nazional berriaren asmoa ez da nazio-nalismoei su ematea. 1961ko Alderdiaren 21. Kongresuan harro aldarrikatuko du gizarte komunista, nazioen familia batua, jaiio minez dagoela. Ekonomiaren eta kulturaren aurrerakadak, eta soviatar denek bi hizkuntzaren (nazionalaren eta errusieraren) jabe izateak ekarriko dute laster, kontzientzia komunari esker, nazioen bereiztasunak eta gauza zahartzat jotzea. (Ikus 3. laukia).

Hélène Carrère d'Encausse-k ez dio ikusten politika nazional uniformerik komunismo soviatarri. Politika honen konstante nagusiak hauek lirateke: 1) Arazo nazionalaren gutxiestea eta errealitate honen ezaguketa eskasa. Batzutan gozo, bestetan zakar, beti nazio problema berehala konpon zitekeelakoan jokatu dute. 2) Lenin, Stalin, Krushev eta honen ondorengoak bat dotoz arazo nazionalaren irtenbideak nolakoa izan behar duen seinalatzerakoan. Konponbide bakarra desberdintasun nazionalak ezabatzea da. Erabilitako metodoetan bereizten dira.

Krushev-en analisisetan, Lenin-en politikak gotortu, indartu egin ditu nazioak. Baina heziketa eta kultura berriaren batasunak,

3. BREJNEV-EK 1977an:

- Soviet Batasunean elkarte historiko berri bat sortu da: Herri sovietikoa.
- Herri sovietikoaren batasun politiko eta sozialak ez du esan nahi inolaz ere desberdintasun nazionalak desagertu direnik.
- Nazio-politika leninistaren jokaera koherenteari esker, sozialismoa eraiki dugu, eta, aldi berean, lehen aldiz historian, ongi konpondu dugu nazio-arazoa. Herri sovietikoen arteko adiskidetasuna puska ezina da, eta komunismoa eraikitzen den bitartean, etengabe elkarrengana hurbiltzen ari dira, izpiritu-bizitza elkarri aberasten diote.
- Baina bide arrikutsutik abiatuko ginateke nazioen arteko hurbiltasun prozesu objetibo hau artifizialki behartzen hasiko bagina. Lenin-ek behin eta berriz erne jarri gintuen arrisku honen kontra, eta erakutsi hauetatik ez gara inoiz aldenduko.

Pravda 77.10.05

herriak elkar hurbildu egin ditu. Nazioen nahaste eta fusioaren bezperetan gaude. Herri osoaren Estatua jaio dela otsegiten du 1961ean. Haren ustez, elkargantzeko joera hau finkaturik eta osoki lorturik egongo da 20 urteren buruan, komunismoak bere azken helburua lortuko duenean.

Eta optimismo eta esperantza hauxe da, hain zuzen, *L'Empire éclaté*-ren autoreak dudan jartzen duena.

2. — Herri sovietar bat ala gehiago? Demografiaren analisia

Aurrena analizatzen den datua demografia da. Eta desberdintasun, kontrajoera eta kontradikzio zenbait aurkitzen du autoreak hemen.

2.1. Tesi ofiziala

Soviet Batasuneko demografiaren analisi ofiziala hiru printzipio hauek gidatzen dute: 1) Soviet Batasuneko jokabide demografikoan diferentziarik egon arren, gero eta gehiago batzen ari da. Demografikoki herri bakar bat bezala analiza daiteke. 2) Sistema sozialista da bakarrik populazio hazkuntza normal garantizatzeko gauza. 3) Soviet Batasuneko biztanlegoa etengabe haziz doa.

2.2. Soviet Batasuneko demografiaren astinaldiak

Soviet Batasuneko populazioaren historia normala ez beste guttia izan da. Goseteak, izurriteak, gerrateak, purga politikoak, kolektibizazioak, sedentarizazioak, kontzentrapen zelaiak, lurralde anexo eta harrapaketak, ikaragarritzko astinaldi demografikoak izan dira. Autoreak egin kalkuletan, 1917-1946 urteetan 60 milioiko pasiboa izango zuen Soviet Batasunak, Baltiko-ko Estatuak, Besarabia, Karelia, Bukovina eta Polonia-ren zati batzu anexionatu ez balitu.

Bestetik 1970ean egindako zentsuak, (lehenengo bake epeko datuan ematen dizkiguna bera, eta horregatik oso inportantea) lurralde industrializatuen arazo beretsuak sortu zaizkiola azaldu du.

2.3. Soviet Batasuneko errepubliketako biztanleak

Izvestia egunkariak 1978ko uztailaren 2an emandako datuen arabera, Soviet Batasunak 261.200.000 biztanle ditu.

Gure autoreak darabiltzan numeroak 1970eko zentsukoak dira. Zaharragoak izan arren osoagoak dira eta elkar konparaketa ametitzen dutenak. Horregatik hemen emango ditugu. (Ikus 4. laukia).

4. SOVIET BATASUNeko BIZTANLEAK

Urteak	Biztanleak	Populazioaren hazkuntza epe bakoitzean	Populazioaren hazkuntza urtero	Gertakizun garrantzizkoenak
1897	125.000.000	%34,1	%0,98	Errusia eta Japoniaren arteko gerratea Mundu-Gerra Iraultza Gerra zibila
1926	167.676.000	%15,1	%1,19	Kolektibizazioa Industrializazioa Urbanizazioa Garbiketak (purgak)
1939	193.077.000	—% 5,9	—%0,49	Bigarren Mundu-Gerra Berreraikuntza
1950	181.700.000	%14,9	%1,76	Berreraikuntzaren jarraipena
1959	208.827.000	%15,8	%1,34	Bakealdi osoa
1970	241.720.000			

2.4. 1970eko zentsuaren emariak

1970eko datuak 1959koekin alderaturik, demografoek be-realdiko sorpresa jaso zuten. 1959-1970 urtean regresio aldia bezala agertzen dira.

Populazioa zahartu egin da. Jaiotzak gutxituz doaz, eta heriotzeak gehituz. (Ikus 5. laukia).

Emakumeen taldea analizatzen bada, ikusten da gazteak gutxitu egin direla, beranduago ezkontzen direla, seme-alaba gu-

5. SOVIET BATASUNeko POPULAZIOko ADIN-MULTZOAK

Adin-multzoak	1897	1939	1959	1970
0-19 urtetakoak	48,4	49,3	37,4	38,0
20-59 urtetakoak	44,8	44,0	53,2	50,0
60 urte eta gehiagokoak	6,8	6,7	9,4	11,8

txiago ekartzen dutela. Guzti honengatik eta beste errealitate sozialengatik (etxe bizitzen arazoa, alkoholismoa, haurtzaindegien eskasia, erosotasun bilaketa) konprenitzen da «amatasuna» gutxitzea, eta demografo ofizialen prebisioak garai batetan baino dextentz zuhurragoak eta pesimistagoak izatea.

2.5. Bi dinamika demografiko

Baina, Carrère d'Encausse-ren ustez, 1970eko zentsuak begi bistan utzi duen daturik garrantzizkoena Soviet Batasunean bi joera demografiko txit desberdinak daudela da.

Mendebaleko errepublikek (eslaboek eta Baltiko-ko herriek, Moldavia salbu) estatu osoko batezbestekoa baino hazkuntza urriagoa daukate. Asia Zentraleko eta Kaukaso aldeko errepublikan populazioa osteraz haziz doa. Errusoek, bielorusoek, ukrainiarrek, Baltiko-koek, juduek, eta georgiarrek beraiek ere, demografi arazoa dute. Errusoena da bereziki azpimarkatzekoa. Izan ere Soviet Batasuneko talde demografiko, ekonomiko eta politikorik indartsuena dira. Eta mende honetako gerrateetan galerarik haundienak jasan arren, 1959 arte inolako atzerakadarik inoiz egin gabe beti haziz joan dira. 1970eko zentsuan azaldu da atzera egin dutela, eta hain zuzen hazkuntza demografikoa errazagoa zen bake aldiaren ondoren.

Musulmanek daukate kurba demografikorik aldekoena, Asia Zentralean eta Kaukaso aldean. Armeniarrek jokaera demografiko antzekoa daramate. (Ikus 6. laukia).

2.6. Emigrazio mugimendua

Esijentzia ekonomiko eta politikoen eraginez errepublika nazionaletan etnia desberdinak elkartzea edo nahastea espero zitezkeen. Zer gertatu da?

**6. NAZIONALITATE TITULARREN GARRANTZIA
ERREPLIKAZ ERREPLIKA. 1950-1970**

Errepublika titularrak	1959	1970	% 1959 errepublika bakoitzekoa %an	% 1970 errepublika bakoitzekoa %an
ERRUSIA	117.534.000	130.079.000		
Errusoak	97.864.000	107.748.000	83,3	82,8
UKRAINIA	41.689.000	47.126.000		
Ukrainiarrak	32.158.000	32.284.000	76,8	74,9
BIELORRUSIA	8.056.000	9.002.000		
Bielorrusoak	6.532.000	7.290.000	81,1	81,0
UZBEKISTAN	8.110.000	11.800.000		
Uzbekak	5.038.000	7.725.000	62,1	65,5
KAZAKHSTAN	9.295.000	13.009.000		
Kazakhak	2.787.000	4.234.000	29,8	32,6
(Errusoak)	(3.972.000)	(5.522.000)	42,7	42,4
GEORGIA	4.044.000	4.686.000		
Georgiarrak	2.601.000	3.131.000	64,3	66,8
AZERBAIDJAN	3.698.000	5.117.000		
Azeriak	2.494.000	3.777.000	67,5	73,8
LITUANIA	2.711.000	3.128.000		
Lituaniarrak	2.151.000	2.507.000	79,3	80,1
MOLDAVIA	2.885.000	3.569.000		
Moldaviarrak	1.887.000	2.304.000	65,4	64,6
LETONIA	2.093.000	2.634.000		
Letoniarrak	1.298.000	1.342.000	62,0	56,8
KIRGIZISTAN	2.066.000	2.933.000		
Kirgizak	837.000	1.285.000	40,5	43,8
TADJIKISTAN	1.981.000	2.900.000		
Tadjikak	1.051.000	1.630.000	53,1	56,2
ARMENIA	1.763.000	2.492.000		
Armeniarrak	1.552.000	2.208.000	88,0	88,6
TURKMENIA	1.516.000	2.159.000		
Turkmeniarrak	924.000	1.417.000	60,9	65,6
ESTONIA	1.197.000	1.316.000		
Estoniarrak	893.000	925.000	74,6	68,2

Carrère d'Encausse-k ondorio hauek atera ditu.

— Errusoa da herririk mugikorrena. 1970 urtera arte Ekialderako joera izan du. Ia Errepublika guztietan bigarren taldea dira biztanlez. Kazakhstan-en lehenengoa da, kazakhstanarren gainetik.

— Mendebaleko errepubliketan etxeokak proportzioz gutxituz doaz. Ekialdekoak eta Hegoaldekoak, aldiz, gehituz. Eta gehiketa hau ez da gertatzen ari errusoak absolutuki urritzen ari direlako, erlatiboki baizik, nazio hauek duten jaiokuntza altuagatik. Georgia da salbuespen bakarra. Hemen errusoak absolutuki ere gutxitzen ari dira.

— Une honetan emigrazio errusiarra masiboa da. Mendebaldera, Lituania-ra ezik, eta Asia Zentratera doaz ugarien. Kaukasoa aldera gutxi doaz Herri hauek itxi egiten zaizkie.

2.7. Etorbizuna

H. Carrère d'Encausse-k uste du, jaiokuntzari buruzko hiri-jokabidea laborarien artean zabaldu dela. Laboraria hiritartu egin da. Baina laborari hiritartu honek, musulmanen kasuan, jaiokuntzari buruzko jokaera berezia gorde du. Gaurko joera demografikoak 2.000 urtera arte iraungo omen du. Gaurko dinamika Asia Zentraleko biztanleak hirualakotu egingo ditu. Asia Zentralekoak ia 72 milioi izatera iritsi daitezke.

Hala ere biztanlegoaren erdia errusoa izango da.

Dinamika demografiko desberdin hauek eragin politiko handia izan dezakete, eta desekilibrio ekonomikoak sor ditzakete.

3. — Demografia eta ekonomia

Soviet Batasuneko egoera ekonomikoa kritikoa egiten duten hiru faktore aztertzen ditu autoreak: langile falta, eta honen distribuzio txarra; emigrazioaren anarkia; eta Zentro Asian sortuko den lan gabezia.

3.1. Langile falta

1970 arte edo, langile ugari euki du Soviet Batasunak. Baina aurrez ikus daiteke ondorengo 30 urteetan urritu egingo zaiola. Problema, langile faltan baino areago, honen banaketan datza. Oro har, Soviet Batasunak izango du jenderik aski, baina ez behar bezala banatua. Lanik gehiena dagoen tokian da motele-

na biztanlegoaren dinamismoa; eta lanik ez dagoen tokian biziena.

3.2. Emigrazio anarkia

Soviet Batasuneko biztanlea oso mugikorra da. Asko emigrazten du. Baina herri guztiak ez dira berdin mugitzen. Eslaboak eskualde guztietara (Kaukaso-tik irtetzen ari direla dirudi) doazen bitartean, asiarrak gutxiago eta zibilizazio berdina duten lurraldetara joan ohi dira.

Gehienetan laborariak hiritarrak baino aisago mugitzen dira. Baina Kaukaso-n eta Asia-n bestela gertatzen da.

Ipar-mendebaldetik, Siberia-tik, Ekialde urrunetik jendea ihesi dator, eskualde erosoagotara. Eta kontrako joerarik ez da somatzen. Baina Soviet Batasunak daukan potentzial ekonomikoa lurralde gogor horietan dago hain zuzen. Beraz hor behar dira langileak.

3.3. Lan gabezia Asia Zentralean

Jendetzaren ugaritasunak lan falta sortzen du. Laborariak ez du hirira joan nahi. Laborantza mekanizatuz doa. Baina makinak lanik gabe uzten dituenekin batera, mekanizazio horretan tekniko ukrainiar eta errusiarrak dabiltzala kontu egin behar da. Lehengaiak ugariak diren arren, horien elaborazioa mendebaldean egin ohi da. Asia Zentralea ez industrializatzeko interesaren arrazoia, Txina-ren gosea ez gaiztotzea dateke autorearentzat.

Zein politika jarrai jendea Siberia-ra, Ekialde urrunera edo erosotasunik ez duen lurraldera erakartzeko? Eragingarri ekonomikoekin batera sentimentalak ere zaindu beharko dira. Familia osoen, eta neska-mutilen emigrazioa potentziatu beharko da, emigrazio egonkorragorik eta iraunkorragorik nahi bada.

Asia Zentraletik jendeari mugitzea asko kostatzen zaio. Klima goxoa du. Gutxiago irabazi arren ondo bizi da. (Ikus 7. laukia). Bizitzeko behar duen asko etxean produzitzen bait du. Bestalde, gutxiago behar du. Islam-ak galerazita, alkoholik ezin du edan. Ez du haurtzaindegitan dirurik gastatzen; hiru belaunaldi bizi dira familietan, eta amonak zaintzen ditu haurrak. Gainera bere aberriari atxekiagoa dago asiarra. Kultur homogeneitatea faktore garrantzizkoa da asiarra inora mugitzeko.

Ekonomia eta demografiaren arteko kontradikzio hauek benetako desafio dira. Botere zentralak, herri soviatarra ekonomia baterakuntzak eta kultur desarroiloak batuz doala dioen bitar-

7. KOLKHOZETAKO SOVIETARREN ERRENTAK
(Batazbesteko nazionala = indizea 100)

Errepublikak	Urteko errenta familiako	Errepublikak	Urteko errenta familiar bakoitzeko
Turkmenia	140	Estonia	182
Lituania	136	Letonia	151
Estonia	127	Lituania	143
Georgia	127	Ukrainia	109
Armenia	122	Errusia	108
Uzbekistan	120	Bielorrusia	107
Kazakhstan	119	Georgia	106
Letonia	119	Moldavia	98
Kirgizistan	107	Turkmenia	78
Azerbaidjan	106	Kazakhstan	77
Tadjikistan	105	Armenia	77
Errusia	99	Kirgizistan	71
Bielorrusia	98	Uzbekistan	68
Moldavia	97	Azerbaidjan	65
Ukrainia	91	Tadjikistan	58

tean, kontrako dinamismo ekonomiko eta demografiko objektiboak tratatzen ari bait zaizkio.

4. — Indar bateratzaileak: politika, Partidua, Armada

Soviet Batasuneko herriak bateratzeko asmoaren kontra dauden faktore ekonomiko eta demografiko objektiboak ikusi ondoren, indar integratzaileak har daitezkeen alderdiaren eta armadaren politika azter genezake H. Carrère d'Encausse-ren eskutik.

4.1. Federalismoaren egia

Lenin-ek eta Stalin-ek sistema federalista hautatu zuten, baina projektu bateratzailearen lehen pauso bezala. Helburu bateratzaile beraren atzetik ibili dira Krushev eta honen ondorengoak, nazionalitateetako eliteen etsaigoa irabaziz.

1966. urteaz geroztik polemika bizia dago Soviet Batasunean, erregimen sovieta nazioei emandako tratua eta hauen desa-

rroilu kulturalaren aldeko politika bere hortan defenditzen dutenen, eta politika bateratzailearen esijentziaz nazio fenomenoak gainditzera jo behar dela uste dutenen artean. Politika federalista eta nazioen desarroiak helburutzat hartzen dute haiek; batasunerako urrats bat bezala, hauek. Haientzat erregimen soviatarren lorpenik bikainenetakoa da nazio arazoari emandako soluzioa, eta eutsi egin behar zaio. Hautentzat, arrakastarik ukatu gabe, egoera gainditu egin behar da.

Hautaturiko politika bateratzailearekin logiko, botere zentralak nazionalitateak ahuldu egin nahi ditu. 1976ko Konstituzioan, batasunaren instantziak indartsuago dirudi nazionalitateen bereiztasunekiko errespetoak, nazioen arteko igualitarismoak baino. Printzipio federalistaren kutsua galdu egin du. Jaiotzekoa zen, eta jaio omen den, «herri soviatar berria» sagaratu nahi du Konstituzio horrek. Sistema federalista kentzeraino ez da ausartu; baina arima jan dio. Federalismoak «iraganeko superbizipen» hutsa dirudi.

Lehenago ere Konstituzioz errepublika bakoitzak bazituen Batasunetik separatzeko, eta armada propioa eraikitzeko eskubiak (azkeneko hau Bigarren Mundu-gerraren ondoren, Ukainia eta Bielorrusia ONU n sartzeko eskatzen zitzaien baldintza) ez dira inoiz ezer seriorik izan. Baina azkeneko Konstituzioak sesesorako mekanismoa zaildu egin du, eta armada eraikitzeko eskubidea kendu.

Federalismoaren izpiritua zenbateraino murriztu den jabetu daiteke, Soviet Batasuna «Herri osoaren Estatu» bezala definitzen denean, eta Konstituzioz Alderdiak nola inbaditzen duen Estatuak ikusten denean. Alderdia Estatuaren bihotz eta honen indar gidaria da (art. 6). Estatu «zentralismo demokratikoaren» printzipioaren gain antolatuta behar da, Alderdiaren antzera (art. 3). Azken Konstituzioak nazionalismo nahikundeak itozteko harma ezin hobea dirudi.

Hori legez. Eta gertatzez? Zein izan da eta da Soviet Batasuneko federalismoaren mami erreala?

Soviet gorenekoan, nazioak ondo baino hobeto ordezkaturik daude. Baina aginte erreala dagoen tokietan oso besterik gertatzen da. Soviet goreneko Praesidium baitan, presidentzia, Estatu buruaren funtzioak dituena, Mikoian-en kasuan (1964-1965) ezik, beti eslaboek euki dute. Ministrari Kontseiluan errusoak eta beste eslaboak %90 dira. Eta presidentea ere beraiena izan da beti, Stalin-en kasua salbu. Baina ez Mikoian ez Stalin, ezin daitezke nazionalitateen errepresentantetzat har.

Errepublika mailan, Stalin-en garaian ez bezala, autoktonoak daude gobernuan. Baina ez dute autonomia politikorik. Adibidez, Errepubliketako Soviet gorenkoen bilkurak, Soviet Batasune-koak berea egin ondoren izaten dira. Benetako autonomiarik balego, alderantziz izango litzateke, inizatiba eta ideia politikoak gora eraman ahal izateko. Errepubliketako Soviet Gorenkoak goitik ekarritako kontsignak nola aplika aztertzeke bestetarako ez dira.

Zein neurritako autonomia duten ere ikus daiteke, Soviet Batasunaren organigraman zein kompetentzia diren federalak eta zein Errepublika bakoitzarenak jabetuz. Errepublikaren esku utzi ohi dira garrantzi eskaseko arazo lokal batzuen hondarrak². Egoera honetan aldaketarik baldin bada, zentralismoaren mesedetan gertatzen da. (Ikus 8. laukia).

Konklusio bezala esan daiteke, bada, stalinismoaren garaian baino hobeto ordezkaturata baldin badaude nazionalitateak, erabakimen politikoa errusoen eskutan dagoela, bai boterearen organo gorenkoak beraiek dauzkatelako, bai aginte federalaren hesparrua errepubliken bano askoz zabalagoa delako.

8. FEDERAZIOAREN ETA ERREPUBLIKA BAKOITZAREN ESKUBIDE ETA EGINKIZUNAK

I.— *Soviet Batasunaren eskubideak*

- Estatuetik eta beste nazioarteko organismoetik harremanak ordezkatzeko; Errepublika federalen atzerriarekiko harremanak koordinatzea.
- Bake eta gerraren arazoak; soberaniaren eta muga estatalek gordetzea; defentsa antolatzea; indar harmatuak gidatzea.
- Errepublika berriak Soviet Batasunean onartzea. Errepublika barneko beste eskualde autonomoen eraikuntza ontzat ematea; muga estatalak erabakitzea; Estatu seguritatea garrantzitzea.
- Politika ekonomiko eta sozial bateratua bideratzea; teknika eta zientziaren norabide nagusiak ematea; Soviet Batasuneko egitimu ekonomiko eta soziala landu eta erabakitzea; balantze estatal bakarra, eta sistema monetario eta kreditizio bakarra zuzentzea; prezio politika eta lan banaketa gidatzea; Federazio mailako garrantzia duten sektoreen zuzendaritza.
- Kanpoko merkatalgoa eta beste ekintza ekonomikoak monopolio estatalaren printzipioaren gain zaintzea.
- Estatu guztirako botere eta administrazioaren printzipio komu-

nak finkatzea; lege ordenamendu bateratua segurtatzea. Errepubliketako Konstituzioek S. Batasuneko Konstituzioa gordetzen duten ala ez kontrolatzea.

- Soviet Batasuneko legeek berdin balio dute errepublika guztietan. Haren eta hauen legeen artean gatazkarik sortuko balitz, Soviet Batasunak du azken hitza.
- Irakaskuntza eta osasun publikoaren printzipioak erabakitzea; lanari buruzko leislazio nagusia; leislazio zibila, penala eta, lan zuzentzailearen printzipioak determinatzea; ezkontza eta familiari buruzko leislazio oinarrizkoa erabakitzea.

II. — Errepublika federatuaren eskubideak

- Ezarritako mugen barnean autonomia du botere estatala bere lurraldean erabiltzeko.
- Bere konstituzioa egin dezake, Soviet Batasunarenarekin ados dagoena eta Errepublikaren berezitasunei dagokiena.
- Errepublikaren eskubide soberanoak babestu egiten ditu Soviet Batasunak.
- Soviet Batasunaren prerrogatibak bere lurraldean betetzen laguntzen dio; goragoko boterearen eta administrazioaren erabakiak praktikara eramaten ditu.
- Soviet Batasunetik separatzeko (bereizteko) eskubidea du.
- Atzerriko Estatuekin harremanak euki, tratuak egiteko eta ordezkari diplomatikoak trukatzeko eskubidea du.
- Desarroilo ekonomiko sozial orokorra aseguratzen du.
- Bere lurraldearen zatiketa administratiboa erabakitzen du.
- Bere konpetenziako arazoetan, Estatu osoko haziendaren eta beste organismoen ekintza koordinatzen eta kontrolatzen du.

1977ko Konstituzioa

4.2. Alderdi Komunista

Soviet Batasuneko Alderdi Komunistak 15.638.891 lagun zituen 1976ko urtarrilaren leian. Organizazio hau da Soviet Batasuneko Errepublika eta talde nazionalen arteko batasunaren zimentarria. (Ikus 9. laukia).

Alderdiak Estatu osoaren interesei begiratzen die, nazionaleri baino areago. Errepublika eta talde etniko denak daude ordezkaturik Alderdi barruan. Baina ez proportzio berean. Georgian, armeniarrek, errusoak eta juduak dira proportzioz uga-

9. SOVIET BATASUNeko ALDERI KOMUNISTAKO KIDEAK

Urtea	Alderdiko kideak eta kandidatoak
1917	23.600
1918	115.000
1921	576.000
1923	381.400
1924	350.000
1930	1.677.910
1933	3.555.938
1934	2.701.000
1938	1.920.000
1939	2.306.973
1945	5.760.369
1950	6.340.183
1955	6.957.105
1960	8.708.667
1965	11.758.169
1970	14.011.784
1972	14.631.289
1976	15.638.891

rienak Alderdi barruan. Musulmanak, Baltiko-koak eta moldaviarrak, gutxienak. (Ikus 10. laukia).

Soviet Batasuneko Alderdia ez da errepublika desberdineta-ko alderdien federaziorik. Nazionalitate gutzietan bazkideak dituen alderdi bakarra da.

Alderdiko bazkideen erreklutamendua egiterakoan, nazionalitateak ongi ordezkaturata egon daitezzen nahi da. Baina ekilibrio hori ez da ikusten botere organotan. 1976ko XXV. Kongresuan aukeratutako Komite Zentralean eslaboek, populazioz %73 izanik, %82 lortu zuten. Politburokoen artean 16tik 2 besterik ez dira nazionalitateetatik datozenak, eta biak hauen ordezkari baino gehiago botere zentralaren nazionalitateekiko kontroladore dira. Sekretaritzan, berriz, ez dago nazionalitateetarik, granorik ere. Botere maila honetan errusoak eta beste eslaboak dira nagusi.

Errepubliketako Alderdi komunistek ez dute autonomiarik. Mosku-ko zentruak du azken hitza. Zentruaren kontrola, gaurko organigraman, errepublikako Alderdi komunistaren bigarren

10. NAZIONALITATEAK ALDERDI KOMUNISTAN

Nazionalitateak	Soviet Batasuneko Alderdi Komunistan % zenbat kide			Nazionalitatea populazioarekin alderaturik	Alderdiaren eta populazioaren erlazioa	1.000 biztanleko zenbat komunista
	1961	1967	1976	1970	1976/1970	1976/1970
Errusoak	63,54	61,86	60,63	53,37	1,14	74
Ukrainiarrak	14,67	15,63	16,02	16,86	0,95	62
Bielorruoak	2,98	3,35	3,60	3,75	0,96	62
Uzbekak	1,48	1,73	2,06	3,80	0,54	35
Kazakhkak	1,55	1,57	1,81	2,19	0,83	53
Georgiarrak	1,77	1,65	1,66	1,34	1,24	80
Azeriak	1,10	1,28	1,48	1,81	0,82	53
Lituaniarrak	0,44	0,56	0,68	1,10	0,62	40
Moldaviarrak	0,28	0,37	0,43	1,12	0,38	25
Letoniarrak	0,35	0,39	0,42	0,59	0,71	46
Kirgizak	0,28	0,31	0,32	0,60	0,66	34
Tadjikak	0,34	0,37	0,41	0,88	0,47	30
Armeniarrak	1,67	1,58	1,50	1,47	1,02	66
Turkmeniarrak	0,28	0,28	0,31	0,63	0,49	32
Estoniarrak	0,25	0,30	0,32	0,42	0,76	49
Zenbait herri	9	8,78	8,35	10,07	0,83	54

sekretario deritzanak darama. Lehenengo sekretarioak ia beti autoktonoak diren bezala, bigarrenak errusoak edo eslaboak behintzat izan ohi dira, aparatu zentralean hezitakoak. (Ikus 11. laukia).

4.3. Armada

Komunitate soviatar berriaren eragilerik nagusienetakotzat hartzen da Armada. Nazio askotarikoa da. Eta haren funtzioetarako bat nazioen integrazioa bultzatzea da.

Tsarismoa, armada ongi egituratu eta batua egiten saiatu zen. Horretarako 45 talde etnikoetako mutilek ez zeukaten armadara sartzerik. Musulmanak ziren bereziki baztertuak. 1917ko iraultzarekin armada nazionalak sortu ziren. Musulmanek ere osatu zuten berea.

Lenin-ek ongi ikusi zuen arriskua. Inperioak baturik zeuzkan nazioak bakoitza bere aldetik joan zitezkeen. Armada Gorriaren mendean gelditu ziren armada nazionalak. Operazio hau ez zen gertatu krisi eta erreboltarik gabe. Ukrainiarrek oso goiz salatu zuten Armada Gorriaren rusifikazio eginkizun hori. 1923an, XII.

11. ALDERDIAREN EGINKIZUNAK

- Soviet Batasuneko Alderdi Komunista, gizarte sovietikoa gidatzen eta zuzentzen duen indarra da; haren sistema politikoaren eta organizazio estatal eta sozialaren erdigunea. Soviet Batasuneko Alderdi Komunista herriarentzat eta herriaren zerbitzuan dago. (1977ko Konstituzioa, 6. art.).
- Alderdi Komunista herriarentzat eta herriaren zerbitzurako da. Organizazio politiko eta sozialaren gorenko forma da; gizarte sovietikoa gidatzen eta zuzentzen duen indarra. Alderdiak herri sovietikokoaren ekintza kreatzaile handia zuzentzen du; herriak azken helburura —komunismora— iristeko daraman borroka organizatu, koordinatu eta zientifikoki oinarritu egiten du.
- Alderdikidearen eginkizuna da internazionalismo sozialistaren eta abertzaletasun sovietikokoaren ideiak langile masen artean gogoz zabaltzea; nazionalismo eta chauvinismoaren superbizipenak borrokatzea; hitzez eta egitez Soviet Batasuneko herrien arteko adiskidetasuna sendotzea; esparru sozialistako herriekin eta herri guztietako langile eta proletariekin loturak indartzea. (1966ko Alderdi Komunistaren Estatututik).

Kongresurakoan, Nikolai Skrypnik boltxebikeak deklaratzeko zuen: «Gaur, Ukrainiaren eta populazio ez erruso guztiaren rusifikaziorako instrumentu da armada». Eta beste batek honela zion:

«Ez dezagun ahantz, Armada Gorria ez dela, objetiboki, laborariak izpirituko proletarioan hezteko instrumentua bakarrik. Rusifikazio instrumentu da. Milaka eta milaka laborari bidaltzen ditugu Tula-ra eta dena errusieraz ulertzea behartzen ditugu. Zuzena al da hau? Ez noski. Proletalgoak zergatik du horren beharrik? Inork ez daki ezer horretaz. Aginte errusoaren esturturen inertziaren ondorio da hori. Gure goi agintaritzaren erruso da gehienbat. Hau horrela izan arren, Tula-ra bidalitako gure laborari ukrainiarrek, eta agintari errusoaren azpian jarritakoek, heziketa politiko eta kulturala beren hizkuntzan har lezakete. Horra bigarren arazoa, hizkuntza nazionaletan mintzatzen dakiten koadroak sortzea»³.

Armada Gorriak ez zituen armada nazionalak desegin, bere baitan integratu baino. 1920ko dekadaren goiko koadroak errusoak ziren. Behean bereizten ziren nazionalitateak. 1938an soldaduzka derrigorrezkoa bihurtu zen. Unitate nazionalak hautsi, eta hizkuntza bakarra errusiera jarri zen. Gerraren beharrei erantzutearren sortu ziren berriz unitate nazionalak, gerra ondoren berriro lehengo egoerara itzultzeko.

Eginkizun bateratzailearen kontzientzia argia du armadak. 1967ko urriaren 12ko lege militarrek garbi dio: soldaduzkaren helburua da, rekluta desberdinak unitate nahasietan elkarrekin nahastea, eta urte horietan errusiera erabiliz kulturak nahastea. Bi hiru urtetako errusieraren erabilketak, heziketa tekniko eta politikoak gazteen kontzientzia nazionala aldatu nahi dute. 1972an Brejnev-ek armada «internazionalismo eskola» eta «honen enkar-nazio bizia» zela deklaratzeko zuen:

«Gure armada, armada berezia da zentzu honetan: internazionalismorako, senidetasun sentimentuen heziketarako, Soviet Batasuneko nazio eta nazionalitate guztien solidaritasun eta elkar arteko errespeturako eskola delako. Gure indar harmatuak familia bakarra dira, internazionalismo sozialistaren enkar-nazio bizia»⁴.

Ez dirudi, ordea, armadak herrien batasunik isladatzen duenik. Errusoak unitate modernoetan daude bereziki, asiarrak beste mailakoetan dauden bitartean. Goiko agintea eslaboa da, erruso eta ukrainiarra. Diskriminazio honen zioa ez dago heziketa teknikoaren eskastasunean jartzetik. Asiako musulmanena espl-

katuko luke horrek, baina inola ere ez baltikokoen, georgiarren eta juduen baztertea.

Mendebaleko autore batek atera dituen kontutan, abizenen jatorriaz baliaturik, «1940 eta 1976 artean izendatutako jeneralen artean %91 eslaboak dira: %60 errusoak, %20 ukrainiarrak, %4 bielorrusoak, %7 ukrainiarrak edo bielorrusoak; eta %2 poloniarrak. Estatu osoko Soviet goreneko ofiziale jeneralak %95 eslaboak dira: %80 errusoak eta %15 ukrainiarrak.

Armada ez da gizartearen erreflejoa, boterearena baizik.

Armadak, de facto betetzen al du eman zaion eginkizun bate-ratzaile hori? Urainiarren kasoan badirudi baietz. Kexak izan dira behintzat. Ivan Dziuba-k honela salatzen du armadaren eginkizun desnazionalizatzailea:

«Milioika ukrainiar gazte, nazionalki desbideratuta, hizkuntza kontuan desmoralizatuta etxeraten dira, soldaduzkako urteak bete ondoren. Aldi berean rusifikazio eragina dute beste gazteen artean eta populazio osoaren barnean. Sekula Ukraina-ra itzuliko ez diren multzoaren haundia kontutan hartu gabe. Desarroi-ko nazionalarentzat zeinen kaltegarri den hori jabetzea ez da zaila».

Baltiko, Kaukaso eta Asia-ko herrietakoak sendotu egiten dira beren nazionalismoan, teoriako armada supranazionala, gertatzez, armada errusoa dela konstatatzen bait dute.

5. — Hizkuntz politika integrazioaren ala nazioen alde?

Hizkuntz politika da nazio politika sovietarraren alderdirik interesgarri eta orjinalena.

5.1. Iraultzaren hizkuntz politika

«Nazioen presondegia» ireki zenean, hizkuntzak promozio-tzeko erabakia hartu zuen iraultzak. Hizkuntzaren pizkundea, nazioaren esistentziaren sinbolo zen, eta horrela erreibindikape nazionalistak konpondu nahi ziren, denen elkarbizitzarako giroa sortuz. Gainera iraultzaren ideologia komunista bazter guztietara zabaldu behar zen, eta horretarako biderik azkarrena herri ba-koitzari hizkuntza nazionalen mintzatzea zen.

5.2. Hizkuntz berdintasuna ala hierarkia?

1930ean 130 hizkuntza kontatu ziren Soviet Batasunean. Egun 70 bat gelditzen dira edo kontatzen dira.

Hizkuntza hauek denak berdinak dira. 1976ko Konstituzioak dioenez, hiritar soviatar guztiek dute «beren ama-hizkuntza eta Soviet Batasuneko beste herrien hizkuntzak erabiltzeko posibilitatea» (art. 36).

Berdintasun honek eskola, argitalpenak, komunikabideak nork bere hizkuntzan izateko eskubide eta posibilitatea adierazten ditu.

Baina gertatzez badago hizkuntz hierarkia bat, eta, gainera erdi ofizialki ontzat ematen dena:

1. Soviet Batasunerako herrien harreman internazionaletarako, errusiera.

2. Errepublika federatuen hizkuntza literario nazionalak: ukrainiera, bielorrusiera, uzbekera, kazakhera, kirgizera, turkmenera, tadjikera, armaniera, azebaidjanera, georgiera, moldaviera, letonera, lituaniera, estoniera.

3. Errepublika eta eskualde autonomoen hizkuntza literarioak: tatarera, baxkirrera, udmurtera, avarrera, adygera, ossetera, khakassera, txetxenera, etab., guztitara berrogei hizkuntza inguru.

4. Ipar aldeko eta beste tokietako herri batzuren bizitzan funtzio sozial eskasa betetzen duten hizkuntza idatziak: koriakera, nenetsera, nanaiera, kurdera, etab., denetara hamar bat hizkuntza.

5.3. Hizkuntza, kontzientzia nazionalaren suspergarri

Hizkuntzen desarroiloak beroietan mintzatzen diren herriei beren nortasuna gordetzen die, eta hori kultura politiko bateratua sortu nahi zuen sisteman. Baina hizkuntz igualitarismoa ez da politika linguistiko honetan helmuga definitiboa, epe baten bukaera eta elebitasun aroaren hasiera baino. Hemendik sortu behar zuen gizon soviatar berriaren kulturaren espresabide bezala, hizkuntza nazionalak guztien hizkuntza komunari, errusierari leku emango zioten. Honela pentsatzen zuen Lenin-ek ere errusieraren aurrerakadaren alde agertzen zenean: «Errusiako biztanle bakoitzak errusiera ikastearen alde gaude gu. Baina gauza bat da nahi ez duguna, hortara *behartzea*». Alfabetoen «zirilizazioa eta beste hizkuntzetan, batez ere ahulenetan, hitz tekniko errusoak samaldan sarreraztea erabaki zuen erregimenak politika bateratzaile hori zuen asmotan.

5.4. Hizkuntza nazionalen sendotasuna

Oso konplexua da hizkuntzen gaurko egoera. Errepublika diren nazionalitateek ongi babestuta daukate beren hizkuntza. %90etik gora gordetzen dute ama-hizkuntza bezala. Ahulagoa da errepublika barnean edo eskualde autonomoetan kokaturik dauden nazionalitateen hizkuntzen egoera. Territoriorik ez duten aleman, poloniar eta juduen kasuan, hizkuntza galduz doa. (Ikus 12. laukia).

Krushev-ek 1961ean hizkuntza nazionalak ahultzen ari zirela zioen bitartean, 1959 eta 1970eko zentsuen konparaketak, oso sendo daudela agertzen du. Kaukaso-ko herriak eta musulmanak sendoago lotzen zaizkie beren hizkuntzei. Hiritarrak laborariak baino gutxiago; eta gizonezkoak, emakumezkoak baino.

5.5. Herri ez-errusoak eta errusiera

1959tik 1970era artean, absolutuki errusierak aurrera egin du erruso ez direnen artean. Baina ez erlatiboki. Asimilazio linguistikoak oso bide gutxi egin du.

Heziketak dakarren rusifikazioa arakatzerakoan hiru talde bereizten ditu Carrère d'Encausse-k:

— Juduak, tartarok eta alemanak: lurralde propioaren faltaz, heziketa nazionalerako eskubideak aurrera atera ezinik, erruartzatzen ari dira.

— Bielorrusoak, ukrainiarrak, moldaviarrak, Baltiko-koak, kazakhstandarrak: beren ama-hizkuntzari atxekirik egon arren, %25 edo %50 elebidun dira.

— Georgiarrak, armeniarrek, Asia Zentraleko musulmanak: errusiera oso arrotz egiten zaie.

Rusifikazioa txikiagoa da errepublika propioa dutenen nazioengan eta Errusia-ren periferia urrunean dauden nazioengan. Desarroilo kulturala eta nazionala zenbat eta berriago eta artifizialagoa izan, orduan eta arinago lotzen zaio bere hizkuntzari. Bielorrusoen eta moldaviarren kasua aipa daiteke. Asia erdiko Kaukasoko kulturek eta hizkuntzek, aldiz, tinko diraute.

5.6. Heziketa eta integrazio nazionala

Printzipioz edozein hizkuntzatan eskola-urte osoak eman daitezke. Errealitatea oso ezberdina ere izan daiteke, ordea, errusieraren promozioaren aldeko politika era batean nahiz bestean indartzen saiatu delako.

**12. TALDE NAZIONALEKO % ZENBATEK DAUKAN BERE
HIZKUNTZA AMA-HIZKUNTZA BEZALA**

Nazionalitateak	1926	1959	1970
Errusoak	99,7	99,8	99,8
Ukrainiarrak	87,1	87,7	85,7
Bielorrusoak	71,8	84,2	80,6
Lituaniarrak		97,8	97,9
Letoniarrak		95,1	95,2
Estoniarrak		95,2	95,5
Moldaviarrak	92,3	95,2	95
Georgiarrak	96,5	98,6	98,4
Armeniarrak	92,4	89,9	91,4
Azerbaidjandarrak	93,8	97,6	98,2
Kazakhkak	99,6	98,4	98
Uzbekak	99,1	98,4	98,6
Turkmeniarrak	97,3	98,9	98,9
Tadjikak	98,3	98,1	98,5
Kirgizak	99	98,7	98,8
Tartaroak	98,9	92	89,2
Txubaxak	98,7	90,8	86,9
Baxkirak	53,8	61,9	66,2
Mordwinoak	94	78,1	77,8
Mariak	99,3	95,1	91,2
Udmurtak	98,9	89,1	82,6
Komiak	96,5	88,7	83,7
Kareliarrak	95,5	71,3	63
Kalmukak	99,3	91	91,7
Kabardinak	99,3	97,9	98,1
Osetiarrak	97,9	89,1	88,6
Txetxenoak	99,7	98,8	98,8
Daghestango herriak	99,3	96,2	96,5
Karakalpakiarrak	87,5	95	96,6
Buriatak	98,1	94,9	92,6
Yakutiarrak	99,7	97,5	96,2
Juduak	71,9	21,5	17,7
Alemanak	94,9	75	66,8
Poloniarrak	42,9	45,2	32,5

Gure autoreak hiru puntu aztertzen ditu: 1) eskolak, nazionalak, errusoak ala mixtoak diren; 2) eskola nazionaletan errusiarri egiten zaion tokia; 3) hizkuntza nazionalaren irakaskuntzaren iraupena. Hiru faktoreok aztertuz talde hauek bereiz daitezkeela uste du:

— Eslaboak: Ukraina, Bielorrusia, Moldavia. Hemen eskola rusifikatzen ari da. Adibidez Ukrainian, 1972ko datuetan, 27.500etik 22.000 eskoletan ukrainieraz irakasten da; 4.700etan, erruseraz; gainerakoetan, minorien hizkuntzetan. Ukrainieraren aldeko egoera hau ez da ordea dirudien bezain ona. Lehenengo, errusierazko irakaskuntza ematen duten ikastetxeak hogeitertan doblatu egin dira, ukrainieraz ematen dutenen kopurua 28.000 eskoletatik 23.000tara jaitsi den bitartean. Bigarren, zenbakiak engainagarri dira. Izan ere eskola txiki eta haundi, irakaskuntzako ziklo osoa edo partziala ematen dutenen eskolak zaku berean sartzen bait dira. Ziklo osoa ematen duen hiriko ikastetxeak erraz izan ditzake baserri eskola batek baino 10 aldiz ikasle gehiago. Eta hirietako eskolak errusierazkoak dira, batez ere, baserri girokoak ukrainierazkoak diren bitartean. Goi mailako irakaskuntzan, aldiz, errusiera da nagusi.

— Kaukaso-ko eta Baltiko-ko nazioak: eskola nazionalak oso indartsuak dira haurtzaindegitik unibertsitateraino. Baina horretaxe, errusieraren irakaskuntzari toki asko eman ohi zaio. Estonia-ko %73 eskoletan estonieraz irakasten da. Lituania-n %84k lituanieraz irakasten du. Goi mailako irakaskuntza hizkuntza nazionalen ematen da gehienbat. Georgia-n lautik hiru eskoletan georgieraz irakasten da. Errusierazko eskolak apika dira gehiago armenierazkoak baino. Goi mailako irakaskuntza georgieraz ematen da nagusiki; eta indartsua eta kalitate handikoa da.

— Musulmanak: eskola errusoen kontrako borroka latza daramate. Populazio autoktonoak, nahiz hiri nahiz baserri girokoak, bere eskolak nahiago ditu. Unibertsitateetan eta errusieraren aldeko politika nabarmena segitzen da. Errusieraren ezaguketa oso motza da nonbait; eta goi mailako ikasketak errusieraz egitera behartzen dute. Horrek sortzen du erresistentzia. Musulmanen talde honetan bestelako joera agertzen duena Kazakhstan da. Autoktonoak minoria direlako eta errusiera ongi menderatzeak promozio soziala esan nahi duelako, hirikoek eskola errusoetara jotzen dute; baserri girokoak joaten dira hizkuntza nazionaleraz irakasten duten eskoletara.

— Beste errepubliketan kokaturik dauden herriak, batez ere Errusiako errepublika federalaren barnean daudenak: eragozpen gogorrak dauzkate irakaskuntza nazionala salbatzeko. Errusieraren irakaskuntza lehen urtetik ematen hasten zaie hurrei. Goi mailako irakaskuntza errusieraz izan ohi da. Hizkuntza nazionalen ematen den irakaskuntza lehen urteetara mugatzeko joera

dago. Errusiako errepublikan dauden herri gehienak abiada biziaren erusiaritzen ari dira. (Ikus 13. laukia).

Ondorio jeneral bezala esan daiteke, beraz, Errusiako errepublikako nazioetan gertatzen ari den rusifikaziorik ez dagoela periferiako lurraldeetan, batez ere Kaukaso eta Asia Zentralean.

Ez da ahaztekoa azken urteotan garai batean jarraitu zen hiztegiaren rusifikazioaren kontra, hizkuntza haundi eta indartsuenak beren hiztegia desrusifikatzen ari direla.

5.7. Rusifikazioaren aurka

Rusifikazio asmoen kontrako borroka bereziki Georgia-n, Uzbekistan-en eta tartaroengan somatzen da.

Georgia-ko idazleen VIII. Kongresuan Revez Djaparidzé-klarman deihadarra jo zuen. Barnategi batzutan bostgarren kurtositik aurrera, eta unibertsitatean, materia batzuen irakaskuntza

13. HIZKUNTZA NAZIONALEZKO ESKOLAREN IRAUPENA

Nazionalitate titularrak Errusiako errepublikan	1958	1972
Baxkirak	1-10	1-10
Buriatak	1-7	1-6
Txetxenoak	1-4	Eskolaurea bakarrik
Txubaxak	1-7	1-4
Inguxak	1-4	Eskolaurea bakarrik
Kabardoak	1-4	Batere ez
Balkarrak	1-4	—
Kalmukak	1-4	—
Kareliarrak	ezezaguna	Ezezaguna
Komiak	1-7	1-3
Mariak	1-7	0*-3
Mordwinoak	1-7	0-3
Ipar-Osetiarrak	1-4	Batere ez
Daghestan-go herriak	1-4	Avar-ak salbu batere ez
Tartaroak	1-10	0-10
Tuviniarrak	1-7	0-7
Udmurtak	1-7	0-3
Yakutiarrak	1-7	1-8

* 0 zenbakiak eskolaurea hizkuntza nazionalen badagoela adierazi nahi du.

errusieraz egin nahi zela eta, pedagogi esperentzia batzuen ize-
nean rusifikazioa bizkortu nahi zela salatu zuen.

Uzbekistan-en, 1976an, Heziketako ministroak hizkuntza eta literatura errusoari ordu eta irakasle gehiago emango zitzaizkio-
la aldarrikatu zuen. Eta errusiera potentziatzeko, georgiarrek sa-
latu zuten barnategi-eskola berezien sistema hura darabilte. Es-
kola sistema honen inguruan sortu den eztabaidan Uzbekistan-go
Alderdi Komunista alde agertu da; eta errusoaren ezaguketa sa-
kundu egin behar dela defenditzen du.

Logiko da. Herri sovietarra jaio minez badago, nahiko aitzai-
ki edo arrazoi da herri berri horren mintzaira, errusiera, jakitea
edozein herriri eskatzeko. Eta gero eta gehiago eskatzen da. Bal-
tiko-koek, kamioizaleei ere errusiera menderatzea esijitzen zaiela
eta, protesta egin dute.

Ziurrenik Djaparidzé-k salaketa harekin protestatzen zuena,
politika zentralak nazioei ezarri nahi dien alternatiba da: rusi-
fikazio progresiboa, edo kargu, koadro eta goi-mailako postuen
errusiartzeta, errusoei preferentzia emanez.

Oro har, dio Hélène Carrère d'Encausse-k, botere sovietarrak
lortu duen gauzarik ederrenetakoa da hizkuntza nazionalen sen-
dotasuna eta promozioa. Hala ere galdetzen du zein neurritan
elebitasunak eta rusifikazioak hizkuntza nazionalen garrantzia
gutxituko duen praktikan.

Nazionalismoaren eta hizkuntzaren arteko loturaz ere ardu-
ratzen da autorea. Esan daiteke Soviet Batasunaren periferian
egoteak, homogeen eta ugaria izateak, errepublika federalaren
egitura politikoa ukaiteak, babestu egiten dituela rusifikazioaren
aurka. Baina ez beti!

Zergatik kondizio politiko, geografiko eta demografiko ber-
dintsuetan nazio batek tinko eusten dio bere hizkuntzari eta
beste batek ez du erresistentziarik egiten? Carrère d'Encausse-ren
ustez, «trinkotasun historiko eta kulturala» izatean edo ez izat-
ean dago arrazoi diferentziala^o. Politika linguistiko berberare-
kin, batzuk errusierak asimilatu egiten ditu, eta besteengan erre-
sistentzia pizten da.

6. — Integrazioa krisian

Kapitulu honetan, botere zentralak lau haizetara aldarrika-
tzen duen herri sovietarrik ez dela eraiki oraindik frogatzeko,
lortu omen den nazio integrazio hori ustela dela adierazteko,

egoera ezberdinean dauden nazio batzuren arazoa gogoratzen du H. Carrère d'Encausse-k.

6.1. Aberririk gabeak

Badira lurralde propiorik ez duten nazioak: tartaroak, alemanak eta juduak.

6.1.1. TARTAROAK

Krimea-ko tartaroek Kazan-go tartaroekin zer ikusirik ez dute hizkuntzaz eta kulturaz. 300 bat mila dira. 1917ko iraultzarekin beren autonomia lortu zuten Errusia-ko errepublika federalaren barruan: eskolak, hizkuntza ofiziala, etab. Bigarren mundu-gerran alemanek Krimea okupatu zuten. Armada Gorriak handik naziak bota zituenean, aste bete baino lehen, Stalin-ek kolaborazionistatzat akusatu, eta talde etniko osoa Asia erdira, Ural-era eta Siberia-ra deportatu zuen. Zori berbera izan zuten Txetxenoek, Inguxek, Karattxaiek, Balkarrek eta Kalmykek. Deportazioa tartaroentzat hauxe izan zen: Krimeako errepublika ezabatzea, toki-izen tartaroak eta beste aztarna kultural guztiak kentzea, urbanizazioa aldatzea. Kolono erruso eta ukrainiarrak etorri ziren Krimea-ra. Desestalinizazioarekin Kruschev-ek 1944eko deportazioak salatu zituenean, alemanak eta tartaroak ahaztu zitzaizkion. Besteek 1957ko urtarrilean etxera itzuli ahal izan zuten.

Tartaroak ez zeuden, ordea, amore emateko. Uzbekistan-en bilduta zegoen talderik haundiena. Eta handik aurrena, Moskutik urrena, ekin zioten borrokari. Firma bilketa masiboak, manifestazioak, etab. Hamar urte gero, 1967an lortu zuten herri osoari Stalin-ek ezarritako kolaborazionismoaren iraina kentzea. Baina rehabilitazioa morala eta sinbolikoa izan zen. Erresidentzi askatasuna, eskubide kulturalak ontzat eman zitzaizkien. Baina herri bezala zegokien eskubide kolektiborik ez zitzaien eman. 1967ko dekretuak dioenez, «Krimea-n bizi izan ziren tartaroak» besterik ez dira. Ez zieten Krimea-ra, beren aberrira, itzultzeko baimenik eman. Orain eskubide hori lortzeko borrokan dihardute. Ohartzekoa da, borroka honetan beroenak Krimea-ko aberria ezagutzen ez duten gazteak direla.

Grigorenko jenerala, bigarren mundu-gerran heroe nazionala, tartaroen alde agertu zen 1968an eta 1969an. Hori ez zen oso normala nonbait, eta anormalak egon ohi diren tokira eraman zuten: ospitale psikiatrikora.

Carrère d'Encausse-ren ustez, Krimea-ra itzultzen ez uzteko

arrazoietariko bat nazionalismo turko-musulmanari barruti garrantzizko bat ukatzea da, tartaroak kulturaz Islam-aren mundukoak dira eta.

6.1.2. ALEMANAK

1.800.000 ziren 1970ean. Hauetatik, gutxi batzu, bigarren mundu gerrakoan mapa politikoan gertatutako aldaketekin, Soviet Batasunaren mende gelditu zirenak. Gehienak XVIII. mendean Errusiara etorritako kolonoen ondorengoak. 1924-1941 artean Volga-n beren lurralde autonomoa izan zuten. 1941eko abuztuan Alemaniak Soviet Batasunari eraso zionean, Stalin-ek lurraldez aldatu egin zituen. «Transferitu», ez deportatu. Kasu honetan ez zegoen noski kolaborazionismo aitzakirik. Ez zien horretarako betarik eman.

Tartaroak baino hobeto tratatuak, Soviet Batasuna Alemaniarekin berriro harremanak estutzen hasten denean lortuko dute rehabilitazio kulturala eta politikoa. Baina aurrerantzean ez dute lehen zuten barruti autonomorik izango.

Azken urteotan alemanak asko errusiartu omen dira. 1926an %5ek bakarrik deklaratu zuten errusiera zela beren ama-hizkuntza. 1959an, %24k. 1970ean, 32,7tara igo da hauen kopurua. Gertaera honen arrazoiak hauek dira. Batetik dauden nekazal giroan eskola aleman nahikorik ez dutela. Bestetik, asimilazioari gogor egin ziezaioketenak Alemania-ra etorri direla. Azkeneko gerratearekin sakabanatuta gelditu ziren familiei elkartzen utzi zitzairen aurrena. 1970-1976ko epean 30.000 eta gehiago irten dira Soviet Batasunetik. Baina hauentzat irekitako atetik ia bi mende Errusian zeramatzaten familiek ere pasatu nahi izan dute. *Solidaritate etnikoaren* izenean eskatzen dute eskubide hori. Mendebaleko Europan egindako numerotan 300.000 edo ba omen dira irtengo liratekeenak.

Hainbeste belaunaldi Errusian sortu eta hezi ondoren alemanen honelako erreakzioa harrigarri eta kezagarri zaio erregimen komunistari. H. Carrère d'Encausse-ren ustez, «talde etniko batzuek arrotz sentitzen dutela beren burua Soviet Batasunean ametitzea —Inperioan integraturik egon ondoren— politika nazional sovietsarraren erabateko porrota aitortzea da; bizitza komunak sortutako loturen kaltetan, lotura etnikoen iraupena ezagutzea da; eta Soviet Batasunarekin identifikatzen ez den edozein talde etnikok hanka egiteko eskubidea duela inplizituki onartzea»¹.

Kezkatzeko moduko arazoa dauka hemen Soviet Batasunak,

Alemania Federalarekin dauzkan interes ekonomiko eta politiko garrantzizkoengatik, eta alemanen jarrera kutsakorra delako. Dagoeneko armeniarrek Amerikako eta Ekialde hurbileko diasporretara begira omen daude.

6.1.3. JUDUAK

Hauek dira aberririk gabeko beste herria, 1920ko dekadaren Estatu sovietarrak Ekialde urrunean, Txina ondoan, Birobidjan izeneko barruti autonomoa eman bazien ere. Soviet erregimenak nazionalitate berezia ere ezagutzen die pasaportearen, ez dute, ordea, inolaz ere nazio direnik aitortu nahi.

Bi miloitik hiru milioi t'erdi artean omen dira. Zentsuaren arabera urrituz doaz. Seguruenik judu direla aitortzen dutenen kopurua gutxitu delako. Horrekin zer esan nahi da? Kontzientzia nazionala galtzen ari direla?

Yiddish hizkuntzak atzera egin du. 1897an Errusiako juduen %96,9k yiddish zeukan bere ama-hizkuntza bezala. 1926an, %70,4k. 1959an, %17,9k bakarrik aitortzen zuen bere lehen hizkuntza bezala. Errusiera ama-hizkuntza bezala daukatenak %78,2 dira. Juduen %94,5ek oso ongi menderatzen dute errusiera. Erlijioa ere gutxi praktikatzen dute. Gainera juduena da herririk urbanizatuena, kultoena. Juduak dira Alderdi Komunistan hobekien errepresentatuak. Ez da herri itxia. %30 komunitatetik kanpora ezkontzen da. Rusifikatzeko eta kontzientzia nazionala galtzeko baldintzarik aproposenetan bizi direla esan daiteke.

Juduekiko eraman den politika kulturalak ere ez die beren hizkuntz nortasuna gordetzen lagunduko. Beren nazionalitatea onartuta egon arren, ez dute eskola nazionalik, eta eskola errusotetan ez zaio yiddish irakasten haur juduari.

Baina desnazionalpen honen kontrako korrontea ere somatzen da. Yiddish eta hebraiera ikasten asko ari dira. Milaka gazte asko biltzen omen da sinagogetara; ez otoitz egiteko, beren jatorriaren sustraien bila baizik. Federik gabe sinagogara itzulitzeak eta bizitzarako behar ez duten hizkuntza ikasten saiatzeak adierazten du, juduek ez dutela kontragizarterik egin nahi. Ez dute ghettoa itzuli nahi.

Nazio berezi batekoak direneko kontzientzia ez dela hil, Israel-erako emigrazioa da. 1971z geroztik 100.000tik gora joan dira Israel-era. Juduen kasoak Carrère d'Encausse-rentzat esan nahi du, «asimilazio osoa bilatzen duen, lurralderik, kulturarik gabeko komunitate batek nazio izaten jarrai dezakeela edo iza-

ten has daitekeela; kontzientzia nazionala, talde berezi batekoa den sentimendua, kriterio nazionalak direla; subjektiboak, dudarik gabe, baina ideologia sovietarrak kriterio bakartzat dauzkan faktore objektiboak (lurraldea, hizkuntza) bezain indartsuak»⁶.

Soviet Batasuneko aberrigabeen kasuek, eskubide nazionalen mespretxu eta zapalkuntzak ez diola nazioen integrazioari laguntzen, burua makurtzera ordez borrokatzera eramaten duela politika horrek, frogatzen dute.

6.2. Bihurriak: Georgia

Soviet Batasuneko nazioetatik sendoen bere nortasuna gorde duena izango da Georgia. Kultura oso aintzinakoa du. Bere independentzia nazionala beti arriskuan ikusteak zentzu nazionala bizkortu egin dio. Oso herri jakintsua, kultoa da. Proporzioz diplomadun gehiena dituen nazioa da, juduen atzetik. Hizkuntza nazionalan egin dezakete irakaskuntza osoa, goi mailakoa eta teknikoa barne. Alfabeto berezia du; beste hainbat alfabeto «zirilizatu» zirenean ere honi errespetatu egin zioten. Ia georgiar denak Georgia-n bizi dira. %99,4k daki georgieraz mintzaten. %20k errusiera ere badaki.

Zer gertatu da, bada, Georgia eta botere zentralaren artean «krisi grabea» sortu dela, Carrère d'Encausse-k dioen bezala, esateko?⁷

1917ko iraultzakoan mentxevikeak nagusitu zirela hemen, eta ez zela Soviet Batasuneko federazioan sartu indarka ez bada, gauza ezaguna da. Baina azken tirandura 1972tik honutzakoa da. Purga politikoa izan zen. Bat batean Georgia-ko Alderdi komunistari berealdiko kritika gogorra egin zion Soviet Batasuneko Komite Zentralak. Korrupzio nabarmenetan nahasia zegoela eta, Mjavanadzé, Alderdiaren lehen sekretarioa, bota egin zuten. Orduetik hona, etengabeko salakuntzak egin zaizkio errepublikako alderdiari goitik. Behin eta berriro egin ohi dituen korrupzioaren kontrako autokritikak ez dira aski nonbait. Georgiarrek uste omen dute, nazioa ahultzeko, desohoretzeko asmoz egin dela purga hori.

Jazoera latzak gertatu dira: Tbilisi-ko operaren erreketak, bonba leherketak, polizi hilketak. Heriotzera kondenatuak ere izan dira. Komunikabideetan eta tribunaletan gaizkile komun bezala kondenatuak izan ziren arren, asmo politikoen aztarnak azaldu dira ekintza horien esplikaziotan. Esate baterako, V. Jvania-k rusifikazioaren aurkako protesta egiteagatik bonbak jarri zituela deklaratu zuen. Eta egunkaritan eta ez da argitu inoiz, nork

antolatu zuen Komite Zentralaren aurrez aurre zegoen operaren erreketan, eta zergatik egin zen hori.

Georgiarrek erne jartzen dira, hizkuntza ikutzen dien ordukoxe. Georgiar intelektualek, pedagogi arazoien aitzakiz sartu nahi zen eskola sistema berria gogor salatu zuten rusifikazio bide izango zela eta, 1976an.

1978ko apirilean, ikaragarritzko manifestazioa ikusi zen Tbilisi-ko kaleetan. Holako ekintza behar bezala juzgatzeko Soviet Batasuneko egoeran jarri beharra dago noski. Zer zegoen hauzitan? Hilabete lehenago publikatu zuten errepublikarako Konstituzio berriaren proiektua. Eta hemen isildu egiten zen nonbait aurreko Konstituzioak garbi adierazten zuen georgieraren ofizialtasuna. Errepublikako agintariak Konstituzioa eztabaidatzen ari ziren une berean kalean antolatu zieten manifestazioa. Protestak bere fruitua eman zuen. Konstituzio berriaren 75. artikulua honela dio: «Georgia-ko errepublika sozialista sovietikoaren hizkuntza georgiera da».

Georgiarren antzera, Kaukaso-ko hauzoko beste nazioek ere sendotu egin dituzte beren eskubide linguistikoak. Azerbaidjan-en biziki tinkoa da errusieraren kontrako erresistentzia, eta zintzoa kultura turkoarekiko atxekimendua.

6.3. «Senide etsaiak»: Ukraina

Nazionalismo ukrainiarra ez da georgiarrena bezain sustraitua. Oso gaztea omen da. Iraultzarekin biztutakoa. Georgia-ko koadroak Estatu eta Alderdiko goi-mailatik baztertuta badaude («intelektualen paroaz» mintzatu ohi dira Georgia-n), Ukrainia-koak «partner pribilejiatu» kuttun bezala tratatzen ditu botere zentralak. Hizkuntz eta kultur ahaidegoak badu noski zer esanik. Botere sovietartaren gailurra «ukrainizatuta» dagoela ere inoiz esan da.

Ukrainia Federazio sovietarrarentzat irabaztearren 1920ko dekadari ukrainizazio bortitza burutu zen. Geroztikako bidean rusifikazioa ere haundia izan du.

1965eko abenduan Ivan Dziuba idazle gazteak Ukraina-ren rusifikazioa salatzen zuen *Internazionalismoa edo rusifikazioa* izeneko memorandum bat bidali zien Ukraina-ko Alderdi komunistaren lehenengo sekretario, Pierre Chelest-i, eta Ukraina-ko ministrari kontseiluk, presidenteari, Vladimir Chtcherbitski-ri¹⁰. Intelektual mailan sortu zen lehen krisia.

1972an hasi zen krisi politikoa. Pierre Chelest, oso ezaguna

eta indar haundikoa Kiev-en eta Mosku-n agintetik bota egin zuten. Botere zentralari ez zitzaion arrazoirik falta. Alderdia ukrainizatu nahi izan zuen, koadro ukrainiarrak beste errepubliketara bidaltzea, eta koadro errusoak Ukrainiara ekartzea eragoztiz. Gainera Ukraina ekonomian zapaldua zegoela eta antzeko esamesak zabaltzen utzi zituen. Kultur argitalpen ukrainiarrak bultzatu zituen. Chelest berak «*Gure Ukraina sovietarra*» izeneko liburua argitaratu zuen. Liburuan, Ukrainia Soviet Batasunaren zati dela aitortu ondoren, aberriaren kantua abesten du, honen historia eta kultura goratuz. Baina ez du hitz erdirik esaten nazioen fusioari buruz eta. Nahiko eta gehiegi izan zen Mosku-ko begiarentzat.

Ukrainieraren erreibindikapenak kulturalak dira batez ere, hizkuntzarekikoak. 37,5 milioik ukrainiera mintzatzen du. Horietatik 34,9 milioik lehen hizkuntza bezala. Baina ukrainierak beheruntz egin du. Ukrainiera mintzatzen zutenak %73 ziren 1959an, %69 1970ean. Rusofonoak goruntz doaz. Rusifikazio honetan irakaskuntz politikak du eragin handia. Lehen esan denez, eskola errusiartzeko dinamika ari da. 1955-1956ko ikastaroan %72 ikaslek ikasten zuen ukrainieraz eta %25,9k errusieraz. 1964ean %70ek bakarrik ikasten du ukrainieraz; eta 1974ean, %60ra jaisten da gutxi gora behera. Baina goiko irakaskuntzaren egoera ez da hobea, ia erabat errusieraz ematen bait da.

Ez da harritzekoa, bada, Ukrainiako *intelligentsia* kezkaturik badago, elebitasun mota honen aurrean: errusiera goiko eliteentzat eta hirian; ukrainiera laborari giroko herriarentzat eta folklorerako. Kultura ukrainiarra era horretan sub-kultura bilakatzeko arriskuan dago.

Ukrainieraren eta errusieraren arteko borroka hau ulertzeko, oso antzekoak direla bi hizkuntzak kontutan izan behar da.

Hizkuntz borrokarekin batera nazionalismo ukrainiarrak historiaren berreskurapen ekinga darama.

1945ean Ukraina-ri erantsitako Txekoslovakia, Polonia, eta Rumania-ko katolikak ere nazionalismo ukrainiarrarentzat su berri izan dira. Bestetik Ukraina-ren mendebaldeak, mugetan dauzkan estatuetako sozialismo modelu berrientzako belarri oso via-ko Paktuko tankeen azpian eten bazen, Ukrainian eta zuen zolia omen du. Praga-ko Udaberria, 1968ko abuztuan, Varsovia-ko Paktuko tankeen azpian eten bazen. Ukraina-n eta zuen oihartzunarengatik ere izan ote zen galdetzen du autoreak.

Hélène Carrère d'Encausse-k kasu konkretu hauek gogora-

tzerakoan nahi duena zera da: «Herri sovietarra, herrien konglomeratua dela»¹¹, eta konpondu gabeko nazio arazoarengatik ez dela Mosku-ren kontrako oposizioirik falta.

7. — Erljioa eta sentimendu nazionala

Soviet Batasunean bizi da erlijioa. «Superbizipen huts» bezala, ideologia ofizialak dioenez. Erljioaren bizitasunaren aurrean bi erreakzio politiko desberdin hartzen ditu erregimenak: kontzientzi askatasuna badagoela Soviet Batasunean oihukatzen du batetik; edota, kezkaaren kezka propaganda antierlijiosoa indarberritu egiten du.

Erljioak nazionalismoarekin duen lotura aztertzen du auto-reak. Katolizismoak eta Islam-ak duten eragina analizatzen du konkretuki.

7.1. Katolizismoa eta nazionalismoa Lituania-n

«Gizon sovietarrak» ateo izan behar luke, baina erljioak zutik dirau Baltiko-ko herrietan: Estonia-n, Letonia-n, Lituania-n.

Atentzioa ematen dizuna da, ordea, erregimenaren erljioarekiko politika desberdina. Estonia-n eta Letonia-n fededunek ez dute Lituania-n duten pertsekuziorik. Tratu desberdin hau ez da batistak eta ortodoxoak katolikoak baino sinpatikoago zaizkiolako erregimenari, katolikotasun lituaniarrak nazionalismoarekin duen zerikusiarengatik baino.

Katolizismoa XIII. mendean sartu zen Lituania-ra. Geroztik kultura alemanaren eta tsarismoaren aurkako faktore nagusia izan zen; gaur, ideologia komunistaren kontra den bezalaxe.

Lituaniarra katolikoa da. Eta asko praktikatzen du, bere gitorik kanpora dagoenean ere, beste errepubliketan adibidez. Lituaniarren erdiak praktikante omen dira, erljio arazoetarako kontseiluko presidentiak berriki aitortu duenez.

Jaiokuntzari buruz ere joera oso desberdina du Soviet Batasuneko mendebaldeko nazio guztiengandik. Moral katolikoak izango du noski hemen eraginik.

Katoliko lituaniarraren praktikak badu agian erresistentzia antigubernalaren dimentsiorik. Horregatik ere gogor pertsegitzen du Komunismoak. Lituania-ko apezariak inportantzia handia du. Erljio askatasunaren aldeko borroka rusifikazioaren aurkako borrokarekin lotuta dago.

Erljio askatasunari jartzen zaizkion oztopo legezo eta administratiboen kontra protesta asko egin da. 1968tik 1974era bitartean 30 eta gehiago protesta egin dira, bakoitza 17.000 eta gehiago zinadurakin. 1970-1971n gobernuaren eta fededunen arteko liskarra gaiztotu egin zen, lehen jaunartzerako hurrak prestatzeagatik bi apez detenitu zituztenez. Juiziorakoan eta manifestazioak izan ziren.

Fede eta nazioaren aldeko bi borroken batasuna ikus daiteke *Elkarte katoliko lituaniarraren* debeku guztien aurkako sorreran, eta 1972an sortu zen *Lituvas Kataliky Bazniyčios Kronika* (Lituaniako Eliza katolikoaren Kronika) Elizaren organo klandestinoaren zenbakietan. Katolizismoaren eta nazionalismoaren borrokako gertakizunak nahasian datoz. Aberri lituaniarraren aldeko otoitza, eskoletan historia nazionala gutxi ematearen protesta, eskolaren rusifikazioaren salakuntza aurki daitezke, adibidez. Erregimenak nazionalismoa eta katolizismoa, biak pertsegitzen ditu. Jantzi folkloriko nazionalak eliz ospakizunetan eramatea galerazteraino iritsi da.

Baltiko aldeko beste nazioetan ere erlijioak susperraldia izan omen du. Autoreak galdetzen du berpizte hau erlijiosoa bakarrik ala politikoa ere ote den.

7.2. Islam-a

Katolizismoaren fenomenoak baino garrantzizkoagoa da musulmanena. Islam-a sendo bizi da, fede islamikoa zenbateraino bizi den neurtzea zail bada ere. Islam-a ez bait da fede edo izpiritu gauza bakarrik. Musulmanek batasun estua dute. Sunnismo eta Txiiismo erdibiketaren gainetik, eta beste edozein sekten gainetik bat dira, *Umma* sentitzen dira; elkarte, komunitate. Fenomeno indibiduala eta pertsonala baino areago elkartekoa, taldekoa da. Eta izpiritu eta mundu arazoak bereizi beharrean, kristautasunak bezala, Islam-ak nahasi giten ditu¹².

Islam-ak bere erlijio-praktikako agindu nagusiak berriztatu egin ditu. Iraultzarekin etorri den soviatar gizarteari egokitu egin zaio. Horrela hiritar soviatar eta musulman zintzo izateko era berria sortu du.

Berrikuntzarik nagusia praktikaren izpiritualizazioa izan da. Fededunak, dagoen giro eta baldintzetan ahal duena egin behar du. Intentzioa da inportantea; nor bere burua Islam-eko sentitzea; taldearekin identifikatzea. *Ramadan* hilabetea lehengo ohituretan gordetzea ezinezko bada gizarte esijentzia modernoengatik, nahikoa da egun batez barau egitea. Aski da gutxi batzu

denen izenean Meka-ra joatea. Islam-aren buruek interes berezia dute, beren erlijioa Estatuaren eta gizartearen asmoekin bat datorrela frogatzeko. Baita Gudu Saindua bera. Mosku-ko moskea nagusian, sermoi batetan, esana da: «Islam-ak Gudu Saindura behartzen gaitu, hau da, maitasunean, anaitasunean, eta guztiekiko arduraren gain eraikitako gizarte bizimodua eraikitza; bakearen gain oinarritutako bizitza internazionala»¹³.

Komunitatearen batasuna sendotezko, fededunak eta gabeak, elkarrekin batzeko, berebiziko garrantzia ematen dio Islam-ak jaiari, festari. Festa hauek, sarri, moskeara joan gabe ospatzen dira; etxe barnean.

Islam-a horrela ulertzearekin beste zerbait ere lortu da: fanatiko tradizionalista praktikanteen eta hiritar moderno kultotik aldenduta baina nolabait erlijioso beren buruak sentitzen zizutenen arteko leizea betetzea. Haiei eta hauei mundu berezi batekoak diren kontzientzia ematen die. Asko edo gutxi erreza-tu, garrantzizkoa, egiten denari, komunitatearen ahaleginekin bat egiteko zentzua ematea da.

Islam-aren berrikuntza honek komunismoaren eta Islam-aren adiskidetzea dakar. Ideologia sovieta-aren totalitarismoa pitzatu egin du. Areago, Islam-ak ez du esaten komunismoarekin koexistitu dezakeela bakarrik. Komunismoaren gainetik jartzen da, ez parean. Komunismoa Islam-aren baitan integratzen du. 1970ean, Taschkent-en lider musulmanek egin zuten bilkuran, honela mintzatu zen Transkaukasia-ko lider erlijioa:

«Jainkoa eta honen Profeta sinesten ez duten gidari sovieta-reek Jainkoak eman eta Profetak adierazitako aginduak aplikatzen dituzte».

«Sozialismoaren printzipio sozialak iragarri dituen profeta-ren jeinua miresten dut nik. Pozik nago printzipio sozialistetariko asko Mahoma-k emandako aginduen praktika direlako»¹⁴.

Horregatik musulmanentzat ez da arriskutsua haien gazteak Alderdi komunistaren inguruko mugimendutan ibiltzea. Alderantziz mugimendu horietan parte hartzera gonbidatu dituzte. «Gure haurrek, pionier, Komsomol, alderdiko kide izan bear dute. Toki guztietan gidari izan behar dute».

Erregimen sovieta-arentzat Islam-a problema larria da. Beren politika erlijiosoaren eskemak apurtzen dizkie. Gazte eta haurrak kolektiboki nahiz erlijioan heztea debekatuta daukate. Ezin dute rito erlijiosoetan parte hartu. Baina musulmanek ez die kasorik egiten. Nazio horietako elite komunistak ere etsita

daude. Propaganda antirelijioso ofizialak ezinean ikusten du bere burua.

Islam-ak zentzu nazionala du. Baina ez da ahaztu behar musulmana *nazio musulmanekoa* dela lehendabizi eta tartarora edo Uzbekistan-go gero.

Islam-ak Stalin, Lenin eta marxista klasikoen proiektu kultural totalitarioa hankaz gora bota die. Haiiek kultura *formaz*, itxuraz *nazionala* ametitzen zuten, *muinez komunista* izan zedin. Islam-ak alderantziz *forma komunista* eta *muina musulmana* nahi ditu. Horrela komunismoa Islam-aren subproduktu bihurtuta gelditzen da.

Carrère d'Encausse-ren ustez, lider komunistek «homo sovieticus» berriaren aurrean gaudela diotenean, «homo islamicus»en errealitatearekin ahazten dira. Eta hori frogatzeko gizon islamdarraren jokabide bereziak aztertzen ditu.

Jaiotzaren inguruko ritoetan: haur gizonezko denak, erdaindu egiten dituzte. Eta hori ez da erlijio ritorik. Elkarte kultural batetakoa den seinale delate, hori aztertu duten soziologo soviotikoek. Beste usuario hau ere gordetzen da: bigarren ize-na jartzen zaio haurrari, deabrua despistatzeko, eta bi identitateren bidez engainatzeko edo.

Ezkontzaren aurrean ere jokabide berezia du musulmanak. Nekez ezkontzen da elkartekoa ez denarekin. Endogamoa da. Musulmana musulmanarekin ezkondu ohi da. Eta ezkontza mixtorik suertatzen denean ere, seme-alabek nazionalitate musulmana hautatzen dute gehienetan. Beste etnia eta erlijioetan ere ezkontza izan ohi da rito erlijioso eta ohitura tradizionalak berri-zeko unea. Musulmanengan markatuagoa da oraindik joera hori.

Baina usuario erlijioso tradizionalak bizien irauten duten unea, heriotzako ordua da: lur santuan ehorztea, hildakoen oroitzapene-ko festa eta liturgiak, etab.

Botere komunista saiatzen da musulmanen festa tradizio-alek duten erakarmen eta indarra kentzen. Nahiz festa politikoak ditziraz ospatuz, nahiz jai erlijioso-nazionalak ospatzen diren egunetarako festa sozio-politikoak asmatuz, alegia festa tradizio-nalei beren zentzua eta muina aldatuz. Honela giza bizitzaren momenturik inportanteenak laguntzeko erlijioak duen pribilejioa nahi lioke kendu komunismoak. Baina ez du nonbait exitorik izan.

Islam-a konturatuta dago, bere mundu ikuskera, usuarioak, balioak gordetzeko eta ondorengoetara pasatzeko garrantzi haun-

dia duela emakumeak. Eta horren heziketa tradizionala eginahal guztiz babesten saiatzen da.

Carrère d'Encausse-ren ustez, bada, Soviet Batasunean gu-txienik bi gizon daude: soviatarra eta musulmana.

8. — Konklusioa

Azterketa luzearen ondoren ondorio hauek ateratzen ditu autoreak:

1) «Herri soviatar» berria sortua dela jadanik oihukatzen da. Baina esanaren esanez ezin da nazioen errealtatea eta be-roien bizi nahia ezkutatu. Nazioak hor daude.

2) Nazio politikak asmatu eta frakasatu egin du bere hel-buruetan. Inongo erregimenek ez bezala desarroilatu ditu nazioak eta hauen kulturak eta hizkuntzak. Baina denen gainetik sor-tzea espero zuen batasun soviatarrik ezin izan du eraiki.

3) Hiru nazio mota bereiz daitezke Soviet Batasunean:

— Ahulduz doazenak, eta abiada bizian rusifikatuko direnak: Siberia-n eta Errusia-ko errepublika federalean dauden nazio zenbait, Bielorrusia, etab.

— Kontzientzia nazionala bizia izanagatik, duten bizigiroak ahultzera eta hiltzera daramatzanak: Baltiko aldeko nazioak, Es-tonia eta Letonia batez ere.

— Nazionalismo sutsua dutenak eta integrazio errusoari ezetz biribila emango diotenak: Kaukaso-ko nazioak, Asia Zentralekoak eta Ukraina. Azkeneko nazio honen kasua dudagarriagoa ikus-ten du autoreak.

4) Nazio kategoriaren ondoan *espazio kulturalarena* ere ametitu behar da, botere soviatarrek sekula egin ez badu ere. Alegia, nazioen gainetik dagoen eta kultura soviatarrek hartzen ez duen espazio kulturala hartzen duena. Islam-aren espazio kul-turala.

5) Nazioak ez dira agertzen independentista Soviet Batasu-nean. Estatu honen barnean gorde nahi dute beren berezitasuna eta nortasuna.

6) Botere soviatarrentzat federalismoa kontzesio formal hutsa eta probisional da. Nazioentzat aldiz helmuga da. Eta sistema honetaz baliaturik iraun nahi dute.

7) Nazionalismoek soviatar politika nazionalaren helburua-

ri porrot egin arazi diezaiokete. Zirkuluaren koadratura da, azken batean. erregimenaren asmoa: nazioak indartuz ezabatzea.

8) Bi nazionalismo modu daude: a) Tradizioei eta usarioei oso lotua, baina iraganaren superbizipen soiltzat hartzerik ez dagoena. Tradizioarekiko leialtasunean taldearekin identifikatzeko borondate eta gogo sutua ikusi behar da. b) Nazionalismo moderno: gizarte urbanoetako elite ilustratua, ideologia komunistan hezitakoa, eta printzipio komunisten izenean erreibindikapen nazionalak egiten dituen.

9) Nazionalismoa zer zen eta nondik zetorren bazekiela uste zuen ideologia soviatar ofizialak. Testuinguru sozial bati loturik zegoela uste zuen. Nazio fenomenoak toki espezifikoak, beste edo zertarako erreduziezina duela garbi agertu da Soviet Batasunean. Zer da nazionalismoa? Hizkuntza? Erlijioa? Soviet Batasuneko fenomenologia aski aberatsa da aldeko eta kontrako kasuak eskaintzeko. Autorearentzat garbi dago, nazionalismoa ez dela beste gizarte tankera bati zegokion errealitaterik. Ez da superbizipena. Ez da zaharren eta atzerakoien kontua, gazte eta kultoena baino. Autorearentzat nazionalismoa «trinkotasun historikoan» (épaisseur historique) datza¹⁵. Herri batek kultura eta historia dituenean, ahula izan arren, horiekin identifikatzen bada, nazionalismoa daukagu hor. Historia eta kulturarik gabe, erreferentzi punturik gabe herri bat jaso nahi izatea, heldulekurik gabe zintzilik egon nahia da. Nazionalismoa ez dago asmatzerik, artifizialki puzterik.

10) Bada nazionalismo erruso bat ere. Asia-ko nazioen susperraldiaren aurkako erreakzio eslabofilo bezala ager daiteke. Edota internazionalismoaren ideiak duen oihartzun sorra ikusirik, iraultza aurreko inperioaren «anaia zaharraren» funtzio zibilizatzaile, babesemaile eta paternalistaren aurpegia hartuz. «Anaia zaharraren» ideologiari ez zaio kontradikziorik falta. Komunismoaren igualitarismoa nola ezkondu inolako «anaia zaharraren» eskubideekin?

11) Inperio tsaristarentzat problema izan zen nazioekiko politika. Erregimen soviatarak ukaezinezko aurrerapenak egin ditu 60 urtetan. Baina «argi dago, dio Hélène Carrère d'Encausse-k, aurpegia eman beharreko problema guztietarik urjenteena, erreduziezinezkoena, nazioek jartzen diotena dela. Eta heredatu duen Inperioak bezala, Estatu soviatarak *impasse* nazionaletik irtetzeko gauza ez dela dirudi»¹⁶. Hitz hauekin amaitzen da liburua.

9. — Eritzi laburra

Liburu hau alde askotatik da interesgarria. Defenditzen duen tesiarengatik, eskaintzen duen informazioarengatik, erabili dituen iturriarengatik.

Liburuaren tesiari buruz zer esan? Formulazioek alarmista samarrak dirudite batzutan, liburuaren izenburutik bertatik hasita. Baina interpretazioak alde batera utzirik, nazio arazoak bizirik dirauela Soviet Batasunean frogatzeko adina datu eskaintzen du.

Marxismo-leninismoak, federalismoaren bidez, amesten zuen nazio mugen gainditzea, oraindik urruti dago. «Herri soviatar bateratu berriak» asmotan jarraituko du puska batean. Autoreak analizatu dituen integrazio faktoreak —Alderdia, Armada, irakaskuntza, kultura komunista— indar bateratzaile bortitzak dira, baina era berean kontrako dinamismo desintegratzaileak ere aurkitu ditu: joera demografiko desberdinak, erlijioaren eta honen inguruko mundu kulturalaren funtzio nazionala, hizkuntza nazionalen rusifikazioaren kontrako borroka, kontzientzia nazionala, beren iragan historiko eta kulturalarekiko nazioen atxekimendua.

Sistema soziala eta ekonomikoa sartu da, onez edo txarrez, gizarte guztietara. Baina horrekin ez dira nazionalitateak itzali. Itzaltzearen kontrako erresistentziak su berria eman die. Nazio problema gizarte arazora erreduziezina da; bere espezifikotasuna du, hain zuzen, marxismoak ongi ikustea lortu ez duena.

Liburuan zehatzen aztertutako puntua mundu islamikoa da. Iragazkaitz izateraino desberdinak dira nazio hauek: demografiaz, erlijioz, hizkuntzaz, ohituraz, balio sistemaz. Eta kultura sovietaarren kontrako antigorputzak eta defentsa mekanismo egokiak sortzera iritsi direla dirudi. Carrère d'Encausse-k egindako kalkuluetan musulmanak XXI. mendearen hasierarako ia 72 milioi izango dira. Hori beste tokietakoak kontatu gabe. Talde haundia dudarik gabe. Eta kopurua indar politiko bihur daiteke. Oraindik ikusteko gaude Soviet Batasunean zer gertatuko den. Soviet Batasuna aztertzea itsasoaren zabalean igeri egitea da. Ozeanoan sartzea. Ez gaude konplexutasun erraldoi horretara ohituak.

Liburua azterketa soziologikoa da baitpat, eta soziologoaren lana izango da hélène Carrère d'Encausse-ren interpretapena zuzena den ala daturik bihurritzen edo manipulatzten duen esatea.

Egia da datuz hain aberatsa den liburuak ere ez zaitula oso

rik betetzen. Bildu dituen baino berri, informazio eta datu gehiago nahi luke batek, batez ere, nazionalitate indartsuenei buruz. Ukraina-k, Georgia-k, Lituania-k, Baltiko-ko beste nazioek, Asia-ko herriek duten arazo nazonal hori ez da nahi bezain argi datutan frogatuta gelditzen. Arazoa badagoela jabetzen zara, baina hobeto azaldua nahi zenuke.

Ziurrenik ez da liburuaren husunea eta bai autorearen aukera. Baina irakurleak komunikabideen errealtateaz apur bat bederen jakin nahi luke. Ez bait da deus ere esaten. Prentsa, irrata, telebista, zertan diren, federazio eta errepublika bakoitzaren mailan nola antolatuta dauden jabetzea benetan interesgarria da. Nolako autonomia duen errepublika federal bakoitzak, hizkuntza aldetik, edukinaren aldetik, informazioa ematerakoan, bestelako alorretan. Pundu hau, tamalez, ikutu ere ez da egiten liburuan. Beste hainbeste esan daiteke liburugintzari buruz, zinemari buruz, etab. (Ikus 14. laukia).

14. TELEBISTA SOVIET BATASUNEAN

- 200 milioik ikusten du telebista egunoro Soviet Batasunean.
- Telebisten parkea munduko bigarrena da, 65 milioirekin. Estatu Batuak dira lehenengoak (115 milioi).
- 130 estudio ditu errepublika guztietako kapitaletan eta beste eskualdetako zentroetan.
- Ia Errepublika denek bi kanale dituzte, batzuek gehiago ere bai. Bata emisio nazionalentzat eta, beste Moskuko telebista zentralak errusieraz ematen duenarentzat.
- 40 eta gehiago hizkuntzatan emititzen du egunoro.
- 1.500 programa ordu egunoro zabaltzen ditu. Horietatik %9 bakarrik jatorri atzerrikoak.
- Telebista zentralak 8 kanaletatik emititzen du. 4 Europa alderako dira. Eta beste lau Siberia, Asia Zentral, Ekialde Urrun eta Ipar Urrunerako.
- Telebistak Soviet Batasuneko lurraldearen %80 hartzen du. Horretarako eta koloretan 800 eta gehiago hiritara iristeko hiru satelite erabiltzen ditu: *Molnia*, *R/duga* eta *Ekran*.
- 1982ko Moskuko Olinpiadetako jokuen ikusleak 2.500 milioi izango omen dira. Ostankino-ko irrati-telebistaren zentrotik transmitituko dira joku horiek mundu guztira. 20 kanale ditu horretarako.

El País 79.05.22

Autoreak liburuan zehar egiten duen bezala, azpimarkatzeko da benetan Soviet Batasuneko erregimen politikoak nazionalitatei ematen dien tratua. Eztabaidagarri eta kritikagarri izango da hainbeste naziok benetako autonomia politiko eta ekonomikorik ez izatea. Erabakimena Mosku-ko eslaboen eskutan dago. Baina bestetik hizkuntza nazionalak promozionatzen jakin dute. Kritika-garri izan daiteke epe honetan jarri nahi duen elebitasuna probisionalizat hartzea. Baina aitortu beharra dago hainbat hizkuntzek sekula izan ez duen posibilitatea izan duela desarrolatzeko. Kritikagarri izan daiteke edukinaren aldetik askatasunik ez izatea, baina honek ez du izkutatu behar hizkuntzen bizitasunaren alde erregimen honek egindako ahalegina. Bestetik, ordea, ez dago inozo izaterik. Nazioen mugak gainditzea nahi du politika nazional sovietaarrak. Alegia Soviet Batasuneko bazter guztiak rusifikatzea, edo «sovietartzea», Francis Cohen-ek esango lukeenez.

Eritzi orokor bat ematekotan esan daiteke *L'Empire éclaté* liburua arras ona dela. Itsu itsuan irakurtzea merezi duen horietakoa, nahiz eta ez beti bat konforme gelditu. Erraz irakurtzen da. Metodologia argia du. Datu eta informazioz aparta aberatsa da. Soviet Batasuneko ozeanoaren errealitate horretara piska bat bederen hurbiltzeko lagungarri ona da. Eta begi bat Euskal Herrian jarriaz irakur daitekeen liburu horietakoa da.

M. P.

¹ HELENE CARRERE D'ENCAUSSE, *L'Empire éclaté. La révolte des nations en U.R.S.S.*, Flammarion, Paris 1978, 314 or. 15 x 24 zm. Egilea Soviet Batasuneko errealitatea ongi ezagutzen duena da. Liburu gehiago ere baditu gai honetaz: *Réforme et révolution chez les musulmans de l'Empire russe*, Armand Colin, Paris 1916, 312 or. *History of Central Asia in Central Asia. A Century of Russian rule, 1867-1976*, Ed. Allworth ed. Columbia University Press 1967, p. 131-266 or. *L'Union soviétique de Lénine à Staline 1917-1953*, Ed. Richelieu-Bordas, Paris 1972, 446 or. *La politique soviétique au Moyen-Orient*, Presses de la F.N.S.P., Paris 1975, 328 or. Argitaratzeko dauka gainera bere tesia: *Bolchevisme et Nation. Des débats théoriques à la consolidation d'un Etat multinational*. S.R. Schram-en lankidetzarekin argitara eman ditu beste bi obra hauek: *Le Marxisme et l'Asie*, A. Colin, Paris 1965, 492 or. (Gaztelera, Siglo XXI, Argentina). *L'U.R.S.S., la Cina e la rivoluzione nei paesi sottosviluppati*, Il Saggiatore, Milan 1972, 172 or. Baditu baita bi artikulua arras aipatuak: *Communisme et Nationalisme* in *Revue Française de Science Politique*, ekaina 1965; *Unité prolétarienne et diversité nationale. Lénine et la théorie de l'autodétermination* in *Revue Française de Science Politique*, apirila 1971. Bi artikuluoak gaztelera argitaratu dira bi autoreon

beste artikulu banarekin, izenburu honekin: *Comunistas y/o nacionalistas*, Ed. Anagrama, Barcelona 1977.

² Hona Bielorrusia-ko kompetentzien banaketa adibidez: «Ministères fédéraux-républicains: agriculture, communications, construction d'équipes industriels, culture, éducation, finances, industries alimentaires, affaires étrangères, forêts, santé, éducation spécialisée secondaire et supérieure, construction industrielle, bâtiment, justice, sol et ressources hydrauliques, industries légères, viande et produits laitiers, approvisionnement et stockage, construction rurale, bois et industries de transformation du bois, commerce. Le domaine des *ministères proprement républicains* se trouve en revanche limité à des questions d'intérêt tout à fait local: construction et utilisation des routes, consommation, logement et services communaux, industries locales, transports automobiles, industrie de la tourbe, sécurité sociale». H. CARRERE D'ENCAUSSE, *L'Empire éclaté* 130-131 or.

³ *Ibid.* 160-161 or.

⁴ *Ibid.* 163 or.

⁵ *Ibid.* 167 or.

⁶ «La ligne de séparation n'est ni politique ni numérique, ni même sociologique... L'assimilation linguistique obéit moins à des facteurs externes —environnement, statu, urbanisation— qu'à une donnée fondamentale, l'existence, l'épaisseur historique et culturelle des groupes ethniques». *Ibid.* 191-192 or.

⁷ *Ibid.* 206-207 or.

⁸ *Ibid.* 215 or.

⁹ *Ibid.* 216 or.

¹⁰ Ikus liburu honen bilduma JAKINen zenbaki bertan.

¹¹ *Ibid.* 224 or.

¹² 1979ko ekainean Juan Paulo II. Polonia-tik ibili zenean, Soviet Batasuneko egunkariak horixe azpimarkatu dute, Aita Sainduaren hitzal-diak komentatzerakoan: Katolizismoak politika eta erlijioa ongi bereizten omen ditu; Islam-ak ez bezala. (Gauzak ez dira hain sinpleak, noski; baina ez da hau hori argitzeko une eta tokia).

¹³ *Ibid.* 243 or.

¹⁴ *Ibid.* 245 or.

¹⁵ «La ligne de clivage entre elles (integrazione erraz makurtzen diren eta erresistentzia gogorra sortzen duten nazioen artekoa), c'est l'épaisseur historique. Celles qui ont un passé —histoire et culture, même si la culture est limitée— peuvent s'appuyer sur lui pour affirmer leur existence; elles peuvent à la rigueur, même affaiblies, privées de certaines attributs essentiels comme la langue, faire appel à ce passé pour survivre et renaître. Mais, quand l'histoire manque, alors les nations dépendent totalement de l'environnement; elles changent avec lui et n'ont aucune position propre de repli». *Ibid.* 278 or.

¹⁶ *Ibid.* 280 or.

EL IMPERIO HA ESTALLADO L'EMPIRE A ÉCLATÉ

Este artículo pretende recoger la aportación más importante de la obra de Hélène Carrère d'Encausse, *L'Empire éclaté*. La *Révolte des nations en URSS*. Así se quiere paliar un poco el vacío informativo sobre la realidad de las nacionalidades en la Unión Soviética, y contrarrestar la inflación ideológica dominante cada vez que se habla sobre la URSS.

1. BREVE HISTORIA DE LA POLITICA NACIONAL

Antes de la Revolución de 1917, Lenin llama a la rebelión contra el zar a todos los pueblos oprimidos del imperio ruso. Hasta 1920 se insiste en la necesidad de abrir la «prisión de los pueblos». En torno a 1920 caen por tierra sus esperanzas de que la Revolución comunista triunfe en Occidente, especialmente en Alemania. En el Congreso de Bacu (1920), los líderes comunistas de las nacionalidades asiáticas se pronuncian contra la colonización europea. El proletario europeo o ruso, para ellos, es más opresor que compañero proletario.

Ante el peligro de que la revolución bolchevique quede aislada y de que se desmembre el imperio ruso, Lenin opta por la solución federalista, de la que no era partidario antes. Hay que lograr que de grado o por la fuerza, entren a formar parte de la Unión Soviética. Potenciando lenguas y culturas locales se quiere lograr una unidad pluralista en la forma, unitaria en el contenido.

El federalismo de cuño estalinista estuvo marcado por un centralismo atroz. Liquidó moral y físicamente a líderes y cuadros comunistas nacionales. Cilizó los alfabetos. Justificó la opresión zarista. Llegó a cambiar la historia de las naciones. Después de la segunda guerra mundial, según Stalin, Rusia se ha ganado por su resistencia heroica contra Hitler el ser la República que guíe la Unión. Le corresponde la tarea de ser el «hermano mayor».

Con la desestalinización se rehabilitaron en parte los pueblos deportados, borrados del mapa y de las enciclopedias por Stalin. Sus sucesores han seguido una política más cauta. Pero la autora de la obra nota que hay una continuidad desde Lenin hasta hoy: la política nacional se caracteriza por minusvalorar el problema nacional y por creer que la solución del problema nacional está en la desaparición de las diferencias nacionales. Entre Stalin y los otros la diferencia es sólo en métodos.

2. UN PUEBLO SOVIETICO O VARIOS PUEBLOS? ANALISIS DEMOGRAFICO

En el detallado estudio de la demografía de la Unión Soviética la autora constata los siguientes hechos: enormes altibajos de la población, debidos a las guerras, la Revolución, el hambre, los campos de concentración, la colectivización forzosa, anexiones, etc.; tendencia a la disminución de la natalidad; doble comportamiento respecto a la natalidad: los pueblos occidentales y los del Báltico crecen por debajo de la media nacional; los pueblos asiáticos y del Cáucaso crecen por encima de la media; los rusos emigran muchísimo a todas las Repúblicas mientras que los pueblos musulmanes son reacios a moverse especialmente fuera del ámbito cultural del Islam.

3. LA DEMOGRAFIA Y LA ECONOMIA

En la Unión Soviética se siente la falta de mano de obra. Ello se debe más que a su carencia, a su distribución. Donde el trabajo requiere un dinamismo demográfico vivo, éste es débil, y viceversa. La autora observa además cierta anarquía en la emigración. La gente huye del Noroeste, de la Siberia y del Lejano Oriente hacia climas más benignos. Con todo en esas inmensas regiones de clima duro se encuentran las gigantescas reservas que esperan ser explotadas. Además, recalca H. Carrère d'Encausse, que en Asia Central donde hay abundante mano de obra y escasez de trabajo, la población autóctona no emigra. Esta no coincidencia del dinamismo económico y del demográfico es un desafío a la planificación estatal.

4. LAS FUERZAS UNIFICADORAS: POLITICA, PARTIDO, EJERCITO

Según los datos aportados por la autora, el espíritu federalista que debiera acompañar a instituciones políticas de tipo federal va menguando. La Constitución de 1976 se basa en la afirmación de que gracias a la Revolución y a la política nacional seguida después, ha surgido «el Estado de todo el pueblo soviético». Las Repúblicas federadas poseen poca capacidad de maniobra. En los aspectos más bien formales de la cultura poseen cierta autonomía. No así respecto al contenido cultural y en la esfera de la política y economía. Aquí se limitan a llevar a la práctica las consignas de Moscú. La decisión política está en manos de Moscú, donde se imponen los rusos y eslavos en general.

El elemento cohesivo más importante de las naciones es el Partido. No todas las Repúblicas están representadas conforme a la importancia de su población. El Partido es único en toda la Unión Soviética, y el centro ejerce un fuerte control del partido en la periferia.

Uno de los objetivos que conscientemente se propone el ejército es la integración de las nacionalidades y el aprendizaje de la lengua rusa. Hoy día no existen ejércitos nacionales. Los altos mandos pertenecen a los eslavos, rusos y ucranianos particularmente. El ejército, más que reflejo de las nacionalidades, es reflejo del poder.

5. LA POLITICA LINGÜISTICA

La Revolución promocionó en un primer momento todas las lenguas, aún las habladas por pequeñísimas minorías. Ante la ley todas las lenguas eran y son iguales. Sin embargo de hecho se da una jerarquía de lenguas, en cuya cúspide está el ruso.

La lengua, de hecho, resulta un fuerte sostén de la conciencia nacional. Su promoción en realidad contradice la finalidad que perseguía la política lingüística: llegar paulatinamente a una lengua común de toda la Unión.

Dentro del cuadro complejo que ofrece la situación de las lenguas en la URSS, la autora cree que éstas están muy firmes. Su vitalidad depende del grado de autonomía que poseen las zonas en que se hablan. Con todo la rusificación progresiva es un hecho. En este proceso la escuela tiene una gran influencia. Pero los intentos rusificadores han obtenido resultados muy endeble en las nacionalidades de la periferia, es decir, en las nacionalidades del Cáucaso y Asia. En estas naciones la rusificación ha chocado con una gran resistencia. La autora encuentra que, naciones que se hallan en circunstancias muy parecidas, se comportan de forma opuesta: unas se resisten a la asimilación; otras se dejan asimilar fácilmente. La clave está en que unas poseen «un espesor histórico y cultural», y otras, no.

6. LA INTEGRACION EN CRISIS

La autora trae a colación aquí los casos de diversas naciones que muestran que «el pueblo soviético» es un deseo más que un hecho. Distingue tres situaciones. 1) Los pueblos sin patria: los tártaros de Crimea deportados por Stalin, rehabilitados no hace mucho, pero no pueden volver a su patria; los alemanes que manifiestan deseos de emigrar hacia Europa; los judíos que emigran a Israel. 2) Las naciones rebeldes: como prototipo se estudia el caso de Georgia que manifiesta una sensibilidad especial contra cualquier intento, por solapado que sea, de potenciar la lengua rusa a expensas del georgiano. 3) Los hermanos enemigos: cita el caso de Ucrania, República especialmente mimada y que más comparte el poder con los rusos. Las reivindicaciones culturales contra la rusificación, facilitada por el gran parentesco de la lengua ucraniana y de la rusa, van aumentando.

7. LA RELIGION Y EL SENTIMIENTO NACIONAL

Otro elemento que ejerce una influencia opuesta a la integración es la religión, que está lejos de manifestarse como mera supervivencia del pasado.

En la obra se analizan el catolicismo y el Islam. 1) El catolicismo en Lituania ha estado ligado en la historia a la lucha nacionalista contra los alemanes y los zares rusos. Hoy lo está contra el régimen comunista. 2) El caso del Islam está estudiado más detalladamente. Según H. Carrère d'Encausse, el fenómeno del Islam es muy importante, porque forma un ámbito cultural de contenido propio, porque demuestra una gran capacidad de acomodación a la situación que vive en una sociedad comunista. Según la autora, en vez de dejarse absorber por el comunismo, el Islam integra al comunismo. Además el fuerte sentido comunitario por encima de las fronteras es otro factor a tenerse en cuenta. Hoy por hoy el «homo islamicus» es más poderoso que el «homo sovieticus».

En las conclusiones, Hélène Carrère d'Encausse se confirma en lo que se halla en el fondo de todo el estudio: La política nacional del régimen soviético ha potenciado como ningún régimen lo haya hecho, las lenguas y culturas nacionales. Es un dato eminentemente positivo. Pero su propósito era pasar de ahí a la fusión de las naciones. Ahí ha fracasado. Las naciones, que no se manifiestan independentistas en la URSS, quieren conservar su personalidad. El régimen soviético y el marxismo en el que se apoya, no han sabido valorar adecuadamente el hecho nacional. Según la autora, «el Estado Soviético parece incapaz de salir del impasse nacional».

El artículo finaliza con una breve valoración de la obra.

Cet article recueille l'apport le plus important de l'oeuvre d'Hélène Carrère d'Encausse, *L'Empire éclaté. La Révolte des nations en URSS*. Il prétend pallier au vide informatif sur la réalité des nationalités en Union Soviétique, et contrecarrer l'inflation idéologique dominante chaque fois que l'on parle de l'URSS.

1. BREVE HISTOIRE DE LA POLITIQUE NATIONALE

Avant la Révolution de 1917, Lénine lance des appels à la révolte contre le tsar à tous les peuples opprimés de l'empire russe. On insiste jusqu'en 1920 sur la nécessité d'ouvrir «la prison des peuples». Vers 1920, Lénine perd tout espoir dans le triomphe de la Révolution communiste en occident, et plus particulièrement en Allemagne. Au congrès de Bakou —1920—, les

leaders communistes des nationalités asiatiques se prononcent contre la colonisation européenne. Pour eux, le prolétaire européen ou russe est plutôt un oppresseur qu'un camarade prolétaire.

Craignant que la révolution bolchévique ne soit isolée, et que l'empire russe ne soit démembré, Lénine opte pour la solution fédéraliste, qu'il ne défendait pas auparavant. Bon gré, mal gré, il faut obtenir que ces peuples fassent partie de l'Union soviétique. En encourageant les langues et les cultures locales, on veut obtenir une unité pluraliste par sa forme unitaire par son contenu.

Le fédéralisme sous Staline se distingua par un centralisme exacerbé. Il liquida moralement et physiquement des leaders et des cadres communistes nationaux. Il «cirillisa» des alphabets. Il justifia l'oppression tsariste. Il alla même jusqu'à changer l'histoire des nations. Selon Staline, après la seconde guerre mondiale, la Russie refusa, à cause de sa résistance héroïque contre Hitler, d'être la République que guidât l'Union. Elle devait assumer la tâche d'être le «grand frère».

Avec la déstalinisation, on réhabilite en partie les peuples déportés, effaçant de la carte et des encyclopédies par Staline. Ses successeurs ont suivi une politique plus prudente. Mais l'auteur de l'ouvrage remarque qu'il existe une continuité de Lénine à nous jours: la politique nationale se caractérise par une sous-valorisation du problème national, et, par le fait de croire que la solution se trouve dans la disparition des différences nationales. Entre Staline et les autres, la différence se situe simplement au niveau des méthodes.

2. UN PEUPLE SOVIETIQUE OU PLUSIEURS PEUPLES? ANALYSE DEMOGRAPHIQUE

Dans son étude détaillée sur la démographie de l'Union soviétique, l'auteur constate les faits suivants: d'énormes variations de la population, dues aux guerres, à la Révolution, à la famine, aux camps de concentration, à la collectivisation forcée, aux annexions, etc.; une tendance à la baisse de la natalité; un comportement ambigu face à la natalité; les peuples occidentaux et ceux de la Baltique croissent au-dessous de la moyenne nationale; les peuples asiatiques et ceux du Caucase ont un accroissement au-dessus de la moyenne; les Russes émigrent beaucoup vers toutes les républiques, tandis que les peuples musulmans sont hostiles aux déplacements, en particulier aux déplacements en dehors de l'aire culturelle de l'Islam.

3. DEMOGRAPHIE ET ECONOMIE

En Union soviétique le manque de main d'oeuvre se fait sentir. Non pas à cause de sa carence, mais à cause de sa distribution. Là où le travail exige un grand dynamisme démographique, ce dernier est faible, et vice-versa. De plus, l'auteur observe une certaine anarchie dans l'émigration. Les gens fuient du Nord-Ouest, de la Sibérie et de l'extrême Orient vers des climats plus doux.

Cependant, c'est dans ces immenses régions au climat ardu que se trouvent des réserves gigantesques qui n'attendent qu'à être exploitées. D'ailleurs, souligne H. Carrère d'Encasse, en Asie Centrale, où il y a une main d'oeuvre abondante et peu de travail, la population autochtone n'émigre pas. Ce manque de coïncidence entre le dynamisme économique et le dynamisme démographique, représente un défi à la planification économique de l'état.

4. LES FORCES UNIFICATRICES: POLITIQUE, PARTI, ARMEE

D'après les faits rapportés par l'auteur, l'esprit fédéraliste qui devrait accompagner les institutions politiques de type fédéral, va s'amenuisant. La Constitution de 1976 est fondée sur l'affirmation suivante: à savoir que, grâce à la Révolution et à la politique nationale suivie, «l'Etat de tout le peuple soviétique» est né. Les Républiques fédérées ont peu de capacité de manoeuvre. Dans les aspects les plus formels de la culture, elles jouissent d'une certaine autonomie. Il n'en va de même quant au contenu culturel, à la politique et à l'économie. On se limite, dans ces cas, à mettre en pratique les consignes de Moscou, où les Russes et les Slaves sont majoritaires.

C'est le Parti qui est l'élément de cohésion le plus important des nations. Toutes les Républiques n'y sont pas représentées conformément à l'importance de leur population. Le Parti est unique dans toute l'Union soviétique, et le centre exerce un contrôle ferme du Parti à la périphérie.

L'un des objectifs que l'armée se propose consciemment est celui de l'intégration des nationalités et l'apprentissage de la langue russe. De nos jours, il n'y a pas d'armées nationales. Le haut commandement de l'armée est composé de Slaves, de Russes et d'Ukrainiens en particulier. L'armée, plutôt qu'un reflet des nationalités, est un reflet du pouvoir.

5. LA POLITIQUE LINGUISTIQUE

La Révolution favorisa à ses débuts toutes les langues, mêmes celles qui étaient parlées par de très petites minorités. Devant la loi, toutes les langues étaient et sont égales. En fait, il existe une hiérarchie des langues, au sommet de laquelle se trouve le russe.

En réalité, la langue est un appui très solide de la conscience nationale. Et sa promotion va dans le sens opposé au but poursuivi par la politique linguistique: c'est à dire, arriver peu à peu à une langue commune à toute l'Union.

A l'intérieur du tableau complexe qu'offre la situation des langues en URSS, l'auteur pense que celles-ci sont très vivantes. Leur vitalité dépend du degré d'autonomie que possèdent les zones où elles sont parlées. Cependant, la «russification» progressive est une réalité. Dans ce processus l'école joue un grand rôle. Par contre, les essais de «russification» ont obtenu des résultats très faibles dans les nationalités de la périphérie, c'est à dire, dans les nationalités du Caucase et d'Asie, où ils se sont heurtés à une grande résistance. L'auteur pense que d'autres nations, dans des circonstances très semblables, se comportent d'une façon opposée: les uns résistent à l'assimilation, les autres se laissent assimiler sans difficulté. L'explication est que les uns possèdent «une épaisseur historique et culturelle», contrairement aux autres.

6. L'INTEGRATION EN CRISE

L'auteur rapporte ici les cas de plusieurs nations qui démontrent que le «peuple soviétique» est un désir plutôt qu'une réalité. Elle distingue trois situations: 1) les peuples sans patrie: les Tartares de Crimée déportés par Staline, réhabilités il y a peu, mais qui ne peuvent retourner à leur patrie d'origine; les Allemands qui manifestent des désirs d'émigration vers l'Europe; les Juifs qui émigrent à Israël.

2) Les nations rebelles: le cas de la Géorgie est choisi comme type

de nation rebelle. La Géorgie fait preuve d'une sensibilité spéciale à n'importe quel essai, aussi discret soit-il, de promouvoir la langue russe aux dépens du géorgien.

3) Les frères ennemis: l'auteur cite le cas de l'Ukraine, République particulièrement choyée, et qui partage le pouvoir avec les Russes. Les revendications culturelles contre la russification, rendues plus faciles grâce à la grande parenté des langues ukrainienne et russe, ne cessent de s'accroître.

7. LA RELIGION ET LE SENTIMENT NATIONAL

La religion, loin d'être une simple survivance du passé, est un autre élément qui exerce une influence opposée à l'intégration. On analyse dans cet ouvrage le catholicisme et l'Islam.

1) Le catholicisme en Lithuanie a été lié, dans l'histoire, à la lutte nationaliste contre les Allemands et les tsars russes. De nos jours, il s'oppose au régime communiste.

2) Le cas de l'Islam est étudié plus longuement. Selon H. Carrère d'Encausse, le phénomène de l'Islam est très important, parce qu'il forme un milieu culturel à contenu particulier, et parce qu'il démontre une grande capacité d'adaptation à la situation dans laquelle il se trouve au sein d'une société communiste. Selon l'auteur, au lieu de se laisser absorber par le communisme, l'Islam intègre le communisme. De plus, il faut tenir compte d'un autre facteur: l'esprit communautaire très fort qui règne au-delà des frontières. Aujourd'hui, l'«homo islamicus» est plus puissant que l'«homo sovieticus».

Dans ses conclusions, Hélène Carrère d'Encausse confirme ce qui était latent dans tout l'ouvrage, à savoir que la politique nationale du régime soviétique a renforcé, comme aucun autre régime ne l'a fait, les langues et les cultures nationales. C'est un fait positif d'une grande importance. Mais son propos était de passer de ce stade à la fusion des nationalités. C'est là où elle a échoué. Les nations, qui ne sont pas indépendantistes en URSS, veulent conserver leur personnalité. Le régime soviétique et le marxisme sur lequel il s'appuie, n'ont pas su apprécier, à sa juste valeur, le fait national. Selon l'auteur, l'Etat soviétique semble incapable de sortir de l'impasse nationale. L'article se termine sur une brève appréciation de l'ouvrage.

Nazio-arazoa Ukrainian

Pello Zabaleta

1. — Idazlea eta liburua *

Hemen ezaguna ez bada ere —nik ez dut behintzat ezagutzen—, itzultzea mereziko luketen liburuetakoa da hauxe, nere ustez, ez bakarrik ematen dituen datuak ezagutzeko —eta hauek ere, nahiko jakingarriak dira—, areago, bertan azaltzen den filosofia ikasteko, agintarien arrazoi eta argudioak ikusi eta haien gakoa bilatzeko. Agian, urrutiko txakurrak ere ortotsik dabiltzala ikustean, gureak ere ortotsik dabiltzala ikusiko dugu.

Ivan Dzjuba-z ez dugu gauza haundirik ezagutzen. Nik neuk ez nuen ezertxo ere ezagutzen, arik eta liburu hau eskuartean hartu nuen arte. Ukrainian jaioa dela, eta bertako gazte komunisten argitaletxe batetan aholkulari izan zela. 1965. urtean, zenbait idazle bahituak izan zirenean, Dzjuba-k liburu honekin erantzun zien agintariei, bertako egoera azaldu nahirik.

Berehala hasi zitzaizkion kritikak: egunkari eta aldizkarietan bere kontra egin zioten nagusiek. Beraren alde ere bat edo beste agertu ziren, horien artean Ciornivil ere zelarrik. Baina gerora, hau berau ere bahitua eta lanzei batetara eramana izan zen. Halere, ez zen eztabaida horrekin agortu: Aza-

* DZJUBA, Ivan: *L'oppressione delle nazionalità in URSS*. La Nuova sinistra. Edizioni Samanà e Savelli. Roma, 1971. 255 or.

roaren 20an Crjzanivskij poetaren lan bat argitaratua izan zen, eta han Dzjuba-ren defentsa egiten zuen idazle zaharrak, egia esateko ausardia izan zuelako ohoratuaz.

1968. urtetan Dzjuba bere lan zaharrera itzuli zen, baina haren liburua ez zen horregatik argitaratua izan. Eskuz esku —beste liburu asko bezala— klandestinitatean zabaldu zen.

Eskuetan daukagun alea Italian argitaratua izan zen «La nuova Sinistra» taldearen ardurapean. Benetan, eta berriro, itzultzea mereziko luketen liburuetakoa da, ez bakarrik Errusian —eta oraintxe bertan Dzjuba-ren kritikapean erortzen ari naiz— gertatzen dena ikusteko, baizik eta gure artean gertatzen dena argitzeko lagungarri gerta lekigukeelako.

2. — Lanaren metodologia

Dzjuba-ren ardurarik nagusienetakoa teoriaren eta errealitatearen edo praxiaren arteko alde handia azaltzea da. Teoria leninistak denen arteko berdintasun osoa eta atal guztietarikoa aitortzen badu, praxian haren ondorengoak berdintzaile gertatzen dira. Hau da: URSSeko herrialde guztiak nahastuaz, herri bat bakarra eta hautsiezina lortzera jotzen dute.

Teoria aldetik Leninen irakatsia nahiko garbi dago, Dzjuba-ren ustez: «Internazionalista garenez, Errusia Haundiaren imperialismo eta chauvinismoaren kontra (batzutan inkontzienteki) berarizko kemenez borrokatu behar dugu, eta lehendabizi Errusiako komunisten artean; eta bigarren eta hain zuzen ere nazio arazoari buruz amor eman behar dugu, ez baita hau arazo oso inportantea (internazionalista batentzat Estatuaren muga arazoa bigarren mailako arazoa da, azken mailakoa ez esateko)... Ukraina beste estatu bat izateak edo ezizateak askozaz ere inportantzia gutxiago du. Ez gaitu noski harritu behar —eta areago ez gaitu beldurtu ere behar— Ukrainiako langile eta nekazariak beste sistema batzuk probatu nahi izateak edo, urte batzuren barruan, Errusiako Errepublikak Sozialista Sovietarren Federakuntza barruan bizitzeak eta Ukrainiako Errepublikak Sozialista Sovietar bezala harengandik apartatzeak, eta bien arteko elkargo hertsi era desberdinak esperimintatzeak, e.a., e.a.»

Hau da teoria. Herri bakoitzak bere bidea egiteko eskubidea duela aitortzea, eta egiatan betetzea. Areago: «Behin eta betiko eta sendoki eta atzera ezin egiteko moduan arazo hau argitu nahi izatea, buru arlotetasun seinalea ematea izango litzateke edo lelo-

tasunarena bestela» (Lenin, *Lan Guztiak*, 30, 241-242 or.: Dzjuba, 76 or.). Eta idazleak bukatzean: «Inork gaur bere hitzez eta ez Lenin aipatuz hitzegingo balu horrela, «organo» konpetentea harekin sartuko litzateke» (id. ib.).

Leninen teoriarekin gonbaratuz, Ukrainiaren egoera Errusia barruan, oso geratzen da urruti, eta egiatzko premiak erantzunik gabe geratzen dira askotan.

Areago, komentzimendu sakon batek mugitzen du Dzjuba: Zenbaitek internazionalismoaren pean —edo haren aitzakiz, agian—, nazio arazoa eta nazioari zor zaion maitasuna ukatzen du, nazioa bera eta hango giroa desegiteko arrazoi bezala emanaz: «Gizon izan nahi dute soilik, bestelako loturarik gabe», da haien argudioa. Eta Dzjuba-k erantzun: «Eta egia erabat beste alde batetik doa. Munduko kulturadun guztientzat —filosofo, soziologo, historiagile, idazle nahiz artista—, gizadikoak izatea eta haren alde lanegitea beren nazionalitatekoak izateari eta haren alde egiten duten lanari atxekia dago. Nazio sentipen oso sakondu batetik eta nazio kontzientziatik —haiek gabe ez baitute uler-tu ere egiten internazionalismorik— atera dute haiek guztienganako garra» (28 or.). Beraz, nazioarekiko maitasuna urritzen denean, bertako biztanleek barneko balioak ere galtzen dituzte. Baina gaur egun «nazionalista» esatea, madarikazio bat esatea beste gertatzen da hango gizartean, horrela gizonen —eta langileen— arteko harremanak eten nahi izango balira bezala, ahaztuaz, agian, gauzak alderantziz direla.

Hemen dago, beraz, teoria aldetik Dzjuba-k ezartzen duen bigarren oinarria: Gizonaren psikologiak eskatzen duena, herriaganako maitasuna da; eta hau garbitzen bada, internazionalismo guztiak aitzaki bilakatzen dira, beste nonbaitetik inperialismorako aitzakiak ateratzeko: «Sentipen nazionala kendu zaion gizona ez da izpiritu bizitza zuhur bat izateko gauza... Bere hizkuntza hitzegiten duen herria da bakarrik bizitza intelektuala aurrera ateratzeko gauza... Interes egoista eta kosmopolitismo hotza gainditzen duen gizona bakarrik, norberaren herriari buru-belarri emana dagoena, norberaren herriaren indarrean eta edertasunean sinesten duena da bakarrik lan kreatzaile eta egiatzko lan haundiak egiteko gauza, izan ere horrela ekiten baitu herriaren betiko bizitzaren barruan, beste iragan eta etorkizun osoarekin» (30 or. A. D. Gradovskij, *Sobranije socinenij*, VI, Petersburgo, 1873, 228 or.).

Lanaren metodologia hau ikusteko, beraz, alde batetik Leninen teoria kontutan hartzen du idazleak, eta bestetik psikolo-

giak berak aitortzen duena. Bi puntu hauekin gonbaratu nahi luke gero, liburuan zehar, ironiaz eta saminez, batzutan farrez eta gehienetan negarrez, bere herriarekin —Ukrainiaren— egoera.

Eta handik sortzen dena, tamalez tristea da oso: Nahiz berdintasun formala egiazko aitorten gertatu, hitzetan bakarrik agortzen da, eta egiteetan herrialdeak asko ari dira galtzen, beren nortasuna bera: «Berdintasun formala izanik ere, egiazko ezberdintasun egoera batek errusifikatzera eraman besterik ezin dezake egin, haren indar eragilerik haundiena gertatzen delarik: ezberdintasun honen mekanismoa errusifikatzearen eragile materiala bilakatzen da» (161 or.).

Beraz, errusifikatzeak dakartzan arazoak aztertu nahi ditu gertakizunak eta teoriak alderatuz, gure idazleak.

3. — Ukrainiako egoera

Ukrainiarra da idazlea, eta bertako egoera ezagutzen du hobenerik Dzjuba-k. Hura salatzen du behin eta berriro, liburuan zehar.

Ukrainiaren egoera gogorra izan da aspaldidanik. Direla 300 urte inguru Errusia Haundiaren eskutan erori zen —batzuk esaten dutenez, «Errusiara bildu zen», baina egia Poloniaren beldurrez inguratu zitzaiola Errusiari —.

Nahiz eslaviarren leinukoak izan, hizkuntza berezia du Ukrainiak. Halere gaur alde guztietan kasi, herrialde hau Errusiako herri bezala jotzen da, Errusia Haundiaren eta Errusia Txikiaren artean bereizketarik egiteke.

Haren azpian —gaur ondoan, teorian; baina Dzjuba-k dioenez, nahiko azpiraturik—, Ukraina bere balioak galtzen ari da. 200.000tik gora omen dira bertako abesti folklorikoak, baina gutxi batzuk, eta beti berak, abesten dira (190 or.).

Aleppo-ko Paulo Artxidianoak dioenez, 1652an ukrainiar gehienak, gizon nahiz emakume, eskolatuak ziren, hau da hitzegiteaz gainera, idazten ere bazekiten. 1740 eta 1748an egindako zentsuetan, 866 eskola zeuden Txernigov inguruan, hau da 746-ko eskola bat eta guztietan ukrainieraz irakasten zen. 1840ean «ukas» baten bidez ukrainiera debekatua izan zen. Ondorioak berehala ikusi ziren: 1897ko zentsuan %13k bakarrik zekien irakurtzen.

Eta gaur Ukrainiako Unibertsitateetan ukrainieraz ez irakas-teko beste arrazoi berri bat —mundu honetan gauza berri gutxi gerta ohi da, eta puntu honetan gutxiago— ematen da: «atzerritik etorritako jende asko ari dela ikasten eta...» (112 or.).

Nork ez du hemen ere horrelako hitzik entzun: «Ukrainia maite dugu, gure Aberriaren zati bezala maite dugu, gure herriko zati bizi eta adonatu bezala maite, gu-geuron zati bezala, eta hain zuzen, horregatik zaigu hain gorrotagarri *nere* eta *zure* kontzeptuak Ukraina eta Errusiaren artean sartu nahia. Bere ezaugarri (!) guztiakin maite dugu Ukraina, eta haietan gure herriaren bizitzaren elkarren arteko garapenaren geroko aberastasun eta askotarikotasunaren seinalea ikusten dugu. Ez dugu ulertzen, ezin onar dezakegu errusiar eta ukrainiarren arteko edozein motako etsaigorik. Hemen gauzarik faltsuenetako eta okerrenetako bat ikusten dugu. Maite dugu Ukraina, haren semeen aztura berezia, hango ipuin eta abestien poesia; hango musikak Volga-z harunztik abesten direnak bezain gertu egiten zaizkigu. Ez zaigu burutik pasa ere egiten beren jaioterriaganako benetazko pasioa sentitzen duten Ukrainiarrak kondenatzerik. *Le patriotisme du clocher* denon artean senti genezakeen sentipen bat da, baina ezin estal dezake beste patriotismo askozaz ere sakonago bat; *jaioterriaren* interesak ez dira *Aberriaren* interesekin kontrajarri behar» (116-117 or. M. N. Katkov, Mosku 1897).

Horegatik, gaur ere tradizio eta usuario berari heltzen zaio: Ez da komeni bereizketarik egiterik herrien artean. *Nere* eta *zure* kontzeptuak bien artean ez direla sartu behar esatean, lapur batek bere kaltea jasan behar duenarekin egingo lukeen tratua bezala da: Gaur iadanik nere eskuetan dago, eta ezin hasiko zaretete egoera hori kritikatzeko, gainera, hain zaitut maite...

Errusifikatzea

Errusia Haundiaren eskutan egoteak ez dio batere onik ekarri Ukrainiari, alderantziz: haren garapenari traba ugari ipini dizkio betidanik. Horregatik, gaurko egoera ikustean, Ukrainiaren behe-rakada ulertzekoa da.

1964-65 ikastarorako Odesa-ko Institutu Politeknikoan inskribatuetatik %43 dira ukrainiarrak. Institutuan sartzeko derrigorrezko da errusiera jakitea, eta azterketak egiteko orduan, ukrainieraz ikasiak eragozpen haundiak aurkitzen dituzte, errusiera agian hain ongi menderatzen ez dutelarik. Fakultate Humanistikoetan sartzeko ukrainiera beharrezkoa bada ere, gerora jakintza teknikoetarako argitaratzen diren libururik gehientsu-

enak errusieraz datoz. Zer egin, orduan? Horregatik, egiazko berdintasun printzipioari eustearren G. Karavanskij jaunak egoera salatu zuen, eta... bera izan zen giltzaperatua.

Ukrainiako irriatiak errusieraz ematen ditu saio asko. Eta horren arrazoia bertan bizi diren zazpi milioi errusiarrak dira. Baina eta ordezkuko irriatiak, beste lurraldeetan dauden ukrainiarrentzat ez du batere saiorik ematen.

Beste horrenbeste gertatzen da liburuei buruz. 1950ean 43.100 titulu argitaratu ziren Errusia guztian, 821 milioi kopia egiten zirelarik. Hauetatik 30.482 titulu eta 640.391.000 kopia errusieraz, hau da, guztiaren %71 tituluetan, eta %78 kopietan. Beste herrialde eta hizkuntza guztientzat %29 geratzen da tituluetan, eta %22 kopietan.

1963an 77.600 titulu argitaratzen dira, eta hauetatik 58.158 errusieraz, hau da %75. Eta kopietan, 1.262.000.000 kopiata-tik 1.026.934.000 kopia errusieraz, hau da %81,4, besteentzat %25 titulu eta %18,6 kopia utziz.

Ukrainiarrak URSSeko %20 dira, nahiz gutxituz joan, batez ere ukrainiera uzten ari direlako. Baina halere, liburu eta kazeten arazoari dagokionez, tituluetak %9,8 eta kopietako %9,2 bakarrik argitaratzen da hizkuntza honetan.

Egunkariei dagokienez, egoera oraindik txarragoa da. 1408 egunkaritatik, 181.282.000 kopiakin 1950ean, 274 bakarrik, hau da, %19, eta 19.277.000 kopiakin argitaratzen ziren errusiera ez beste hizkuntzetan. 1963an oraindik portzentaia urritu egin da, %17,9raino (3.912tik 69 tituluak jaitsez), nahiz eta zabal-kundea %23an igo.

Ukrainian bertan 1.192 egunkari argitaratzen ziren 1950ean, eta hauetatik gehiengoa, 972, ukrainieraz. Baina 1963an, nahiz eta tituluak ugari, hau da 2.366 izateraino, ukrainierazkoak 765 bakarrik dira, hau da herena baino gutxiago izateraino jaitzi da kopurua.

Zenbakiak aspergarri gerta lekizkioke norbaiti. Baina zenbaki hauetan ezkututzen da Dzjuba-ren ustez errealitate soila. Eta gauzak horrela badoaz, benetan errusifikatzea aurrera doa, eta beste herrialdeetako hizkuntzak —beraz, haien kontzientzia eta nortasuna— urrituz eta gutxituz doaz. Eta hau da benetan benetako arazo gogorra. Izan ere, liburu zientifikoetan, egoera oraindik askoz ere okerragoa da. Dibulgazio mailan zerbait argitaratzen bada, goi mailan urritasuna oraindik nabariagoa da.

1965erako, injinadurian, kimikan, eraikuntzan, arkitekturan eta ekonomian, programatu diren 517 liburuetatik, 87 bakarrik dira ukrainieraz argitaratzekoak, hau da %16.

Ikasleei buruz, zenbaki bat bakarra aski izango da egoera argitzeko. Ukrainian, 1.000 biztanletatik 8 ikasle dago, eta herrialde berean 1.000 errusiarretatik 18 ikasle dago. Eta jakituen artean 10.000tik 6 dira ukrainiarrak; eta errusiarrak aldeantzez 12 edo 13.

Gauza bera gertatzen da zinema, teatro eta bestelakoetan. Dударик gabe, Ukrainian bertan errusierazkoak ukrainierazkoak baino gehiago omen dira.

Hartara ikus daiteke nola errusiera den azkenik «inperioko» hizkuntza, eta alde guztietan ikasi behar den. Eta hain zuzen, Dzjuba-k esaten duenez, teoria honen aita «askatzailea» bera, hau da Alejandro II.a izan zen: «hemen, familia honetan, Errusia Haundiak zeregin berezi bat du» (150 or.).

Leninen ustetan, gauzak aldatu egin behar ziren, eta benetan aldatzen saiatu zen. Jende asko komentaturik zegoelarik, ukrainiera indartzen hasi ziren une batetan; baina gerora, gauzak inperio garaiko egoera itora itzuli ziren. «Hiru elementu hauek —eskolak, egunkariak, eta proletalgoaren ukrainizatzeak— Ukrainiako kulturaren hazkuntza miragarri bat ekarriko du eperik laburrenean, formari dagokionez nazionala, eta edukiei dagokienez proletarioa» esaten zuen 1930ko XI. Biltzarreak. Baina, Dzjubaren komentario latzak, hasperen eta etsipen agian, osatzen du egoeraren margoa: «Non da guzti hori gaur?... Non da proletalgoaren ukrainizatzea eta koadro tekniko eta injinadoreena? Sindikatuen eginkizuna erabat lotsagarria da, horiei buruz zerbait esateko; gaur norbait ukrainiera hitzegiten dutenen zenbakia aztertzen hasteko... eta idazten dakitenena areago, eta hau berau 'nazionalista zoologiko' bezala izendatua izango litzateke gaur, aurpegira txistua botako liokete, eta agian espioi bezala salatua izango litzateke gainera...» (159 or.).

4. — Historiaren berridazketa: «Errusia haundi eta hautsiezina»

«Agintzen dagoenak, azpian dagoenak baino arrazoi gehiago izan ohi ditu» esaten zuen zenbait larrialdi igaro ondoren, euskaldun batek. Eta hori bera baieztatzen du Dzjuba-ren liburuak.

Tsarismoa onartu

Beti izan du Errusiak itsasorako gogoia. Eta bere lurraldeak hedatzekoa behintzat. Eta *Moskovia*-ko konterria izan zena, zabalduz joan zen. Haren inguruan zeuden herrialdeak suntsitu zituen, bat baino gehiagoren aztarnak garbituz. Eta haren hizkuntza ere herriei ezarri joan zen. Horrela herrialde askotan bertako hizkuntza kendu, eta errusiera ezarri zuten. Argigarri da Katalina II.aren agindua: «Nahi dut *panij* (jaun) batzuk komentitzen has zaitezen eskabide bat egin diezadaten eta bertan eskola mota hobea eta seminario sistema hobea eska diezadaten, eta ahal balitz, horrelako beste eskabide bat egin diezadaten elizgizonak eta zenbait sekularrek, elizgizon batzuk laizizatzeko eskatuz: orduan jakingo dugu nola mugitzen hasi» (106 or.).

Arrazoiak arrazoi, Errusia zabalduz joan zen. Eta Errusia bakar baten teoria —asmatatik errealitate bilakatuz— sortu zen: «Ez da anaiak banatuko lituzkeen galderarik esan behar... eta ez da esan behar errusiarrek eta ukrainiarrek hizkuntza bat bera mintzatzen ez dutenik» (104 or.).

Harrapakin baten gisa, inguruko herriez jabetuz joan zen, «Errusia bakar eta banaezina» sortu nahiz, edo agian sortuz, teoria egitetan egiaztatua ikusi nahiz. Ez dago dudarik: Errusiak herri asko zapaldu ditu, batez ere Tsaren garaian. Zapaltzea gaizki dagoelarik ere, askozaz ere lotsagarriago erizten dio Dzjubak zapalketa horien mendeurrenak ospatzeari: «Eta zer esan, 'nahita bateratze', 'ezartze' eta gainerako lurralde 'lorketen' 300, 400, 200, 150 eta beste zenbait urtemugei buruz... Uste dudanez, Ivan Ikaragarriak zapaldu eta xahutu zuen kazandarraren 'nahitako anesioaren' 450. urtea oraintsu ospatu da. Eta zer etorriko da gero: Krimearen nahitako baretzea eta Krimeako tartaroen Siberiara eramatearena? Dirudenez, maskarada nazionalaren gustoa ez dugu oraindik galdu...» (93 or.).

Edozein arrazoi ematen delarik ere —eta Kruschev-ek esaten zuenez, Errusiak bakea eta baretasuna eraman omen zituen, barneko borroketatik askatuz; eta Katalina II.ak «herriaren tirano txiki zapaltzaile askotatik... herria askatzeko» (105 or.)— inoiz ez da horrelakorik nahita gertatu; areago, konkista horien bidez, herri horiek ez dute ezer jaso ez irabazi, galdu baizik; batzuk beraien nortasuna galtzeraino ihartu direlarik —Ukraiari, adibidez, esklabotasuna ekarri zion—.

Errusiaren historia zikina hitz galaiz estali nahi izan dute askotan, eta ez bakarrik garai bateko 'haundinahi'dunek: gaurko

marxista askok ere aspaldi urratutako bide bera hartu du. Eta hori ez da marxismo zuzena, ez leninismoa. Arrazoi bezala eman ohi diren aitzakiek ez dute egoera zuritzen.

Areago, Dzjuba-k dioenez, indarkeria, kolonialismoa, zapal dutako herrien beharpen soziala eta kulturala, areago, hilketa fisikoa edo xahutze biologikoa dakarkeen gertakizun bat ez da inolaz ere aurrera ematen den pausoa. Horrek ez du herrien arteko maitasun ez ulerketarik sortzen, alderantziz, gorrotoa piztu eta xaxatzen du. Tsaren garaian egindako okerra zuzentzen ez bada, historiak lehengo ildo hiltzaitetik jarraituko du, eta ez zapalduari bakarrik, zapaltzaile berari ere kalte mila dakarkiolarik: «Ingalaterrako zerrikeria guztiak Irlandako Paletik sortu dira» aitortzen zuen Engels-ek.

Halere, gaur oraindik, historiagileek Errusiaren historia nahasmahasian idazten dute. Lehengo lepotik burua, noski. Errusia bat bakarra bailitzan kontatzen da historia, eta oraindik oraintsu idatzia du A. M. Sakharov-ek: «Gauza bat argitzeari inportantziazkoa deritzagu... nola Tsaren opresioaren kontrako gaitzespen zuzen eta bidezkoak Errusiari anesionatzearen kontrako borroka-bide arriskutsutik jotzen duen, borroka honetan bertako jaun feudalek eta, batzutan, gure herrien kanpoko etsaiek bakarrik irabazten baitute» (99 or.).

Garbi adierazten du honek joera zein den: lehengoa justifikatu ezin delarik, terminologia axaletik aldatuz, beste bidetik gauza bera zuritu eta onetsi nahi litzateke.

Errusiak, hedatuz joan zen neurrian, bere ohiturak, eta batez ere, bere hizkuntza ezarri zituen, hartara —askotan— esklaboen bizitza eramanez, bertako hizkuntza kendu eta ezabatuz, Siberiako herrialde asko eta asko erabat eta aztarnarik gabe suntsituz.

«Engels-ek (eta seguruenetik, marxista zen) idatzi zuen behin: 'Ez dago lapurketarik, ez indarkeria edo zapalkuntzarik «progresismoaren» edo «iluminismoaren», «liberalismoaren» edo «zapalduen askatasunaren» aitzakiz tsarismoak egin ez duenik» (89 or.).

Inperioaren historia

Eta hemendik ondorio asko, arrazoi jantzi zuritan aitzaki hilobi narrasak estaliz, ateratzen dira, edo nagusiak ateratzen ditu. Errusiarrak «ez dira sekula —mongolak geroztik— izan ala ez izan arazoaren aurrean aurkitu; esan ohi denez, 'nazio-

nalki aseta' daude, eta ezin uler ditzakete 'nazionalki gose' direnak» (114 or.).

«Zergatik hasi bereizketak egiten? Guztiok gara eta senide!» da aitorpena, eta horrekin lehenik eslaviarren arteko harremanak estutuko bailiran, haiengana hedatzen du jabegoa, gero inoiz ere ez galtzeko. Hurrengo pausoa, beste herrialdetara joango da. «Maitasunik haundienaz maite izan dute», baina inolaz ere, haien jabetza gordez: «Dnieper ibaiaz haruntzako Ukraina eta Bielorrusia ez dira konkistatutako lurraldeak, orain haietaz eztabaidatan hasteko, Errusiaren gorputz biziaren atal dira bai zik: hemen ez dago zalantza edo ukapenatarako lekurik». Konkista ahaztu ezezik, ahaztu eraziz gero eskubide bihurtzen da: «Kolonialismoa 'anaitasunez' jazten da» (116 or.).

«Ikusten denez, inperio errusiarreko buruzagientzat eta Errusia Haundiko chauvinismoaren ideologoentzat ez zen batere zaila 'internazionalista' izatea. Baina haien 'internazionalismoa' mozkinik onenak hartu eta itzuli nahi ez dituen lapurraren 'internazionalismoa' da. Ordez, kaltiarraren kontzientziari dei egiten diote: zein lotsagarri den eta zein pentsamendu atzeratua 'nere' eta 'zure' artean bereizkuntzarik egitea, eta zein gutxi anaikor! Ez al litzateke hobe 'gu guztion' gauzak zaintzea» (118 or.).

Hortik sortzen da, besterik gabe, bereizkuntza guztien kontrako arbuiaiketa: batasuna ezezik, nahastea eta fusioa bilatzen da, batasuna osoa eta erabatekoa izan dadin. Nazionalismo mota guztiak ezeztatzea normala gertatzen da, etsaigo seinale bihurtzeraino: «zertarako gorde nahi duzue zuen hizkuntza?». Hau ere batzutan entzuten da: «Itzul ezazue hori giza hizkuntza batetan, ez dugu eta hizkuntza banderista hori ulertzen»

Eta honela, Errusiaren beraren historia —herrialdeen historia ordez, Inperioaren historia kontatuz—, faltsukeriaz inguratuturik aurkezten da, eta okerrago dena, faltsukeria eta zinismoa dakartza. Areago, eta kanpora begira, beste edozein errepublikatan egiten dena, Errusian egina bailitzan aipatzen da.

Hizkuntzaren arazoa

Ikusten denez, teoriak ez dira egia bihurtzen. Nahiz eta herrialde eta Errepublika guztiek eskubide berak izan, han ere zentralismoak ez du indar faltarik.

Errusiaren historia idazterakoan, beste herrialdeak ere nahasian bertan tolestatzen badira, oraindik Errepublika bakoitzari

aitortzen zaizkion eskubideak moztu —edo elbarritu, agian hau garbiago, Konstituzioari ukiturik egin gabe— egiten dira.

Zentralizaketa eta batasuna ez direla balio absolutuak sarri esan zuen Leninek. Baina, egun, ez bakarrik jotzen da hartara: askotan fusioa lortu nahi litzateke.

Adibidez: «Nola mintza daiteke Ukrainiako Errepublika Sozialista Sovietarraren burujabetasunaz, hogeita hamar urtez, hau da 1958ra arte, bere erreduoa edo nazio emaitza kalkulatu ez badu, esaterako, herri jakin baten garapen ekonomikoari buruz eritzirik egiteko batere posibilitaterik ez delarik? Dena den, nekez egin daiteke ekonomi indizerik, bere ekonomiarik ez duen lurralde batean!» (126-127 or.).

Eta orduan, Ukainia, nahiz eta lurrez eta orubez nahiko aberatsa izan, emigrazioaren eskuetan dago. Eta emigratu hauentzat ez dago beste inon batere egunkaririk, ez bestelako gauzarik: behin alde eginez gero, errusiar bezala zenbatuak dira, eta kitto historia guztiak! Eta haien ordeaz, benetako errusiarrek, edo errusiar bihurtuak datoz Ukrainiara.

Eta Ukrainian bertan, herrien arteko maitasunari eta elkar laguntzeari zor zaiona ordaindu beharrez, garai batean proposatu zenaren kontrakoa egiten da gaur: nekazari asko ari dira «beren hizkuntza torturatzen» (162 or.). Administrazioa erusieraz egiten da; gudarostean ere berdin; unibertsitateetan mila eragozpen aurkitzen ditu hizkuntzak... Eta orduan, errusiera kulturarako, bizitzarako —areago, berez—, beste edozein hizkuntza baino hobea da, eta hargatik denek ikasi behar dute... Berdintzea da hori...

Hemendik datorrena, nahiko ezaguna da: beste herrialde eta hizkuntza guztiak atzeratuak geratzen direla. Lenin, ordea, beste bide batetik joan zen: Gauza bat da nazionalismo erasotzailea, eta beste bat nazionalismo defendatzailea. Baina hemen ere nagusiak izaten du arrazoi gehiago...

Zenbaitetan esan ohi denez, «herriak, berak nahita, uzten du hizkuntza eta beste bat hartzen». «Azaletik begiratuta nahi-tazkoa ematen zuena, egiatan inguruaren indarrak eraginik, edo zergati sakon batzuen ondorio bezala etorri ohi da... Nork debeketzen dizue ukrainieraz mintzatzea? Ba al da galdera faltsu eta hutsagorik?... Zuek debeketzen duzue eta trabak ipintzen dizkiguzue, *zuen* galdera madarikatu hori egiten duzuenean eta erantzuna eskatzen diguzuenean —zuek, eta zuek sortutako giroak» (183-184 or.).

5. — Errusiera eta ukrainiera

Ukrainia haundia da. Baina bere alboan jarri zaiona, oraindik haundiago, Ukrainiaren tamalez. Ukrainiak 47 milioi biztanle ditu. Baina haren egoera ez da zorionezkoa. Hango soinuak, hemen, gure artean ere akorde berak aurkitzen ditu.

«Errusiera ez da praktikan hizkuntza nagusia... teoria aldeetik ere hori bera aldarrikatu izan da: 'Errusiera da URSSeko herri guztien jatorrizko bigarren hizkuntza', 'nazioarteko hizkuntza', e.a.» (204 or.). Hau da benetan, egoera ofiziala; baina eta albotik oraindik egoera maltzurragoa da: egiazko elebitasunaren truke, monolinguismo errusiarra saltzen da.

Alde guztiatik datorrena zera da, alegia: «Errusiar hizkuntza haundia, bikaina» (205 or.). Norbaitek pentsa lezake, horrelako zerbait Tsaren garaian gerta zitekeela, eta gaur herrialdeak asko aldatu direla, horrenbesteko astakeriarik egiteko. Baina, bertan dator Dzjuba-ren testigantza: «Soldaduak, gudara doanean, armarik egokienak eta urrutien jotzen dutenak aukeratzen ditu. Ideologia aldetik, errusiera da armarik zorrotzenetakoa: herriek geroz eta hobeto ikasi, orduan eta gatazka haundiagoa izango dute ekonomian, kulturari, eta balio izpiritualetan», esaten zuen 1964ean oraindik A. Abilov historiagileak.

Eta zenbakiak dira ordezko argienak: Hezkuntza unibertsal eta internazionalista baten ondorio haundi eta laudoritsu bezala, honako hauek aurkezten ditu jaun agurgarri horrek: 1896an egin zen zentsuan Dagestan-en 80 talde nazional zegoen, eta 1956an egin denean 11 bakarrik geratzen da (207 or.). Eta bertan ematen du argibidea: gurasoek nahi duten hizkuntza, hezkuntzan erabiltzeko eskubidea eman denez geroztik, gero eta gehiago dira errusiera aukeratzen dutenak: «Hezkuntza erabat errusieraz ematen zaie Rutul, Zakhur eta Agul haurrei» (id. ib.). Eta noski, hori internazionalismoaren izenean egiten da. Eta Dzjuba-k bukatu: «Ikusiko duzue hurrengo zentsuan...!». Eta ez da gaurko gauza hau: aspalditik dakar ur bera ibai zaharrak: «Ez dago hizkuntza bezalakorik garaile eta garaituak elkartzeko; handik dator sentipen eta desioen batasuna» esaten zen 1865ean. Eta garai hartan bertan gainera, Polonia altxatu zenean, eta gogor erasorik, zapaldua izan zenean, Alejandro II.ak aldarrikatzen zuen: «Poloniako Erreinuan gertatu den gertakizun garrantzitsuenetako bat hau da: bertan ikaragarri zabaltzen ari dela errusiera».

Dzjuba kasi lotsatu egiten da gonbaraketa hauek egitean:

orain marxismo eta leninismoaren izenean, aspaldiko doktrina zaharra berritzen da.

1963an oraindik Pedagogiari buruzko aldizkari batetan aitorzen zenez, elebitasuna hedatzen ari zen, «errusiera hedatzen ari zelako, noski». Beste herrialde guztiei eransten dietena, Errusiari berari eranstea ahazten zaie: elebitasuna guztientzat izan beharko lukeen gauza da, baina errusiar ez diren herrialdeek ikasi behar dute errusiera, eta ez alderantziz. «Norberaren herrikoa utziz, Errusiera hartzea al da aurrerapena? Nondik atera dute teoria pedagogiko hau?» (210 or.). Azken batean, elebitasunik ez, baizik monolinguisimo errusiarra da nagusi bakarra —nagusiak, azpikoak baino arrazoi gehiago dituela...!—.

«Hezkuntza, haurren hizkuntzan eman behar dela» da marxismo-leninismoaren nazioarekiko teoria garbia, eta hori esan ere esaten du Ukrainako konstituzioak. Baina gero, praktikak beste bide bat hartzen du. Eta akabo! Orduan, beste hau gertatzen da: «Karelia-n, gurasoek eta ikasleek sarri eskaturik, eskola nazionalak (!) irakaskuntza errusieraz ematen den leku bihurtu dira 1958an» (211 or.). Eta areago: Ukrainiako eskoletan errusiera derrigorrezko gai den bitartean, bertako errusierazko eskoletan, ukrainiera hauta daitekeen gaia da (id. ib.), eta gainera hartarako nahiko eskabide dagoen ikusi behar da. Eta horrezaz gainera, Pravdak idatzi zuena (65.9.5): «Errepublika soviatarretan edozein motako separatismoa eragotzia dago», eta esperientziak irakasten omen du horrek zer esan nahi duen (212 or.).

Eta horrela dator Krushev-en teoria: Komunismoa alde guztietara barreiatuko denean, herri guztien artean batasuna lortuko da... Batzuk malko eta negar arituko dira, nazioen bereizkuntzak galduko direlako. Baina guk erantzuten diegu: komunistek ez dituzte herrien bereizkuntzak ez gorde ez aurrera eramango. Guk bide objetiboari emango diogu indarra, eta honen bidez herriak elkarrenganatuko dira, hau egiten baita nahita eta demokrazia bidez».

Zertan aurrera jarraitu? Ondorioak garbi daude Dzjubarren-tzat: Hemen herri guztiak beren nortasuna galduko dute, eta ez dute batere etorkizunik izango. Hori da batasuna, Errusia haundi eta hautsiezinaren menpean. Herriak asimilatu egingo ditu Errusiak, orain arte ikusi den bezala.

Zer esango zenukete beste zenbaki hauen aurrean? 1939-59 bitartean, «kareliarren zenbaki osoa %25ean urritu da, baskiarrarena %47an, kalmukiarrena %79an, letoniarrena %2an,

estoniarrena %1ean, hebreoena %67an gerratearen ondorio be-
zala» (220 or.).

Bukatzeko

Benetan amorruz, urte luzetan egositako amorruz idatzitako liburuu dugu. Nik hemen, gure egoera zerbait argitzeko balio duten zenbait datu eta esperientzia jaso ditut. Baina benetan, pentsatzeko nahiko gai dago liburu barruan. Eta batez ere, euskaldun hark —estutasunak igarotakoak— esaten zuena egiaztatzen da hemen: «Agintzen dagoenak, azpian dagoenak baino arrazoi gehiago izan ohi ditu eta...»

P. Z.

EL PROBLEMA NACIONAL EN UCRANIA LA QUESTION NATIONALE EN UKRAINE

El presente estudio resume y comenta la obra de Ivan Dzjuba *L'oppressione delle nazionalità in URSS*, editada como tantas otras obras de autores soviéticos disidentes en Italia por «La nuova sinistra» en 1971. Como se indica en la misma portada de la edición italiana «questo libro circola clandestinamente in URSS». El libro estudia las múltiples dificultades que sufren en la Unión Soviética las nacionalidades no gran-rusas, dedicando especial atención a los problemas de la nación ucraniana.

En la defensa de las nacionalidades y en la crítica de la opresión que éstas padecen en la URSS Dzjuba se basa, por un lado, en la teoría leninista —que, a su entender, demanda la plena libertad e igualdad de todas las nacionalidades— y en razones psicológicas. Hoy, observa el autor, resulta muy peligroso en la URSS reclamar los derechos de las nacionalidades como no sea citando constantemente a Lenin. Y, sin embargo, para el autor no cabe duda de que la práctica «internacionalista» constante, tal como se da en la URSS, desmiente los principios leninistas y atenta contra los principios psicológicos más elementales: la pretensión «internacionalista» de «ser hombre y nada más», con la que se pretenden ahogar los valores nacionales, es antileninista y contraria a los principios psicológicos, ya que el hombre descarnado, desprovisto de patria concreta (lengua, cultura, etc.), es un hombre abstracto, irreal, o despojado de sus valores, incapacitado para toda labor creadora.

Desde hace trescientos años Ucrania se ve sometida y sistemáticamente despojada. Este despojo no ha cesado tras la Revolución de Octubre. El folklore, la música, ucranianos, languidecen. La lengua retrocede, encuentra

grandes obstáculos en las escuelas y en la Universidad, se ve postergada en las publicaciones, especialmente en lo que se refiere a obras de tecnología, pero también en todo lo concerniente al periodismo y medios de comunicación.

En el curso 1964-65 (años en que Dzjuba escribió su libro) sólo el 45% de los estudiantes matriculados en el Instituto Politécnico de Odesa eran ucranianos. Los ucranianos constituyen el 20% de la población en la Unión Soviética. Sin embargo, de todas las obras publicadas en la Unión Soviética el año 1963 sólo el 9,8% de títulos y el 9,2% de ejemplares publicados correspondían al ucraniano (75% de títulos y 81,4% de ejemplares al ruso).

Incluso dentro de territorio ucraniano la lengua rusa está fuertemente implantada en la radiodifusión; domina absolutamente en el campo de las publicaciones técnicas (física, química, arquitectura, economía, etc.) de grado superior: sólo 16% en lengua ucraniana, y en el campo de las publicaciones periódicas: sólo un tercio en lengua ucraniana. En la República de Ucrania 8 de cada mil habitantes es estudiante; pero a la población rusa de aquella república corresponden 18 estudiantes para cada mil. Por cada diez mil habitantes se cuentan en Ucrania 6 graduados superiores; pero de la población rusa de la misma república corresponden a cada diez mil habitantes 12 graduados superiores, etc., etc. En el cine, teatro, etc., domina enteramente el personal de origen ruso. En la administración, Ejército, etc., se emplea exclusivamente el ruso.

Esta praxis va acompañada de la correspondiente ideología legitimante. Se explica la historia de los pueblos más diferentes como la historia única y común de la Rusia única y común, «una e indivisible». Se ridiculizan como reaccionarias las distinciones entre mío y tuyo (en relación a patria, lengua, cultura, etc.). No se debe discutir si la Ucrania de más allá del Dnieper fue o no conquistada: son cuestiones secundarias que actualmente no tienen importancia. Se predica el amor y la entrega a la gran patria común. «¿Para qué hacer diferencias? Todos somos hermanos». De esta manera «el colonialismo se viste de fraternidad». Se combate sin piedad todo «nacionalismo», e.d., todo intento de destacar valores nacionales o de recuperar la historia nacional.

De la misma manera se procede con la lengua. «¿Para qué queréis conservar esa lengua?», suele preguntarse a los no rusos, mientras la propaganda no se cansa de repetir la vieja fórmula de «la gran lengua rusa». Se insiste en la necesidad de conocer el ruso para acceder a una cultura superior, destaca su superioridad literaria, etc., y se la privilegia en realidad; dentro mismo de la República de Ucrania, el ruso es asignatura obligatoria en las escuelas de lengua ucraniana, el ucraniano es asignatura optativa en las escuelas de lengua rusa. En todas las repúblicas no rusas de la Unión es obligatorio el bilingüismo, en Rusia no. Luego se argumenta diciendo que la gente abandona «voluntariamente» su lengua, prefiriendo el ruso; que los padres prefieren que sus hijos aprendan ruso, abandonando la lengua materna. Voluntariedad que tiene causas sociales de muy fácil explicación, como observa Dzjuba. Dzjuba acusa el «carácter espurio de la teoría del bilingüismo». En realidad no existe más que un simple monolingüismo, fundado solamente sobre la lengua rusa. Los resultados son claros: según el censo de 1896 existían en el Daghestán 80 grupos nacionales, reducidos según el censo de 1956 a sólo 11. La intensa rusificación iniciada por los Zares no sólo no ha sido contenida, sino que ha sido eficazmente reforzada tras la Revolución.

Ce travail est un résumé et un commentaire du livre d'Ivan Dzjuba: **L'oppressione della nazionalità in URSS**, édité, comme tant d'autres oeuvres d'auteurs soviétiques dissidents, en Italie para la «Nuova Sinistra» en 1971. On indique sur la couverture de l'édition italienne «questo libro circola clandestinamente in URSS». Ce livre se penche sur les nombreuses difficultés que les nationalités non grand-russes doivent souffrir en Union Soviétique; une attention spéciale est accordée aux problèmes de la nation ukrainienne.

Dans sa défense des nationalités et dans sa critique de l'oppression que celles-ci subissent en URSS, Dzjuba se fonde, d'une part, sur la théorie léniniste —qui, d'après lui, exige la totale liberté et égalité de toutes les nationalités —d'autre part, sur des raisons psychologiques. De nos jours, dit-il, il est très dangereux de réclamer en URSS les droits des nationalités si est en citant constamment Lénine. Cependant, pour l'auteur, il ne fait pas l'ombre d'un doute que la pratique «internationaliste» constante, telle qu'elle est appliquée en URSS, va à l'encontre des principes léninistes, et porte atteinte aux principes psychologiques les plus élémentaires: le fait de prétendre selon l'«internationalisme», «être un homme et rien de plus», noyant ainsi les valeurs nationales, est antiléniniste et contraire aux principes psychologiques, puisque l'homme décharné, dépourvu d'une patrie (langue, culture, etc.), est un homme abstrait, irréel, ou dépouillé de ses valeurs, inapte à tout travail de création.

Depuis trois siècles l'Ukraine est en état de soumission et systématiquement dépouillée. Ce dépouillement n'a pas cessé après la Révolution d'octobre. Le folklore et la musique d'Ukraine végètent. La langue est en recul, car elle trouve de grands obstacles dans les écoles et à l'université; elle est délaissée dans les publications, en particulier dans les ouvrages ayant trait à la technologie, mais aussi dans tout ce qui concerne le journalisme et les moyens de communication.

Au cours de l'année 1964-1965 (années où Dzjuba écrit son livre) 43% seulement des étudiants inscrits à l'Institut Polytechnique d'Odessa étaient ukrainiens. Les Ukrainiens constituent le 20% de la population de l'Union soviétique. Nonobstant, de tous les ouvrages publiés en Union soviétique en 1963, le 9,8% seulement des titres et le 9,2% des exemplaires publiés correspondaient à l'ukrainien (75% des titres et 81,4% des exemplaires en russe).

A l'intérieur même du territoire ukrainien, la langue russe est fortement implantée dans la radiodiffusion; elle est absolument dominante dans le domaine des publications techniques (physique, chimie, architecture, économie, etc.) d'un niveau supérieur: 16% seulement de ces publications en ukrainien, et dans le domaine des publications périodiques, un tiers seulement en ukrainien. Dans la République d'Ukraine, sur mille habitants, il n'y a que huit étudiants; mais à la population russe de la même république il en correspond dix-huit pour mille habitants. Pour dix mille habitants, toujours en Ukraine, en compte six diplômés supérieurs. Mais parmi la population russe de la même république, on en trouve douze pour dix mille habitants, et ainsi de suite. Dans les métiers du cinéma et du théâtre, le personnel russe est tout à fait majoritaire. Dans l'administration et l'armée, on utilise exclusivement la langue russe.

Cette praxis est accompagnée de l'idéologie correspondante qui la légitime. On explique l'histoire des peuples les plus différents comme l'histoire unique et commune à la Russie unique et commune, «une et indivisi-

ble». On ridiculise, en tant que réactionnaires, les distinctions entre le *mien* et le *tien* (lorsqu'il s'agit de patrie, langue, culture, etc.). On ne doit jamais discuter si l'Ukraine de l'autre côté de la Dnieper fut ou ne fut pas conquise; car il s'agit de problèmes secondaires qui, actuellement, n'ont plus d'importance.

On prêche l'amour et le dévouement à la grande patrie commune. «Pour quoi faire des différences? Nous sommes tous frères». Ainsi «le colonialisme s'habille de fraternité». On combat, sans pitié, tout «nationalisme», c'est à dire, tout essai de relever des valeurs nationales, ou de récupérer l'histoire nationale. Il en va de même pour la langue. «Pourquoi voulez-vous conserver cette langue?» demande-t-on aux non russes, pendant que la propagande n'arrête pas de répéter la vieille formule de «la grande langue russe». On insiste sur le besoin de connaître le russe pour accéder à une culture supérieure. On relève sa supériorité littéraire, en somme, on la place au premier rang.

Al'intérieur même de la République d'Ukraine, le russe est une matière obligatoire dans les écoles de langue ukrainienne. L'ukrainien est une matière à option dans les écoles de langue russe. Dans toutes les républiques non russes de l'Union soviétique le bilinguisme est obligatoire, sauf en Russie. Plus tard, on dit que les gens ont abandonné «volontairement» leur langue, parce qu'ils préféraient le russe; on dit aussi que les parents préféraient le russe; on dit aussi que les parents préfèrent que leurs enfants apprennent le russe, laissant de côté la langue maternelle.

Cet acte «volontaire», nous dit Dzjuba, est dû à des causes sociales bien simples à expliquer. Il accuse le «caractère bâtard de la théorie du bilinguisme». En réalité, «il n'y a qu'un **monolinguisme**, fondé seulement sur la langue russe». Les résultats sont clairs: d'après le recensement de 1896, il y avait au Daghestan 80 groupes nationaux; d'après le recensement de 1956, il n'y en a plus que 11. La russification intense initié par les Tsars n'a pas été freinée, bien au contraire, elle a été renforcée, de façon efficace, après la Révolution.

Euskal kultura 1979, Raúl Guerra Garridoren arabera

Herenegun liburu batekin topo egin nuen: «El año cultural español 1979». Aurkibidera begiratu eta «La cultura en el País Vasco» izeneko kapitulu bat ikusi nuen, eta derrefente erosi.

Raul Gerra Garrido ezagunarena da artikulua. 10 orrialde ditu (liburu berean «La cultura en Andalucía»k 27). Makina bat gauza berri ikasi dut nik artikulua horri esker. Adibidez:

- Eusko Kontseiluko Kultur Kontseilaritza, sozialisten garaian, intelektual ekipo batek osatua omen; orain, aldiz, nazionalisten garaian, teknokraten eskutan omen dago.
  - Kontseilaritza honek dituen «asuntos pendientes» zeintzuk diren ere jakin ahal izan dugu: Antzerki erakusketa ibiltaria, Picassoren «Guernica»ren itzultzea, Zinemaldi monografikoak, Bilboko Orkestra Sinfonikoa, Gasteizko Sexologi Astea. Ez, noski, Alfabetatzerik, Komunikabideen arazorik eta horrelakorik. Noski.
  - EAJren kultur politika ere badakigu orain: «para el PNV la cultura se reduce a un único objetivo: euskera. El idioma lo es todo».
  - Euskerazaintzari buruz ere badugu informaziorik (Euskaltzaindiaz baino gehiago, bestalde). «Kontra-akademia» honek gipuzkera aukeratu omen du; euskalki hau «garbiagoa» delako hautatu omen du. Bigarren nobedadea, neretzako. Hirugarren bat ere: zeintzuk ote Euskaltzaindiaren eta Euskerazaintzaren arteko diferentziak? Hona: «La primera denomina al idioma euskara y al país Euskadi; la segunda, euskera y Euzkadi respectivamente». Hona hitz gutitan dena esanda.
  - UZEI zertan dabilen bagenekiela uste genuen. Baina ez. Guerra Garridok dioenez, «está empeñado en la consecución de una enciclopedia temática similar a la británica».
- Raúl Guerra Garridoren artikuluari esker ikasi dugu, baita, euskal kulturaren barruan bakoitzari berea ematen. Esate baterako:
- Aldizkarietatik aipatzea merezi dutenak «Euskadi Sioux», «Ere»

- eta «Kantil» dira. Baina ez «Punto y Hora», «JAKIN», «Karmel», «Anaitasuna», «Zeruko Argia». Ez eta 1979an bertan sortu ziren «Común», «Muga», «Urrats», «Urraspide» aldizkariak.
- Ikastolari, Alfabetatzeari, Euskalduntzeari, UZEIri, UEUri, euskal kulturaren balantze batetan zer toki dagokien ere bada-kigu orain: aipamen soila, eta hori ere oin-oharretan. Ez letra handitan, noski.
  - Literaturaren eremuan ere bakoitzari berea eman zaio. Hots, literatura «euskeriko»ari 12 lerro (eta beste 7 oin-oharretan); eta «producción literaria en castellano» delakoari, gutienik 48 lerro.
  - Bakoitzari berea heriotzetan ere. Euskal kulturarentzat heriotzerik mingarriena, Aguirre Alcalderena izan da: «Su muerte es la mayor pérdida de la cultura vasca en este año». 21 lerro eskaintzen dizkio. Bat bakarrik ere ez, oster, urte berean hildako Jokin Zaitegi, Jon Oñatibia eta Mikel Zarate idazle eta kultur animatzaileei.
  - 1979ko euskal Zinemak, Teatroak, Musikak, Bertsolaritzak, Arte plastikoeak ez dute merezi izan erregistratuta gelditzerik ere.

Besterik ere bada, baina buka dezagun. Nik ez dakit Raúl Guerra Garridoren artikulua honek gure kultur egoeraren ikuspegi zuzena ala okerra ematen duen. Nik dakidana da ez dela hori nik hamar orritan balioztatuko nukeen euskal kulturgintza. Kanpoko irakurleek zer eritzi aterako duten? Oin-oharren bidez jakingo dute behintzat euskaraz ere idazten dela. ■ *Joan Altzibar.*

«Fisika. Hiztegia»

Eta azkenean atera du UZEIk bere lehen hiztegia: «*Fisika. Hiztegia*». Egun gogoangarria eta pozgarria Euskal Herriarentzat 1979ko abendu 27a. Hego Euskadiko lau hiriburuetan antolatuz zen liburuaren aurkezpena.

UZEIren lan finaren berri baguenok zain zain egon gara noiz hiztegi horiek eskutan hartuko. Bi urte eta erdi iragan dira elkar-go horrek lanari ekin zionetik. Ia hiru eta erdi JAKINEk «*Natur Zientziak. Hiztegia*» argitara eman zuenetik, hiztegi sail honi hasiera emanez.

UZEIk atera duen lehenengo honi beste hiztegiek jarraituko diote. Politika, Kimika, Matematika uda aurretik kaleratuko dira. Geroxeago Ekonomia, Psikologia, Linguistikaren txanda izango da. Martxan daude gainera, eta batzuk oso aurreratuta, Teknologia, Geologia, Biologia, Medikuntza, Zuzenbidea, Soziologia, Artea, Literatura, Filosofia, Erljioa. JAKINEk atera zuenarekin batera 18

izango lirateke guztitara. Baina hiztegien soka hau luzatu egin beharko da oraindik.

Lan erraldoia da UZEI egiten ari dena, inolako ezbairik gabe. Euskarak bizirik iraungo badu, lan horren premia izango du. Sukalde eta eliz zokotik industria modernora, arkitekto eta abogaduen bulegora, medikuaren kontsultara, administrazioa, modako dendara, unibertsitatera, Atotxa eta San Mames-ko futbol zelaira eramane beharra dago. Horretarako euskarak gaitu eta trebatu beharra dauka.

Haurra maitatzeko eta aitona amonak kontsolatzeko, Jainkoari errezatzeko eta bazkalondo luze horietako batetan «Boga boga» edo «Bat, bi, iru, lau» abesteko bestetarako balio ez duen euskarak ez digu balio. Horrelako euskararen agonia ez litzateke asko luzatuko. Laster hil kanpaia jo beharko genioke.

UZEIren asmoak ez dira hiztegiaren agortzen. Baina hiztegi-gintza azkenerraino aurrera eramaten badu, ikaragarritzko betekizuna burutuko du. Euskal kulturarentzat salto koalitatiboa izango da.

Hiztegi-gintza honi buruz, eta UZEI elkargoari buruz, bi gauza dira aipagarriak. Bat, elkar lanean lantzen dira hiztegi horiek. Una honetan berrehun eta gehiago doktore, lizentziatu eta beste-lako lankideak eskuhartzen du planketa haundi horren barnean. Eta bi, lan horren finantziaketaren pisurik haundiena orain arte diru pribatuaren gain joan da.

«*Fisika. Hiztegia*» JAKINEk koordinatuta hasi zen 1974an. Lan honetan parte hartu duten taldeak, sarreran esaten denez, hauek dira: Elhuyar, UEU, Leioako Zientzi Fakultateko Euskal Taldea, Jakin eta UZEI. Baina artikulugileak gehienbat Elhuyar-koak eta Leioako Zientzi Fakultatekoak dira. Zuzendaria Jose Ramon Etxebarria da.

Hiztegia hiru argitaletxeren artean argitaratu dute: Ediciones Vascas, Elkar eta Hordago. Liburuaren neurriak: 17 x 242 zm. Orrialdeak: 606.

Hiztegiaren edukin nagusia hau da: J. R. Etxebarriaren sarrera (15-35 or.), eta hiztegiaren gorputza eta lexikoa (obraren bi atal nagusiak). Gorputza osatzen dute 11 artikulua nagusik, bigarren mailako 38 artikulua eta hirugarren mailako 1.000 bat artikuluxkak (37-288 or.). 92 irudi tartekatuta daude. Lexikoari dagokion atalean 4.000 hitzetako zerrendak datoz. Lehenengoa, euskara-gaztelania-frantsesa-ingelesa hizkuntzetan (291-412 or.); bigarrena, gaztelaniaz eta euskaraz (413-470 or.); hirugarrena, frantsesez eta euskaraz (471-528 or.); laugarrena ingelesez eta euskaraz (529-587 or.). Eraskinean 30 taula ematen dira, fisikarako beharrezkoenak (589-605 or.).

Hiztegiaren gorputzeko artikulua luzera eta sakontasun des-

berdinekoak dira, lerro gutxi batzutatik orrialde mordoskaraino-koak. Artikulu nagusiak tamaina haundiagotan emanda daude, eta nolabait zientziaren bizkarrezurra osatzen dute. Dena den, modu batean edo bestean, izenburuaren azpian gai edo kontzeptu bakoitzaren argitasunak eta definizioak eta berriak ematen dira.

Lexikoak garrantzi handia du gisa honetako hiztegiaren oinarrian dauden asmoetarako. Horregatik ere, noski, ematen zaio hainbeste toki (289-588 or.). Hizkuntzen elkar arteko lexiko konparaketa errazteko ezin egokiago eta txukunago aurkeztuta dago le-
xikoa hiztegia.

Hiztegi tekniko hauek erabili behar dituztenei dagokie eritziak eman eta kritika egitea. Ez bait dago ahazterik hiztegi hauek, UZEIkoen planteamendutan, probisionalak direla.

Besteoi, zientzi arazo horietatik aparte samar bizi garenoi, lan horren garrantziaz jabetzea eta poztea dagokigu. Zorionak UZEIri eta beronen lankideei! ■ *Manolo Pagola.*

Bertsolaritzaren bide berriak

Bertsolaritza modan jarri bide da. Zorionez. Komunikabideek aintzat hartu dutenerako, askok uste baino jendearen atxekimendu gehiago duela jakin ahal izan dugu.

Bertsolaritzaren arrakasta dela eta, txapelketa dela eta, egun hauetan behin eta berriz entzun dugu bertsolaritzan epe berri bat hasten dela, Amurizak markatzen duena. Berritasun hori baieztu egiten da, afirmatu, baina nekezago deskribatu, xehetu. Badago zerbait, baina zer? Nik behintzat ez dut orain artean definizio komentzigarririk entzun.

Berritasunaren auzia aparte, txapelketa honek gauza bat erakutsi du argi eta garbi: Xabier Amurizaren maisutasuna. Zalantzagabe-koa. Bidezko denez, Amuriza modan dago. Eta honekin, beronen bertsokera, beronen «gaiak», e.a. Hemen hasten dira nere kezkek. Nago bertsolari batek baino gehiagok Amurizaren aurrean halako konplexu moduko bat ez ote duen sentitzen; bertsolari batek baino gehiagok bere ondoan oso goitik ikusten du Amuriza: kultura, musikan, olerkitan, euskaran.

Amurizak sortuko du bere eskola. Izango ditu jarraitzaileak. Baina kasu, bertsolari eskola bat baino gehiago behar dugu. Eus-
kal Herrian beti egon da bertsolari «kultoa» eta bertsolari «herri-
tarra»: Bilintxen ondoan Xenpelar, Otañoren ondoan Txirrita, Ba-
sarriren ondoan Uztapide.

Aniztasuna, pluralismoa behar dugu bertsolaritzan ere. ■ *Joan Larrinaga.*

Katalana hiltzear?

Beti bestelakorik entzuten eta esaten gabiltzala, horra non ager-tu zaigun Manifestu sonatu bat katalanaren hiltzoriko kanpaiak jotzen. Manifestu etorri handikotzat eman dute aitaturiko artikulua kritiko eta irakurleak: «Una nació sense Estat, un poble sense llengua?» da idazlan famatua (*Els Marges*, 15. zenb., 1979). Joaquim Molas, Jordi Castellanos eta beste lau irakasle katedradunek izenpe-tzen dute.

Idazlan horrek oihartzun zabala izan du egunkari eta aldizka-rietan, lehenen orrialdeetan deiak emanaz eta gaiari orrialde osoak eskainiz. *Presència*-k, e.b., zazpi orrialde trinkotan eman du «dos-sier» bat, azalean, hizki nabarmenetan, «El català es mor» (katalana hiltzen ari da) zioela.

Hizkuntzaren hil-biziko galdera plazaratu du, arriskuak gaintz-tzat ematen diren uean. Gaurreguneko itxaropenaldi itzali baten isladura dela ere pentsa liteke. Lau partetan emana dago lana. Auto-reen ustez, diktatura ondoko demokraziak ez dio oraindik katala-nari irtenbide jatorrik ekarri. Lehenengo partean bere tesi nagusia-ren atarikoak ematen du; bigarrenean espainolgingtzaren oinarriko eragileak jasotzen ditu; hirugarrenean, egoera horren aurrean dau-den erantzun-moldeak aztertzen ditu, eta, laugarrenean hizkuntz egoerak etorkizunerako dituen galdera ardatzak biltzen ditu laburki.

Sarrerak konstatazio bat aurkezten du: «hizkuntza eta kultura katalanak inoiz baino heriotz arrisku haundiagotan daude gaurregun, eta gertaera honek explikabide eta analisisa eskatzen ditu», gai-rai batetan uste izango ez zen frankismo-ondoko fenomeno baita hori. Bigarren parteak ematen ditu gertaera horren giltzarriak; hauek dira, hain zuzen: «a) instituzio propioen ezabatzea (1939-1977); b) andanan etorri diren langile-inmigrazioek aldatu egin dute egitura demografikoa; c) 1939-45eko gerratearen ondoren, mundu kapitalistan bizi eta kultur sistema orohar moldebakartu egin da». Hiru faktore horiek dira Kataluniari hizkuntz politikarako planteam-olde berriak lekarkioketenak.

Hirugarren partea da lanaren mamin-mamina. Honela ematen du arazoa: «Hiru faktore horien indarrez, hogeiren bat urteren buruan orduko elebakartasun-egoera diglosiko hartatik elebitasun diglosiko batetara pasa da Katalunia, eta bigarren hau elebitasun trukatzaille (*bilingüisme substitutiu*) batetara doa pausoz pauso». Katalana tri-bu-hizkera bilakatzen ari da, kultur-momiatzen («*culturizació*» *mo-mificadora*). Diktatur garaian denek pentsatzen zuten, orduko zapal-kuntza zela ororen explikabidea; gaurregun aitzaki hark galdu du indarra, eta aldaketa-uste hauetakoari begiratu behar zaio. Nornahik ikus dezakeenez, gobernu zentral espainolari bost axola zaio kata-lanaren erabateko normalizazioaren arazoa: eskolako barne mugatu

batera bildu nahi da hizkuntza nazional katalana, ordualdi hertsietan hesituz.

Baina ez da hori okerrena: «Kataluniaren ordezkari-tza daramaten indar politikoetarik gehienak aipagabeki katalanaren hondamendi geldia baina sistematiko horretan partaide dira, eta jokabide hau (...) nahiko berria dugu gure artean». Hizkuntzaren arazoa, gizarte industrial honetan ez zaie pragmatikoa gertatzen: zerbait jatorri-rik lortzeko mass-media-k eskuratu beharko lirateke, eta, egia esan, komunikabide horiek lortuko dituzten politikariek erosoagoa dute, beren helburuetarako, gaztelania, katalana baino. Bestalde, badago arrazoien teoriko-ideologiko bat ere politikarien jokabide hori argitzeko: lehenago abertzaletasun etniko bat zuen Kataluniak, baina, inmigrazioaren obraz, gizarte-homogeneotasuna galdu egin du Printzerriak. Orain, katalanismo klasikoaren argudioa («ama-hizkuntzaren defentsa»), boomerang bat bilakatu zaio hizkuntza nazionalari. Politikari katalanek atzera egiten dute, katalanari gaztelaniarekiko berdinaliozkotasuna eman behar zaionean.

Irakurleak pentsa dezakeenez, hain laburki eman dudana artikulu honek zoko askotatik iratzarri ditu erresuminak. Maria Manent-ek adibidez, ez du uste inola ere katalana frankismoan baino okerrago dagoenik; batez ere, idazle honek politikarien ekintzaren jatorrasuna eta premia defendatzen ditu, eta, alderdi abertzaleen aringarritzat, Kataluniako indar politikoen arteko erlazio-identetasuna gogoratzen du. Ez dago benetan egoera politikoaren nagusi den alderdi abertzalerik. Manent-ek politikarien eta intelektualen arteko ohizko etsaigoa azpimarratzen du, eta batez ere Manifestuak daukan pesimismoa —eta nahi bada, fatalismoa— salatzen. Kataluniak bere norabide berriak bilatzen dituen une honetan, «testigutza desbideratzailea» da honelako Manifestu bat, dio M. Manent-ek. Arazoaz interesatuak oso kontrako eritzitan banatu dira. ■ *Joseba Intxausti.*

Baietz urtea gaizki bukatu!

Ez dugu behintzat alai-alai hasi 1980 hau:

- Irun, Erreterria, Galdakao, Lujua eta abarretako biolazioak.
- Miñioen buruaren hilketa Gasteizen.
- Yon-Kolako jabearen hilketa.
- Arroyo Gonzalez goardiazibilaren hilketa Altsasan.
- Moya Jimenez goardiazibilaren hilketa Elorrioren.
- J. M. Palacios-en hilketa Getxon.
- Carlos Saldiseren hilketa Lezon.
- Arrasateko eta Markinako tiroketak.
- Stadium-eko nagusiaren hilketa.
- Bonbaz lau hilak eta hamaika zaurituak Alonsotegin.

- Bergarako enterratzailearen hilketa.
- Goardiazibil bat hila eta bost zaurituak Basaurin.
- Ispaster-en sei goardiazibil eta Gorritxategi eta Olabarria hiltzea.
- Ondarroan Zubikarairen hilketa.
- Madrilen Yolanda Gonzalez-en hilketa.

Eta ziur, lerro batzutan luzatzerik izango dela zerrenda hau aldizkaria kaleratzen denerako. Urtearen hasiera ederra. Ederra martxa.

Etika aipa daiteke. Analisi politikoak egin daitezke. Nahi dena. Ez noa hortik. Ez dakit nik Alonsotegiko bonba hori ekintza itsu isolatu bat izan den, ala ekintza-mota berrien hastapena. Ez dakit. Baina ni txarrena pentsatzen hasia nago. Hemengo hilketak eta biolentzia ikusita, sofrituta, jende asko dago ikaraturik, eta horien artean ni. Analisi «politikoak», buru «politikoak» bakarrik funtzionatu behar ote du beti gure baitan, edozein ekintza zuritzeko edo gaitzesteko orduan? «Politika»ren gaintetik, «etika»ren gaintetik, 1980aren hasierako gertakari hauek beldurra sortu didate neri. Batez ere horixe: beldurra, ikara. Baietz 1980 hau gaizki bukatu! ■ *Kepa Etxeberria.*

Valentziera ala katalana

Joan den abuztuaren 23an, *Boletín Oficial del Estado*-k Dekretu bat argitaratu zuen, País Valencià osorako, bertako hizkuntza irakaskuntz sistemara eramanez: «Real Decreto... por el que se regula la inscripción de la Lengua Valenciana al sistema de enseñanza del País Valenciano», dio Legeak. Itxuraz, nahiko arrunta zen erabaki hau, lehenik emanda baitzeuden euskarari eta katalanari buruzkoak; hain zuzen bi egun lehenago eman zen galegoaz ari zena, eta bezperan bertan agertu zen euskarari zegokion Ordena bat ere. Ez zen inor asaldatzeko Dekretua...

Hala ere, berehala salatu zuten Dekretu hori, Valencia-ko eskuinaren jokutzat, Filologi Fakultateak, ICEk, CCOOek, UGTek, USOk, CNTek, eta abarrek; denek batera (34 elkargoak) arbuaiatu zuten Dekretuaren hizkera «landua» (irailaren 11n). Horrezaz gain, azaroan ezagutu zen oraindik argitaratzeke zegoen Ordena osagarria, giroa gorituz joan zen; abenduaren 12an manifestaldi handi batera iritsi arte. 70.000 lagun egon zirela esan zuen egunkari batek; Madrileko *El País*-entzat, ostera, 30.000 izan zitezkeen manifestaldian parte hartu zutenak. Hizkuntzaren aldeko honelako ekintza zabalik apenas egin den sekula Turia ondoko hirian. Zer zebilen eta dabil, ba, tartean?

Erromanistek ongi dakitenez, hizkuntza latinkumeen artean ez

da agertzen valentziera, *Katalana* baizik, eta beronen barneko hizkelgitzat jo ohi da valentziera hura, Herrialde Katalan guztien hizkuntza bakartzat katalana aitortuz. Baina horra nola mintzatzen den Madriletik «via UCD» bidali zaien Dekretua:

«Lengua Valenciana» esaldia zortzi (8) aldiz agertzen da Dekretuan; «Lengua y Cultura Valencianas» bitan (2), eta behin beste hauek: «Lengua y Literatura Valencianas», «lengua materna, castellana o valenciana de los alumnos», «programas en lengua castellana o valenciana». Valenciako hizkuntzaz ihardutean, beti «valenciana» agertzen da, sekula ez «katalana», hau da, hizkuntz mapetan gaztelaniari zuzenki kontrajarrita definitzen zaion *katalana* inoiz ez. Badirudi, legezko azpijoku batekin hizkuntza honek Herrialde Katalan guztietan duen sustrato linguistiko bakarra (=hizkuntzaren batasuna) ukatu eta ezkutatu nahi dela. Nabarmenago agertzen da hori «katalana/gaztelania» ez, baizik «valentziera/gaztelania» zuzenki kontrajartzen diren pasarteetan.

Dekretu hori ez da irten *lapsus calamis* baten obraz. Eztabaida eta hasarrea lehenagotik zetorren, eta orrialde hauetan ere aipatu izan da zerbait (JAKIN, 10, 76 or.). Tartean hizkuntzaren batasun-arazoa zebilela ikusi dute denek, eta, azkenik, baita hizkuntzak dakarren herri-batasuna ere. Kaleetan eta hainbat tokitatik entzun diren ahotsak, garrantzizko zerbaiten alde ekin diote.

València-ko Filologi Fakultateak honela idazten zion Hezkuntz Ministroari: Dekretu honek «ez du ezagaitortzen valentziarren hizkuntzak Kataluniakoarekin eta Irletakoarekin duen batasuna». Eta honela bukatzen zen agiria: «valentziar eta irakasle bezala ez dugu onartuko, inundi ere, gure hizkuntza eta kulturari holako kaltea egiten dien ministerial Ordena: irakaskuntza nazional eta zientifikoa nahi dugu».

Dekretu-Ordena hauen inguruan gertatu eta esandakoekin antologia polit bat egin liteke. Hizkuntz batasunaren arazo politiko honek badirudi València-ko jende zenbait bildu egin duela eta neurriren batetan kontzientziatu, benetako etsaia non dagoen erakutsiz. Agian, geroz eta gezurragoa izanen da Olivares Konte-Dukeak valentziarren enbaxada bati aurpegira bota zion hura: «Es que a los valencianos los tenemos por más muelles». Baina hizkuntz arazo hauek tartean direla nork daki ez ote diren valentziarrek, beranduxko bada ere, beren esacra horretaz ohartu eta jabetuko: «Quan el mal ve d'Almansa, a tots alcança», izan ere herri-oromenak bapatean gogora lezake Xativa-n daukala buruz behera oraindik ere Felipe V.a, Almansa-ko gudu-irabazlea (1707). ■ *Joseba Intxausti.*

Hamar urteko lana (1950-1959)

Joseba Intxausti

Ondorengo orrialde hauetan burutzen da, aurreko zenbaktik datorren azterketa hau (ik. JAKIN, 12. zenb., 120-137 or.).

Lankideetaz jaso zen zenbait albiste han. Lehen urteetako kronologia finkatzen saiatu nintzen, bai Zaitegi berarentzat, baita beste lankide nagusientzat ere (Orixe, Andima).

Batez ere, uste dudanez, argi gelditu ziren, aldizkaria sortu baino hainbat urte lehenagotiko sorburuak. Iturburu hauen historia inoiz landu beharko da, noski.

Lanaren oraingo parte honetan, ostera, lankideena ez baina asmoen, idazlanen eta zabalkundearen berri xume bat eman nahi izan da, hala ere ez hizkuntzaren eta ez edukiaren *balioak* eraituko dituen. Atarikotzat hartzen dela, agian nahiko zabaldu dut aldizkariaren asmoen azterketa. Aski mugatuagoa geratzen da, *ordoa*, edukiarena; eta askoz mugatuagoa oraindik zabal-kundeari dagokiona. Hori bai dela —garai haietako eta geroko beste euskal argitalpenena bezalaxe— ahalik lasterren aztertu beharrekoa.

Eta beste zulo bat dago oraindik betelana ongi hartuko lukeena: *Euzko-Gogoa*-ren kondaira ekonomikoa erabat egiteke geratzen da artikulu honetan.

Gaurko euskal girotik nahiko urrun geratu zaigun ingurune batetakoa zen aldizkari hura. Horregatixe ere, oso ezagutzekoa dela pentsatzen dut. Bestalde, orduko arazo funtsezkoenek gure garaioan ere badiraute. Egunekotasunik ez da falta, orain ikusiko ditugunetan.

Zer izan nahi zuen «Euzko-Gogoa»-k

Edozein aldizkarik bezala, *Euzko-Gogoa*-k ere xedeak eta izankizuna behin baino gehiagotan azaldu zituen. Jaiotzean, harpidedungoa zabaldu nahi zen bakoitzean, edota xede haiek ikutuko zituen eztabaidarik sortzen zenean, aldizkariak azken asmoak birdefinitu ohi zituen. «Irakurlearen txokoa» ere saiatu zen errebistaren gogoia deskribatzen¹.

Oso funtsezko ideia baten gain eraiki nahi izan zuen Zaitegi-k bere aldizkaria: *Euzko-Gogoa*-k kultur errebista bat izan behar zuen, eta *euskara hutsez* emana, gainera. Hizkuntzari gaitasun berri bat emateko bide horretatixe jo beharra zegoela uste zuen zuzendariak. Etor zitezkeen euskaldun eskolatuentzat pentsatua zen argitalpen berria. Eritzi eta jokabide horrekin aintzina eginez, aurreko eta garaiko abertzale baten baino gehiagoren burubideak hautsi nahi zituen. Honetan, Zaitegi-k eta Andima-k erabat radikal jokatu zuten. Antza, ez zen izan inolako duda-mudarik: Lizardi-ren ametsa (*Baña nik, izkuntza larrekoa, / nai aumat ere noranaikoa*) orduan eraman izan zen, taldean eta benetan, egintzetara lehenengoz. *Euzko-Gogoa*-ren jaiotza, hizkuntzaren bihurtune historiko bat ote den susmoa dut. Utziezina da aldizkariaren jaioturreko deiaren pasarte hau:

Arrezkero, euskeraz bakarrik idatzi nai dugu, eusko-gogoaren barne-muñetaraño eldu gaitezen: azkatasunaren giltza galdu bai-dugu, euskera galdu ezker; eta bere izkera galdu dun erriak, erre berri eta zindoen artean bizitzerik ez du arte (sic). Soñiez iñoren morroi, gogoz, ordea, bere buru-yabe dan erria, inoiz ezpaita iñoren yopu izango, naitza egoera lazgarriena izan².

Laster ikusiko zen zenbaterainoko komentzimenduz ari zen hori idatzi zuena. Hizkuntz lan horren funtsa oso argi dago: *arazo nazionala* da, mintzairarena. Irakurlego irabaziari nahiz irabaztekoari dei bat egin behar zitzaionean oso argi esaten zitzaion arrazoina.

Euskararen balioztapen berri hau, taldearen ezaugarri bezala, zenbateraino ikusten zen *Euzko-Gogoa*-n konturatzeko, aski da tesi horren azalpen teorikoa ezagutzea. *Euzko-gogotarrek* belaunaldi berri baten kontzientzia agertzen dute. Euskal arazo nazionalari formulazio teoriko berri bat ematen ari direla uste dute, eta honela agertzen dute beren ideia:

Euzko-Gogoa-ko gizaldiaren auzia Euskalerrria dugu, eta auzi orren askabidea Euskera, EUSKERA SOILIK. Orañfarte-

ko gure gizaldiek ez dute guk bezela Euskalerriko auzia azaldu. Auzi ori, esan bear, aiek ere beren barne-muiñetan sentitu zuten ,auzi orren askabidea ordea ez zuten guk bezela izkeraren gainean ezarri, euskararen gain, alegia. Ez dago besterik: gure auzia euskerak asaktuko du, ez beste ezerk. (...). Gizaldi eder au **Euzko-Gogoa**'ri zor zaio, gure erriaren auzi-mauzi guziak euskararen bitartez garbitu nai lituken gizaldi berria³.

1954ean, zabalkunde-kanpaina bat egin zenean, arrazoinketa hau zerabilen, erdaraz, orri elebidunak:

El **euskera** es nuestra lengua; es la llave de oro de la Patria. El euskera romperá las cadenas que la esclavizan. No existe otro camino para la liberación. Alguien dijo: **Sin bandera y sin himno se puede crear una patria, pero no sin lengua. La lengua es el alma de un pueblo y es también su sangre.** — En uno de nuestros viajes nos encontramos con un sabio extranjero y, naturalmente, nuestra conversación recayó sobre los problemas de Euskadi. El nos preguntó:

— Los vascos hacen algo por su lengua?

— Muy poco o casi nada, le costetamos.

— Su pueblo, nos respondió, no es un pueblo entero, sino un pueblo a medias. Pueblo que no cultiva su lengua nacional, no merece vivir.

Vascos: Nosotros queremos vivir, queremos ser un pueblo entero y digno.

Vascos: Seréis capaces de negar vuestra ayuda a la lengua nacional? Consentiréis que el pueblo vasco aparezca ante el mundo como un pueblo cansado y desgastado, incapaz de luchar por su lengua y por su libertad? (...). Pueblo que repudia su lengua nacional, no es un pueblo: y el patriota que desprecia o no ayuda al euskera no es patriota, sino un traidor a Euskadi»⁴.

Pentsatzen zena ezin zitekeen bortizkiago agertu, nahiz eta azken hitz horiek gogorak izan garaiko abertzale askorentzat. *Euzko-Gogoa*-ren jaiotuneko gogoak puntu hauetar_a labur litezke: 1) Euskal nazioaren zutabe nagusia hizkuntza da, 2) Errepublikasasoineko galdari segid_a eman behar zaio⁵, 3) Deserruko euskal langile sakabanatuak bildu egin behar dira⁶. Eginkizun hau guztia ez zen, nonbait, batere egingarria: *1949 garrenaren ondarrean agiri bat egin genuen euskeraz, euskal aldizkaria sortzeko asmotan. Batek edo bestek erantzun zigun gure asmoa aizatu nairik. Norbaitek zorotzat jo giñuzan, idazten du Zaitegi-k 1954ean*⁷.

Lau-bost urteko eskarmentuaren ondoren, bazekien Zaitegi-k idazlerik sonatuenak bilduta zituela bere aldizkariaren ba-

rrutira⁸, eta, beraz, aipatu ditugun puntuetatik azken biak betexeak. Baina lehenengo harek arazo latzagoak zekartzan berekin: Alde batetik, hizkuntzarekiko leialtasun jatorrago bat eskatzen zioten *euzko-gogotarrek* garaiko abertzaletasunari, batez ere amodio platonikoetatik egintzetara iragan zedila zaletasun teoriko hura.

Nola elkartzen ziren abertzaletasuna eta euskaltzaletasuna?, noraino zihoazen elkarrekin? Azken helburua markatua zegoen; aldizkariko zuzendarien gogotan, abertzaletasunak elebakartasun batetara eraman behar zuen aberria: *Euskadi dugu gure aberria ta euskera gure izkera bakarra*⁹.

Euskarari, Euskadiren nortasunaren baitan, erabateko oinarritzotasuna aitortzen zaio *Euzko-Gogoan*-n, eta aitorten teorikoetatik praxira iritsiz, gainera. Honetan, ausartki ere mintzatu zen aldizkaria. 1945ean VIII. Eusko-Ikaskuntza-Batzarra ospatzera zihoan (VIII Congreso de Estudios Vascos). Zaitegi-k aurrea hartu nahi zion etsipen antzeko zerbaiti; Oñati-ko (1918) eta Gernika-ko (1922) Batzarren ondokoez (Gasteiz 1926, Bergara 1930) hau idatzi zuen: *Arrezkerokoak, lenengoaren itzal iñul bat baizik ez dira izan, eta euskal-ikaskuntzetan erabat antzu*¹⁰.

Beraz, haren gardiz, Euskal Herriak azkeneko ia berrogei urteetan egindako kultur bilkurarik entzutetsuenak ere erdi utsalak ziren. Ez zuen ezer esaten! Zergatik, ordea?

Itz gutxitan agertuko dizuegu gure erantzuna. Batzarre orietan, maizenik, gure izatearen erro eta gogo den euskera, lotsagarriro baztertu oi izan dutelako. Eusko-filologiaz, euskal-edestiaz, euskal-folkloreaz, gure erriaren agerkari guztietaz ekin diete, **bañan beti erderaz** [azp. nerea]. Euskerak ez du iñoiz ere batzarre orietan bere arpegi ederra erakutsi; alderantziz, noragabe eta eskale ibilli izan da iakitun erdel-zaleen artean zapuztua ta baztertua¹¹.

Pasarte honek ongi erakusten du Zaitegi-ren jokabideek 1979an ere duten gaurkotasuna, idatzi zenetik mende laurden bat geroago ere: *Zertarako euskeratzaz erderaz jardun? Garai orí ioana da, ta oraingo euskal-iakitun gazteek olakorik ezin dezakete egari*¹².

Editoriale honek ez du euskarari buruz arduratzerik eskatzen; hori, noski baino noskiago. Harago doa: euskal jakitunek euskara erabili biharko lukete beren mintza-tresna bezala. Ez besterik. Goi jakite-mailatan euskararen normalizapen soziala eskatzen da hori, orduko hitzetan esaten bada ere.

Hau proposatzean, euskal kultur mundutxoia ezagutzen zue-
nez, bazuen Jokin-ek aurrean kontrako eritzirik ere: *Erotuta
gaudela esango dute zenbait iakitun erdel-iarioek* dio, eta orain-
dik ere gogorkiago salatzen ditu halakoak: *Ikusi dugu zuen
gurbiltasunak, zuen zuhurtziak noradiño eraman dituen gure
aberri-izkera eta gure erria (...). Zuen zuhurtzia txurikeri utsal
eta ilgarría baita, gure zorotasuna berriz, euskera indarberritu-
ko duen kemen ta oldarra*¹³.

Zaitegi-ren kezka eta komentzimendu hau beste gisa bate-
tan agertuko da gerotxoago. *Egan*, osorik euskaraz azaltzean
ongietorrikerik txeratsuen a egin zion Guatemala-ko euskal anaiak.
Hori tarteko zela, euskaldun ikasiek behar duten euskara de-
fendatzen du Andima-ren editorialeak:

Gure artean maizegi esaten digute erriarentzat, **erri-
erriarentzat** alegia, idatzi bear dala; ortan ari ez geranok
izkera ondatzen ari gerala ere entzun dugu bein baiño sa-
rriago (...). Orrezkero, guziek erribidetik soilki asiko ba-
giña, ez genuke iñoiz ere euskera oraingo ateka gogor on-
tatik atera al izango. Euskera, erriarena bezin bat ikasiena
ere bada!¹⁴

Mendiburu-k eta nahi izan zuten bezala, dio editorialeak,
ezin daiteke segi erdaraz dakiten euskaldunei erdal liburuak
eskaiz, eta euskal literatura, besterik ezinean, euskaldun hu-
tsentzat azken sendagarri bezala erabiliz. Ikasiek ere euskara-
ren lumetan behar dute hazkurria¹⁵. Aldizkaria Euskal Herrira
ekartzean, beldurra eta itxaropena, biak, nahasiko zaizkio Zai-
tegi-ri bere baitan, eta itxaropenaren arrazoinak hortxe aurki-
tuko ditu: idazle berriak ageri dira, euskara edozertarako ego-
kieraziz (*izkera baten bizi bearrerako gai guziak bear ditugu*).
Dozenerdi bat aldiz aipatzen da editorialeetan euskara *ikastetxe
nagusirako* (=Unibertsitaterako) prestatu beharra. Honetan
ere aintzindari zen *Euzko-Gogoa*¹⁶. Gehiegi ez luzatzearen, ez
dut hemen jasoko hainbat pasarte eder; baina, laburtuz, esan
dezadan 1956an, alde aurretik igarri zuela, bere desiretan, on-
doko urteetako euskal garapena. Uhin berriaren euskaltzaleta-
sun jantziagoak bihotzean ikutu zuen Zaitegi¹⁷.

Textuinguru honetan sortu zen eztabaida jakingarri bat,
Egan-en orrialdeetatik *Euzko-Gogoa*-ra zihoana, *Euskera* ere tar-
tean zelarik. Umandik artikuluxka llabur bat egin zuen *Euzko-
-Gogoa*-n *Euskera* aldizkariaren aurkezpena eginez eta bere
harridura azalduz:

Azkenik eskuetara zait Euskaltzaindia'ren aldizkaria: ao bete aginekin utzi nau, damurik. Zortzi idazlanetatik bi soilik euskeraz, Altube eta Lekuona euskaltzain jakintzuenak, alegia¹⁸.

Egun —urteak joan dira— gu areago harritzen gaitu, noski; baina ez da ahantzi behar orduan arazo honetan ez zuela euskaltzaleen munduak gaurko heldutasunik, eta orduko euskararen gaitasun ezagatik ezinbesteko bezala onartzen zela euskaltzaleen artean erdara lanabes bezala erabiltzea. Ohitura horren kontra agertu zen Umandi. Ez zuen erdal «normaltasun» hura zuzenetsi nahi; eta, ene ustez, eztabaidakizunaren argigarri baino nahastailago izango zen hautabide bat ematen zuen kritikoak, eztabaidagaia desbideratuz: *Euskalariak baino areago euskaldun eta euskaltzaleak behar ditugu*. Ez zen hori arazoaren aurkezpen-era zorrotzegia; baina horrek azpian borborrean zekarren eskakizuna —euskara zernahitan erabiltzea— bidezkoa zen, inondik ere¹⁹.

Koldo Mitxelena-k, tartean zegoenez, gauzak beren tokira ekarri nahi izan zituen. Sei orrialde beteko iruzkin bat idatzi zuen *Egan-en*. Lanari ez zitzaion falta bere piper ona, eta luma zauliaren iaotasuna: *Beldur naiz orratik, etsai izugarriak eta erraldoi itzalak apurtzen dituelakoan, ez ote den ardi otxan eta aize-errotekin borrokan ibilli*²⁰. Mitxelenak, besteak beste, zera nahi zuen: ikertzaileak, bere aurkikunde berriak komeni den tokitara eramateko hizkuntza aukeratzean, zentzu praktikoz jotzea.

Munduan barrena dabilzan esku-liburuak, euskaldunen ikasbiderako, itzultzeari eta aien gisakoak antolatzeari ezin obeki derizkiot. Baiña jakintza-arloan billa ari denak ezer berririk euskeraz adierazi? Zertarako? Kontatzen dakienak eztu orrelakorik egingo²¹.

Nazioarteko beste zientzi-aldizkarien halabeharrezko jokabidea gogoratzen zion Mitxelena-k Umandi-ri, ohar hau gehituz: *euskal-kultura nai nuke, kultura orrek euskera mintzabide duela*. Bestalde euskaraz letozkeen lanen edukin-kalitatea, azpimarratzen zuen Mitxelenak.

Eztabaida haretan kristauak ezezik, aldizkariak ere egin zuten elkarrekin estropozu²²; horregatik, bere aldetik hartu zuen gaia Zaitegi-k editoriale batean elkarrizketa gozatu eta Umandi-ren eskakizuna birretsiz.

Dena den, elkarrizketa hura bi plau ezberdinetan eraman zela esango luke batek, batez ere *Euzko-Gogoa*-ren azken edi-

torialea irakurri ondoren. Badirudi, behingoz behintzat, une hartako bi kezken lehenengotasun ezberdinek (hizkuntza-edukinkalitatea) egin zutela topo. Eta, azkenik, *abertzaletasuna/euskaltzaletasuna/profesionaltasunaren ogibidea* hirukoteko balioak eguneroko egintzetan elkarrekin nola ezkondu zen galdera erantzungabe bat. Oraindik ere erantzun osorik gabe daukaguna noski.

Eta honetaraino iristean, *Euzko-Gogoa*-ren orrialdeetan nahiko luzatu zen eztabaida bat jaso behar da hemen. Abertzaletasunaren, Jelkideetasunaren eta euskaltzaletasunaren arteko harremani buruzko eztabaida, alegia²³.

Aldizkariak mahainaren gainean jarritako galdera hauxe zen: Hizkuntzarekiko zein leialtasun mota eskatzen zitzaion euskal abertzaletasunari? Areago oraindik, gaurreguneko eztabaidetara hurbiltzen den galdera: alderdi politikoak, eta berezikiago jeldideak euskararekiko praxian leialak al ziren benetan?

Zaitegi-ren edo Andima-ren lumatik irtendako (ia seguru Jokin-ena da) editorialeak honela dio inolako erreparorik gabe:

Gure erriak, berriz, ez du izan inoiz ere ortarako [hizkuntzaren defentsan gizontasunik erakusteko] kemenik, euskera aintzat artu eta zegokion gaindegira eramateko. Aitzitik, betidanik erakutsi izan du erri-elearekiko arbuorik lotsagarriena, eta arbuio ortan darraiki oraindik ere. — Abertzaletasunak, itsualdi ontatik euskotarrak aterako zitula esan edo uste zitekean. Ez ba... Gurean Jel-alderdia izan da abertzaletasunaren arrobia, baita euskeraren illobia ere. Ez noski, asmoz ta iakitez, bai ordea, bear bezelako gizontasunik ukan ez dutelako izkera-auzi latz ontan²⁴.

Aipu hau gogorra da; baina ez dirudi, inola ere, setakeriaz idatzia izan zenik, hurrengo zenbaki batetan «Irakurlearen Txokoa»-k hauxe baitio: *Ondo genekigun esakera batek maiteen ditugunak naigabetuko zitula, eta ala gertatu da. (...). Ez da goxo maiteen ditugunak iotea baiña noizipein bearrezko gertatzen da gogoz bestera ere*²⁵. Nor zen, ba, mindu eta nahigabetutako hori? Zalantzarik gabe, Euzko-Alderdi Jeltzalia-ren Alderdi aldizkaria batez ere, beronek editoriale batekin erantzun baitzion *Euzko-Gogoa*-ri: «Nor euzkeraren erailleak?»²⁶.

Alderdi-k honela erantzuten zuen, gaurregun ere hain bizi-rik eta tratatua dagoen partidu politikoen hizkuntza ofizialaren auzia harrotuz:

Ez omen du Jel-alderdiak «bear bezelako gizontasunik ukan» izkera-auzi latz ontan, alderdiko ele bakartzat artu

etzulako, alderkide guztiak aberri-izkera, itzez ta idatziz erabili zezaten. (...). Nola egin zezaken Jel-alderdia, bere ikuntz soila, baldin, bere bazkide geyenak erdeldunak baziran? ²⁷

Handik (1954-55) honako urteetan ikusi eta entzun ditugunak jakinki, harritzekoa da nolako patxaraz eta ñabarduraz eman zuen Alderdi-k erantzuna: (*Euzko-Gogoa-k*) *esan nai badu Jel-alderdiak ez duela bear ain egin, euzkera zegokion malletan ipintzeko, zuzen dago Euzko-Gogoa, baño oker dabill esan nai badu gure alderdiak gogotik euzkeraren alde alegindu ez dala. Aldizkari jeltkidea komentzituta zegoen, ez zegoela Jel-alderdiak aurretik, barrendik edo gibeletik eragin gabekorik* (euskal ekin-tzarik), eta areago zihoan oraindik editorialea: *Euzko-Gogoa bera, abertzaleen laguntasunik gabe, zer izango ote litzake?* ²⁸ Zoritxarrez, Zaitegi-rentzat ez zen egia azkeneko hau ²⁹, eta horretxek ematen zion min *Euzko-Gogoa-ri*.

Edozein erakunde sozialek —dela alderdi politikoa, dela Eliza, dela beste edozein antolamendu— bere iturburuetako funtsezko ideia bati ere saldukeria bat egin liezaioke, eta hori askotan gertatu da Historian ³⁰. Baina, utopia huts eta antzutan erori nahi ez bada, erakundeak beharrezkoak dira beti hizkuntzaren erreibindikapena gizartean aurrera ateratzeko. Zaitegi urduri agertzen zen desleialtasun nazional batzuen aurrean, eta euskal politikarientzat erronka bat ziren Zaitegi-k idatzita-koak, laido bat baino gehiago, hain talde barrutik hitzegiten baitzien harek.

México-ko *Euzko-Deya-k* ere haintzakotzat hartu zuen; Ogoñope-k (Antonio Ruiz de Azua-k) erantzun zion Zaitegi-ri, beronek dioenez, *bidetsu eta neurritsu* ³¹. Jendea mindu bazen ere, ez zen gehiegi ospindu, oraindik ez baitzeuden nabarmendu-egiak geroko berezketa politikoak, eta beti ere *Euzko-Gogoa-tik* ari zirenak «barnekotzat» jotzen ziren alderdian. Bere solaskideei ihardestean ere Jokin-ek batere berokeriarik gabe egin zuen:

Arekin [Ogoñope-rekin] gaude **euskerak, beste ezeri baiño geiago, abertzaletasunari zor diola** diñonean. Egi ori ezin dezake inork ukatu, eta guk ere ez genun ataurrekoan ukatzen. Azken-aldi auetan, ordea, abertzale askoren artean ez da ageri len-aldietako euskaltzaletasunik. Antxiñakoei negar-eragingo lizkieken gertari asko ezagutzen ditugu, abertzaleen artean gertatuak, euskarari buruzki gertatuak ³².

Hor bukatu zen eztabaida. Gehiagorik gabe.

Editorialeetan ikusten denetik, aldizkariaren zuzendaritzak ez zuen eztabaida eta euskaldunen arteko liskarretarako batere gogorik. Benetan ari zirela esango nuke; baina ohar honek ñabarduraren bat beharko du: euskaltzale askoren artean egindako argitalpena zen *Euzko-Gogoa*, eta ezinezkoa zen lankideen arteko gizarte-gatazkak ez ispilatzea, zentsuraren aingerukeria horretan ez zen erori zuzendaria, zetozen eritzi ezberdinei toki eman baitziren. Hori alde batetik; bestetik, aldizkariaren pentsamenduak bazituen habe nagusi batzuk: aldizkariak beti defendatu zituen haiek, nornahiren aurrean eta, behar zenean, kontra ere³³.

Arrazoin horiengatik, aldizkariaren orrialdeetan bada eztabaidarik, aipatu ditugunak eta beste. Denborarekin, *Euzko-Gogoa*-k galdu egin zuen Guatemala-ko urruntasunak zuen inguru erromantikoa; eta «lurtarragoa» edo egin zen. Euskadiko euskaltzaleek galdu egin zioten lehenengo urteetan zeukakioten itzal hura: *Bazterretan etsai gorriak ditu gure aldizkariak, ixilean eta agerian, zoritxarrez*, idazten da, 1957an, editoriale batetan³⁴. Zer gertatzen zen, ba?

Garai batetako baikortasuna epeltzen ari zaio Zaitegi-ri³⁵: frankismoak erabakita zuen, noski, aldizkaria mugan itotzea; baina Hegoaldeko euskaltzaleen artean ere aldizkariaren gidaritzak bakar hura ez da orain hain bakarra. Adinekoen artean lankidetzak berriak bildu ditu (1956), baina batzuek ez dute segida iraunkorrik izango, eta gazteei harrerarik onena egiten die-la ere³⁶, Hegoaldean barnean sortzen dira komentuetxe eta seminarioetako euskal mintegientzat aldizkari berriak (*Jakin* 1956, *Arnas* 1959, *Laiaketan* 1959, *Erein* 1960). Hegoaldetik bertatik egin behar zen lan³⁷. Azken mementoan jakin dudanez, 1956an ikusia zeukan Zaitegi-k euskal argitalpenen berehalako etorkizuna: Gabon aurrean, *Jakin* jaio berriari laguntzera etorrira Arantzazu-n egokiturik, honelaxe mintzatu omen zitzaion F. Mendizabal-i: «Asmatu duzue, bildu dituzue gazteak, eta zuena izanen da geroa». Belaunaldi berri bat jaioa zela asmatu zuen, nonbait. Eta pozez zegoen Jokin, berek 1924-30. urteetan amestutakoa hogeitamar urte geroago egiaztatzen zihola ikusita.

Garaiak hain aldakor ageri diren horretan, *Euzko-Gogoa*-k salatuta sentitzen du bere burua. Egiten zaizkion salakizunak honela biltzen ditu Zaitegik: 1) *Batasunaren urratzaile eta alderdikari omen gera*, 2) *Guk darabilgun euskera ez omen da euskera*³⁸. Lehenengo puntuaz ari dela, zera dio Jokin-ek: jende biltzaile eta laneragile izan dela aldizkaria, askoren lozorroak

hautsiz (*Lenago II, prudente on bidez ibili baino*)³⁹. Horren arauera, ezinbestekoa zen zenbait jendaje alfer eta utzi mintzea, aldizkariak biztu nahi zuen mogimendu euskaltzalea mogiarazten. Dena den, Zaitegi-k berak eskatzen zien idazleei egonarriz jokatzeo:

Beste gauza bat ere, nabaitu det gure artean. Izketan ari zaizunean, oso gozo ta «korrientea» billatzen dezu laguna; baña luma eskuetan artu ta idazten asten ba-zaizu, egundoko minbera ta ezten zorrotzez bustia agertzen zaizu adiskide zenduana⁴⁰.

Euzko-Gogoa-ren euskarari gagozkiola, badago iluntasunik, nerretzat behintzat, aldizkariari egiten zitzaiolako salakizun horretan. Zaitegi-ren konstatazio hori, beranduenik, 1957ko azarokoa da. Data horretan *Jakin*, bederen, *Euzko-Gogoa*-ren euskarmoldetan ibiltzeko gogoz agertzen da oraindik (etena kasik hiru urte geroagokoa da); beraz, badirudi *darabilgun euskeraren* salatariak belaunaldi zaharrekoen artean daudela, batez ere aldizkaria herri-hizkuntzatik urruntzen ari zela salatzen ziotenen artean, ikasi eta eskolatuentzat hizkera berriak sortu beharra maiz oipatu baitzuen *Euzko-Gogoa*-k⁴¹.

Eztabaidak eta salakizunak hor ditugula ere, benetan garrantzizkoa beste zerbait da: aldizkariak berak egindako lana. *Euzko-Gogoa* egiaz zer izan zen jakin beharko genuke; baina, artikulua hau luzeegi doanez, oso kanpotik datu batzuetara mugatuko naiz.

Zer izan zen «Euzko-Gogoa»?

Aldizkariaren edukinaz deus guti esango dut hemen. Datu batzuk bakarrik, argitalpenaren historiako zenbait gertakari bixi bere lekuan uzteko.

Euzko-Gogoa-ren bizitza 1950etik 1960raino luzatzen da. Lehenengo begiradan bestelakorik badirudi ere, halaxe da. Teorian hamaika urteko bizitza izan zuen; teoriar, diot, zeren berderatzi urtetako aleak bakarrik azaldu baitziren.

Irten eta berehala (hilabetekaria izan nahi zuen), atzerape-nak sumatzen dira irtenaldietan. Laster bihilabetekari bilakatu-ko da eta, azkenik atzerapena hainbestekoa zuelako, urtebete oso baten hutsunea ontzat emanda, 1952korik gabe utziko da zenbakien zerrenda.

Orotara, 3.658 orrialde biltzen ditu *Euzko-Gogoa*-ren bilduma

osoak, 44 emanalditan (ez zenbakitan) banatuak. Emanaldirik gehien biltzen duen urtea, lehenengoa da; gutiena, ostera, Guatemala-ko azken urtea (1955). Baina zabal-altuz eta orrialdez, oso ezberdinak izan ziren Guatemalakoak eta Miarritzekoak: 30 x 22 zm. eta 18 x 13 zm. Egia esan, Guatemalakoetan ere ez dago berdintasunik. Behin Miarritzen zenez geroztik, saiatu zen aldizkaria beti 120 orrialdeetara iritsi eta mugatzen; baina zenbaki bereziren batetan oso luzatu zen arau hori: Olabide-ri eskainiak 271 or. izan zituen.

Guatemala-ko garaietan, urtez urte, orrialdeak urrituz joan ziren (332/324/252/210/144); baina Miarritzeko aroan, 1956aren ondoren, gehituz joango zen, arik eta 1959an, urte erdia eman ondoren, hil zen arte⁴². Aldizkariaren segida kolpealditan beta zela esan behar da. E.e., 1957ko urte naturalaren barnean zortzi zenbaki argitara ziren, bakoitzak 120 orrialde zituela (orotara 960): erdiak, 1956ko atzeratuak, eta horrelatsu jarraiki zen, arik eta 1958an zenbakiak eguneratu ziren arte; hala ere, 1959ko bi aleak, azkenak, berandu agertuko dira. *Euzko-Gogoa*-ren sorta isten duenak honela dio: *imprimé en juillet 1960*.

EUZKO-GOGOA URTEZ URTE

Urtea	Inprima-unea	Non	Emanaldiak	Orrialdeak
1950	— — —	Guatemala	7	332
1951	Atzeratuz	Guatemala	6	324
1952	Urte beteko atzerapena	Guatemala	6	252
1953	— — —	—	—	—
1954	Garaiz	Guatemala	5	210
1955	Atzeratuz	Guatemala	3	144
1956	Lau ale 1957ko martxoaz geroztik	Miarritze	6	720
1957	Atzeratuz	Miarritze	5	672
1958	Eguneratuz	Miarritze	4	708
1959	Atzeratuz: 1960ko uztailean hil zen	Miarritze	2	296
	<i>Orotara ... ..</i>	G.: 5 urtealdi M.: 4 urtealdi	44	3.658

Euzko-Gogoa-k erabili zituen gaiak ugariak izan ziren, eta nahiko mota ezberdinetakoak. UNESCOren sailkapenetik egoki-

tuta, ondorengo lauki hori moldatu dugu; bertan ikus daiteke zeintzu diren erabilienak.

Zalantzarik gabe, Literatura eta hizkuntzari dagozkie orrialderik gehienak: %57,48 eta %14,43, bietara aldizkariaren %71 egiten dutela. Gainerakoa oso barreiatua dator, Soziologia, Historia, Natur Zientziak eta abar. Dena den, esan behar da, horixe zen aldizkariaren asmoetako bat: gai denak eta ezberdinenak erabili, eta denak euskaraz maneiatu. Egia da gogo hori ez zela bete osorik; UNESCOren sailkapenaren arabera, puntu aski ikutu gabe geratu ziren (Ekonomia, Zuzenbidea, Zientzia militarrik, Matematika, etab.). Baina aldizkariak ekarri zuen entsegu berriak ordura arteko mugak garbi hautsi zituen, lankideek zekarten aurre-prestakuntzaren hesparuan, noski.

Portzentaiak honela geratu ziren aldizkariak bere bizitza amaitzean ⁴⁸:

GAIEN PORTZENTAIK

Sailak	%
Atarikoak	1,03
Aldizkarikoak	4,68
Literatura	57,48
Olertia:	10,70
Kontakizunak:	12,02
Antzertia:	19,50
Kritika:	15,26
Linguistika	14,43
Soziologia	4,15
Historia	5,86
Erlijioa	4,71
Arte ederrak	1,59
Filosofia	3,35
Etnologia	1,47
Natur Zientziak	0,94
Psikologia	0,26
Beste	0,05
	% 100,—

Euskal tradizioari begira, nabarmena da *Euzko-Gogoa* nola aldendu zen erlijio-gaietatik (%4,71 bakarrik) ⁴⁸; sekulartzeko

-prozesu batetara bultzatu zuen, beraz, euskal kultura. Esan gabe doa, *Euzko-Gogoa*-k Eskolastika edo Neo-eskolastikaren lurretan zeuzkala bere pentsamendu filosofikoaren zuzterrak, baina garai haietarako —hainbat apaizek, edo apaiz-gai izandako jarraile leialek egindakoa izanik— harrigarri da hainbesteko sekulartasun hori. Zentzu honetan —orrialdez orrialde begiratu ez badut ere— *Jakin*-en lehenengo urteak (1956-64) askoz eliztarrago agertzen zaizkigu, eta badut susmorik, alde horretatik, *Egan*-en paretsuan geratzen zitzaigula urte haietan *Euzko-Gogoa*.

Soziologiāz jaioturretik bertatik kezkatu zen aldizkari_a (45en bat orrialde); Historiaz ere berdin (27ren bat), eta Arte eder_{rak} ere (musika, pintura...) nahiko zaintzen dira. Ondoko urteetan *beheraka etorriko dira sail horiek*, Filosofia, osterā, gora doa, orrialdeak ugarituz.

Sailetan banatutakoa arakatzen bada, honela agertzen dira idazleen interesak. Soziologiāz idatzi zuen saiatiuena Argarate izan zen («Euzko-langileei oyuak», 1950 eta 1952). Beste josulagun batek idatzi zuen Historiaz, Sarobe-k: «Euskalerrria Yesukristo'ren garaiān Strabon'aren arauz» (1950). Bi lan hauek lehenagotik jasotakoak, inondik ere. Miarritzeko aleak ere aberatsak dira lan historikoetan: Heraldika (Kerexeta: «Mazmarroiztia»), Gipuzkoaren Historia (Lekuona), Foruak (Lekuona), Bibliografia (Altzola), Antxieta_a misiolaria, Etxahun (Etxaide), Kumran-go bilakuntzak (Gaztañaga), etab. Bingen Ametzagā-k Plinio gazteari buruz jardun zuen (1951).

Erljio alorrean Zaitegi-k berak egin zuen lan batez ere. Geroko *Bidalien Egiñak* aldizkarian agertu zen parte on batez; lehenengo urteetako aurkibidean aparteko sail bat dago «Idazti-Deunak» dioena. Arte ederretatik, Andima-k erabili zituen musikari zegozkion batzuk: Bach, Verdi, etab.; Kerexeta-k beste batzuk: Chopin, Erromantikoak, etab.; Etxaide-k eresi zaharrak. Arte plastikoek ere izan zuten tokirik aldizkarian: Zubiaurre-tarrak (Zaitegi), arte abstraktoa (Errezola), etab. Euskaraz estetikari buruz eman diren lanetatik jakingarrienetako bat aldizkari honetanxe agertu zen: Orixe-ren «On eta eder», «Egi eta eder», (Antza eta eder» (1951-55).

Bide horri jarraikiz, ikustekoa da Filosofiāz idatzitako lan-zerrenda, batzuetan pentsamendu klasikoa, eta modernoā ere, euskaraz eman nahiz, bestetan (bereziki Orixe-k) geure hizkuntzatik bertatik Filosofiāra pasaiaz. Zaitegi-k, Sofistak, Sokrate, Platon, Parmenide, Pitagora landu zituen; baina baita Heidegger ere; Nietzsche ere ez zen ahanzia izan, eta Spinoza,

Kierkegaard, Unamuno eta existentzialistak ere han daude, Lafitte, S. Mitxelena eta besteren eskutik. Orixe-k Filosofi Historiari baino gehiagere helduko ziren arazoei: «Izatena ta gertazena» (1954), «Noizko-nongoak» (1955).

Baina kezka intelektual horien gainetik, euskararen arazoa da nagusi aldizkarian, Literaturatik, Linguistikatik nahiz sozio-linguistikatik begiraturik. Behin edo bestetan guretzat nahiko biziantarrak diren sasi-arazoak ere hantxe aurkituko ditugu. Irreten ziren liburuen kritika Andima-k egiten zuen arruntki «Idazti berriak» sailean; han ikus daiteke garaiko idazlan multzo on bati buruzko kritika, Labaien-ek edo Zeletak horretan ere noiz-behinka laguntzen zutela.

Euskal Literaturaren Historiari arduraz begiratu zitzaion, lehenengo aletik bertatik. Zaitetik aztertu zituen «Aitzol'en galdia», «Loramendi». «Barrenso», «Lizardi'tar Xabier», etab., Rabelais edo Stael ere gogoan zituela. Joanes Etxeberri, Pello M. Otaño, Irazusta, Azkue, Lafon, Prati Bartolome, Añibarro, Ubillos, Uriarte, Arrese Beitia, Olabide, etab., aztertu ziren bakak; beste batzuetan taldeka hartzen dira autoreak: idazle frantziskotarrak (Villasante) edo josulagunak (P. Etxeberria), «Gure olerkariak» (Leizaola).

Itzulpenek toki sinalatua dute aldizkarian, antza, herbesteatik Literatura berriekin harremanetan jarri zituen gure idazleak. Jakina da, Zaitegi-k erraztasun handia zuela hizkuntzetarako (frantsesa, ingelesa, grekoa, latina, hebraiera, etab.). Olerterian eta antzertian egin zen lanik gehiena: Mirande-k olerkari zeltikoak, Poe eta beste itzuli zituen. Goethe (Labaien), Shakespeare (Ametzaga), Verlaine eta Baudelaire (Aresti) izan ziren itzulitako beste poeta batzuk. Andimak eman zituen Bergili-ren «Unai-kantak» (1954-55), zatika-zatika.

Hitz lauuko literatur itzulpen luzeagoak ere izan ziren. Antzertia eta saiakerak dira aipagarrienak: Benavente-ren «La fuerza bruta» (1950), Shakespeare-ren «Macbeth» (1957) eta «King Lear» (1958), e.b. Saiakera munduan Bingen Ametzaga-k itzuli zuen Kikero-ren «De Amicitia» (1952-4). Euzko-Gogoako itzulpenen azterketak interesik franko izan lezake guretzat: lankideen literatur gustoez berririko bat jaso liteke hortik, eta batez ere aldizkarian erabilitako itzulpen-sistemak ezagutuz gero; gaur darabiltzagunetatik urrun zeuden, noski, itzultzaile haien erizpideak.

Berriro poesiara gatzela, estatistika hauek bildu ahal izan ditugu ⁴⁵: 17.535 bertso-lerro eman zituen aldizkariak. Berrogei-

tamabostean eman zuten olerki-sortarik aberatsena, eta onena ere baietz esango nuke: 3.664 bertso-lerro, hau da, aldizkarian agertutako olerkiaren %20. Urte horretako Guatemala-ko azken alean eman ziren, lehentxeago aldizkariak berak eraturiko lehiaketara etorri ziren poema sarituen atalik onenak. S. Mitxelena-k irabazi zuen sariketa, aspaldidanik bukaturik zeukan poema luze batekin, hain zuzen, *Arantzazu*, *Poema*-ren hirugarren parte argitaratuz: «Bizi nai».

Olerkaririk emankorrenak ondoko hauek izan ziren, eta orotarik % 65 berek eman zuten, lauren artean ia %40.

OLERKARIRIK EMANKORRENAK

Olerkaria	Lerroak	%
Salvatore Mitxelena, Egarin	2.078	11,85
Nemesio Etxaniz, Amillaitz	1.975	11,26
Nikolas Ormaetxea, Orixe	1.415	8,06
Balendin Aurre-Appraiz, Aurraitz	1.400	7,98
Iñaki Olabeaga	691	3,94
Jon Mirande	655	3,73
Jokin Zaitegi, Udalaizpe	644	3,67
Polikarpo Iraizozkoa, Irisarri	526	3,—
Xabier Diharce, Iratzeder	480	2,73
F. Zerio, Biurko	426	2,42
Luis Jauregi, Jautarkol	420	2,39
Jon San Martin, Otsalar	364	2,07
Jaime Kerexeta, Arantzibia	354	2,01
<i>Orotara ... ..</i>		% 65,11

Euzko-Gogoa-ren olerkari-lankidegoaren lanak hamar urte betetzen ditu, eta *Egan*-ekoarekin batera halako batasun bat suma liteke hor; berehala berrikuntza ekarriko duen belaunaldia da, eta aurrekoekin zubi gertatzen zaiguna.

Literaturaz gain, euskaldunon artean hain sarritan agertzen den kezka erantzunez, *Euzko-Gogoa*-n hizkuntzari buruzko eztabaidak agertzen dira, eta ezin liteke itxi edukinari dagokion atal hau, horretaz zerbait esan gabe. Aldizkariaren bataio-orduan bertan hasi ziren eztabaida hauek: *Euzko-Gogoa* behar zuten izan aldizkariak, ala *Eusko-Gogoa*, s-rekin? 1951n Jemlein eta Orixe-ren artean piztu zen arazoa, Zaitegi ere tarteko zela⁴⁰.

Gramatikariek leku zabala aurkitu zuten *Euzko-Gogoa*-ren orrialdeetan: Altube, Orixe, Oiartzabal, Jemein, Etxaide, etab. Hizkuntzari eta elkarri artajorrarik asko egin zioten, ez baitira ahortzi behar Orixe-k eginkizun hauetarako zituen etorria eta jarioa. Altube-k, zenbakiz zenbaki, bere «Erderakadarik txarrena» eman zuen, 1950etik hasita. Orixe-k, ostera, aditzari eman zion leku on bat, Oiartzabal-ekin lankidetzan.

Esandako hauekin agian irakurlea gehiagoren egarritan dagoke. Hala balitz, aldizkarian bertan izan ditzake asegarriak, alez ale orrialdeak begiratuz eta bere aztergaiak bilatuz.

Aldizkariaren zabalkundea

Idazlegoak egiten du, egin, aldizkaria, gero zabaldu egin behar da, ondoren irakurlea topa, eta azkenik ahal denean, ordinarazi egin behar zaio honi.

Esandakoeekin alde aurretik pentsa litekeenez, *Euzko-Gogoa* 1969an hil zenean, ez zen hil idazlegoaren zahardadez. Bestelako arrazoinak nagusitu ziren: itxuraz, *Euzko-Gogoa*-k zabalkunde arazoa ez zuen sekula ongi askatu. Irakurlegoa, irakurle leialen kopurua, ez zen inoiz halako multzo zabalxka batetara iritsi. Guatemala-tik irtenda, beste lantegitatiko diru-iturriak itxi zitzaizkionean (gogora «Landibar» ikastetxea), ez zuen luzaro iraun, bere baitandik zeuzkanekin, ez baitzen posible.

Munduan barna lurralde asko eta ezberdinetara zihoan *Euzko-Gogoa*. 1950ean zerrenda hau ematen zen aldizkariaren orrietan, zabalkundearen haundia adieraziz:

<i>Argentina</i>	<i>Belgika</i>	<i>Egypto</i>
<i>Estatu Batuak</i>	<i>Bulgaria</i>	<i>Filipinak</i>
<i>Guatemala</i>	<i>Danimarka</i>	<i>Israel</i>
<i>Kolombia</i>	<i>Espainia</i>	<i>Txina</i>
<i>Kuba</i>	<i>Frantzia</i>	
<i>Mexiko</i>	<i>Ingalaterra</i>	
<i>Nikaragua</i>	<i>Italia</i>	
<i>Panama</i>	<i>Suedia</i>	
<i>Peru</i>	<i>Txekoslovakia</i>	
<i>Salvador</i>		
<i>Txile</i>		
<i>Uruguay</i>		
<i>Venezuela</i>		

Baina zabalkunde ikuskarri honek ahulezia bat estaltzen du: irakurleak ez dira asko, toki gehiegitan banatuak baizik. Horregatik ere, kobrantzak ez dira, beraz, batere errazak. Bigarren alean ikusten dugunez, han-hemenka badaude zabalkundeaz arduratuak: Peli Irizar, Parisen; A. Arozena, Caracas-en; Galindez, New York-en, etab.

Harpidedunak bildu beharra zeukan aldizkariak. Lehenengo sei hilabetearen ondoren, ezagutzen dugun harpidedun zerrendan 36 lagun agertzen zaizkigu, 1951ko urtarrilean hamaika gehiago⁴⁷. Jelkide sail bat dago⁴⁸, eta Ameriketako zenbait «Euzko-etxe» (Venezuela, México). Eusko Gobernuak ere ez zuten entzungor egin. «Euzkadi'ko Jaurlaritzaren Ordezkaritza» (Baiona, New York), «Eusko-Alderdi-Jeltzalea» (sic) agertzen baitira. Kultur etxe batzuk ere aipatzekoak dira: «Sociedad de Geografía e Historia» (Guatemala), «The National Library of New York», Harvard University, eta beste. Euskal Herri barneko hegoaldekorik apenas: Gipuzkoan bi aipatzen dira (bata, J. Etxaide).

Lehenengo urtea aurreratzean aldizkariak bi arazo zituen: 1) *irakorlarekin ezin burutu dugula*, 2) *laguntzarik ez degula arkitzen*⁴⁹. Harpidedunen premia eta kobratu ezinak behin eta berriz errepikatzen dira; hartzaile gehienek ez zuten ordaintzen aldizkaria 1951an.

Bigarren urtearen barrena joan goaz ta oraindik ez igazko arpidearen saririk ordaindu, are gutxiago aurtengoa. Ez uste «Euzko-Gogoa» aberats porrokatua danik⁵⁰.

Euzko-Gogoa saiatu zen bere euskal deiak xamurtzen eta aldizkari-harpidetzairen erakarmena indartzen, bide batez euskal liburuak dohan eskainiz:

Euzko-Gogoa'ren aldeko arpidedunak **Ebangelina, Goldaketan, Sopokel'en Antzerkiak** utsean eskuratu ditzakete [...]. Iru idaztiotatik bat saritzat yasoko du, norberak aukeratua⁵¹.

Aldizkariaren inguruan euskaltzale asko eta abertzale gehiago zen ezikusiarrena egiten zuenik. Andimak bortizki salatzen zituen atzerrietako euskaldun tripazain arlote eta axolakabeak. *Euzko-Gogoa*-ren hirugarren urtea betetzen ari da; aski denbora igaro da erantzunak eta diru-laguntzak jasotzeko. Harpidedunek ere ugalduz joan beharko lukete. Begira zer idazten duen Ibinagabeitia-k (1952):

Ezagutzen ditut zenbait arroputz eta okitu, euskaldunak

geo, Ameriketa'ko lurralde aberats baten oparo bizi diranak. Donostia'tik, Yainkoak daki zenbat diru emanda berreun kilo angula eraman dituzte, egazkiñez, beren sabel borobillak kontsola beharrez. Bejon dizuela, bañan ez esan euskotar eta abertzale zeratenik! — Ba al dakizu, irakurle, Venezuelan zenbat **Euzko-Gogoa** saltzen diran? Ale bakar bat. [...]. Uste alduzu, irakurle, aberats okituenak [...] ezertxotan lagundu digutenik? Alkegarria, bañan iñork ere ez digu ezertxo biali, **Euzko-Gogoari** berean irau-erazteko. Ori gero, idatzi diegula, Yainkoak daki zenbat kostata laguntasuna eskatuz. Izenak ere, saldoka yarriko nituke. Bañan, nagoen ixilik oraingo ontan. Egunen baten, izenok ere aizeratuko ditugu⁵².

Hilabeteak joan, hilabeteak etorri, egoera ez zen sobera arintzen. Horregatik, 1954ean, beti bezain gaizki zebilelako, dei eupada zabal bat bota zuen aldizkariak, baina itxaropen haundirik gabe⁵³. Hala ere, etsi ezinik, dei eta dei ari zen Andimaren luma errebitaren orrialdeetatik.

Euskal jendearen hozkeriaz norbaiti segurtasunak eman beharrean aurkitzen da propaganda kanpainaren ondoren, zenbaitek uste baitu, abertzaleen bihotz bero eta esku zabalei zor zaiela *Euzko-Gogoa*-ren lana:

Abertzale eta jeltxideengandik eskura dugun laguntza utsaren urrengoa izan da zoritxarrez. Mexico ta Venezuelako abertzale, jeltxide ta euskaltzaleen artean bospaseik bakarrik ordain izan dute beuren arpide-saria⁵⁴.

Han-hemenka harpidedun-biltzaileak eta kobratzaileak aurkitu zituen *Euzko-Gogoa*-k Batiz karmeldarra Kolombian, M. Ugalde Caracas-en, E. Arregi Argentina-n, eta Eibar-en taldetxo bat. Urte-sariaz aparte, norbaitek bestelako laguntzarik ere eman zuen. Hala ere, orohar, 1954eko publizitateak ez zuen fruitu oparorik eman: *Zabalkunde ostoak mundu guzian edatu genitun, oparo edatu ere. Oso gutxi erantzun digute...*⁵⁵.

Euskal lanen zabalkunde arazo hau ez zen *Euzko-Gogoa*-rena bakarrik. Orduan eta gero, gure egunetara arte, luzatu den borroka baizik. Ofizialki ezarritako legezko eragozpenen ondoan, euskaldunen utzikeria tartean zebilen. Aldizkari honetan bertan idazten zuen Zeleta-k bazekien garaiko liburugintzaz zerbait. Honela kontatzen du *Bizi* liburu itzuliaren ixtorioa:

Euskera egiten dan erri bakoitzean, gutxienez bost ireki salduko ziralakoan, **bost milla** liburu egin zitun gure idazle argiak [Tx. Irigoien-ek]. Uste bezela, bost'eko liburu sortak banatu zituan erri bakoitzera, uriko apaiz euskaltzaliari eliztarren artean banatzeko ardurea [esan beharra

dago hemen, apaiz-apaizgai, fraide-fraidegai eta mojen artean entzute haundia zuela liburu harek].

Iru-lau illabete geroko (sic), idazki bana zuzendu zien, **uste izaneko apaiz euskaltzale laguntzalleai**, oararaziaz unuzero aisa salduak izango zituztela lenbizi bialduak eta aien txindia igorriaz eska zezatela beste sorta bat...

Dozenerdira etziran iritxi, saldutakoen edo bialitakoen txindia biali ziotenak, eta bi bakarrik, berriz iyekiren bat edo beste eskatu zituztenak⁶⁶.

Garai haietako euskaltzaletasunaren indarra neurtzeko test polita gertatzen zaigu gaur dato hori. *Bizi*-ren itzultzaileak, Iri-goien apaizak, bigarrenaz idatzi zien bere ustezko lankide euskaltzaleei. Eta oraingoan zer? Beste bakar batek erantzun zion, ale pare bat saldu zuela esanez eta dirua bidaliz. Liburua erabateko hondamenditik salbatzeko, Zeletarengana jo zuen autoreak. Seirehun eskutitz bidali ziren, orduan: 250 gipuzkeraz, 250 bizkaieraz, 100 nafarreraz. Erantzuteko sobre-seiluekin zihoan dena.

Amarretik gora etziran izan, erantzunak; eta berak aitziak jarriz **uri artan euskeraz irakurtzeko zaletasunik etzegola, liburua polita zala, baña euskera ulergaitza dela... liburua eskoladunentzat idatzia dela..** eta abar. Beste batzuk, ezer erantzun gabe, lenbizitik jasoriko liburu-sorta ostera itzuliaz gelditu zitzaizkidan, eta geien-geinak deus esan gabe⁶⁷.

Halaz ere Zeletak —liburudendari euskaltzalearen zuhurtasunez beteak—, ez zuen inor koldartu nahi; baina bai amesleriak errealitate elkorrera ekarri, *Euzko-Gogoa*-ra berri horiek bidaltzean. Begiekin ikusten zen uzta urriaren gainetik, geroari begiratu behar zitzaion, itxaropena galdu gabe: *Gure esanengaitik, etzaitzte mindu, ez adoregetu, ez aspertu. Zuen lana benetan zaigu atsegin, egizko euskaltzaleoi. Ondoreak esango du, zenbat balio izan duan*⁶⁸. Hain zuzen, *ondorea*, isil-isilik, bazetorren, itxuraz hain geldia ageri zen Euskal Herri zaharraren golkotik; esate baterako, Eibartik hartu ziren *J.S.M.* eta *I.L.* jaun izkutuen urtesariak, Joan San Martin eta Imanol Laspiur-enak alegia. Harpidedun ordainemaleak hain gutxi izanik sigla gutxi hauei ahalegin ikaragarriak gabe antzemateko gauza gara orain... Ironiari ere ematen zitzaion halako tokitxo bat: *Euskal aldizkariak, beste edonongoak bezela, ez dira aizeitik bizi. Euskerazkoak ere ordaindu egin behar dira, naizta euskaldun lukur zenbaitek besterik uste*⁶⁹.

Buruhauste eta itxaropen horiekin bukatu zen Guatemala-ko

aroa. Zein aldaketa ekar zezakeen Miarrirtza egoitza aldatzeak? Hasteko, aipatu behar da aldizkariak laster sumatuko zuen arriskua: Bidasoa-ko muga eta frankismoaren zentsura politikoa. 1954eko azken aleak salatu zuen zentsura horren jokua, eta 1960an aldizkaria itoko zuten arrazoinetako bat hortxe agertzen da garbi:

Banako hau erdi lasota geneukala berri samiñenak iritzi zaizkigu Donostia'tik. **Uri hartako zentzurak «Euzko-Gogoa»-ren 5-8'gn. zenbakia gorde ta arpidedunei bat ere eman ez egin du.** Arrezkero beste banako bat igorri dugu 9-10'gna. alegia. Oraindik ez dakigu zer gertatu zaion. Dana dala, gure aldizkaria Euskalerriko arpidedunen eskuetara irixten ezpada, erabaki garratzak artu bearrean arkitzen gera. **Gure asmoa ta biotza Euskalerrian dauzkagu eta gure lana an sartuko ezpada alperrik ari gera aldizkaria ateratzeko lerrenak egiten.** Beraz **gerturik gaude «Euzko-Gogoa» bertanbera uzteko**⁶⁰.

Eta erronka botatzen zien aldizkariak irakurle-idazleei: *Gure idazle ta arpidedunen iritzia iakin nai genuke. (...). Erantzunik bialtzen ezpadiguzute «Euzko-Gogoa»-ren ERIOTZA onartzen dututela erabakiko dugu! Erantzun len-bait-len zuen eritzia eman ez. Bitartean ez da Euzko-Gogoa agertuko!*⁶¹. Hautabide horretan, irakurleek poliki erantzun zuten, aldizkariaren zuzendaritza aurrera bultzatuz⁶².

1956. urtea harremanak berritzekoa izan zuen Zaitegi-k. Andima Caracas-a joana zen, zuzendaria Euskadira itzultzean. Bazirudien adiskide berriak bil zitezkeela; hilabete batzuetan ez dago apenas aldizkariaren orrialdeetatik dei larririk zabaldu beharrik. Baina *Euzko-Gogoa*-k ez zuen, noski, bere burua ordaintzen: *bi edo iru arpidedun zintzo kendu ezker, besteak oro iaramonik ez dizue egiten. Ta arpidea ordaindu gutxiago oraindik*, idazten da 1957an berriz⁶³.

Zaitegi jabetzen da, *impasse* batean dagoela bere lana. Ameriketatik etortzeak bakarrik ez duela funtsean deus aldatu. Euskal kulturaren lagunartetxo zuzpertz beharra dago. 1956an Euskal Herrian kultur lanen mundua berritzen ari da⁶⁴. Hegoalde barneko kultur langileek biltoki berriak dituzte (*Egan, Euskara, Jakin*, etab.), eta ez dute estatuarteko mugarik irakurlearengana irteteko. Irakurle zenbaitetik hain txalotua duen *Euzko-Gogoa*-k, gerrateondoko lehenengo hogeitau urteetan berritutako euskal irakurlegoa ezagutu beharra dauka. Horregatik, itaunketa bat zabaltzen da aldizkariaren orrialdeetatik⁶⁵.

Eritzi-bilaketarekin diru-bilketa zirikatzen dute irakurle ba-

tzuek; *Euzko-Gogo'ren aldeko atabaka* deitu zioten ekintzari, konkretutasun bat eman nahirik. Hasi ziren txanponak etortzen: bakoitzak *urteko edo ileko egun beteko irabazia* eskaintzen zuen; baina laster atertu zen, nonbait, laguntza hori, bi aldiz aipatzen baitira *Bizkai'ko abade gazte batek* eta *Bilbo'ko euskaltzaleek* bidalitako 500na peztak. Apenas dagoen beste laguntza pare bat aipatzerik⁶⁶. Eta hor bukatu zen *Euzko-Gogoa*-ren eskale-bizitza⁶⁷.

¹ Ezagutzen ditudan bi orri hegalariai haintzakotzat hartzekoak dira (bata 1949ko udazkenekoa, «Asmoa»; bestea, 1954ean publizitate gisa zabaldua, «Euzko-Gogoa» izenburuz). Editorialeak ezin dira ahanzi, orotara 21: 1954ean, «Euzko-Gogoa eta gu» (1 or.), «VIII'gn Euzko Ikaskuntza Batzarraren inguruan» (49 or.) «Amilbera» (73 or.), eta editorial ordeko «Agur Guatemala-ri» (131 or.), «Arturo Campion» (163 or., Aspaldiko-rena da); 1955ean, «Euskal Batzarrea» (1 or.) «Anai berri» (33 or.) eta «Etxe-aldaketa» (65 or.), hirurok Andimak idatziak (ik. urteko aurkibidea). Miarritzeko aleetan «Atariko» deitzen zaio editorialeari: hamahiru emanalditan azaldu zen holakoren bat.

² «Asmoa» orrian, 1949-udazkena.

³ *Euzko-Gogoa*, 1955-orrilla, 65 or.

⁴ 1954eko «Euzko-Gogoa» orria. Ik. E.G. 1956-uztaila, 1.

⁵ 1949-ko «Asmoa» orriak Orixe, Lizardi, Lauaxeta, Loramendi, Jauregi, Barrensoro aipatzen ditu, eta zera dio: «Oraindik bizirik dauden euskel idazle ta olerkariak iratzarri nai ditugu».

⁶ Ibidem: «**Euzko-Gogoa-k** (sic) del eginda gatoz guziok. Non-naiko alderditatik. (...) Orregatik atzerrietan barna gabiltzan euskel-idazleok oro elkartu ta **Euzko-Gogoa** deritzaken euskel-aldizkaria sortzea erabaki dugu». S. Altube euskaltzain jaunak «Erbestetuek erbestetuei» agurra eman zuen lehenengo alean (E.G., 1950-ilbeltza, 8 or.).

⁷ E.G. 1954-ilbeltza, 1 or.: «Euzko-Gogoa eta gu».

⁸ E.G., ibidem: **Euzko-Gogoa-n** «oraingo idazlerik bikañenak bertan egin dute batzarre».

⁹ E.G., ibidem. Ik. E.G. 1958-orrilla, 241-242: «Non-naiko errien nortasunaren ezaugarririk nagusia eta **garbi**ena, norberaren izkera oi dugu. Egia au uka-ezina dugu, eguzkia bera baino argiagoa, noski. Egia au beste erriei buruz ontzat artzea, ta Euskalerriari buruz ezezkoan irautea, ulertezina litzake. Areago oraindik: *gorrotagarria litzake*».

¹⁰ E.G., 1954-epailla, 49 or.: «VIII'gn. Euzko-Ikaskuntza-Batzarraren inguruan».

¹¹ E.G. Ibidem.

¹² E.G. Ibidem.

¹³ E.G. Ibidem.

¹⁴ E.G., 1955-epailla, 33 or. Pentsamendu hori borobilduz, zera esan liteke hemen: euskararen etorkizuna ez du baserriak salbatuko eta ez da hilko industriak lurra jan diolako. ondamendiaren arrazoinak politikoak dira (ik. E.G., 1954-orrilla, 73 or. Itxuraz, Zaitegi-rena da atariko hau, aurkibidean ez baitakar inoren aipurik, 1955ean Andima-rekin egiten den eran).

¹⁵ E.G., 1955-epailla, 33 or.

¹⁶ E.b., E.G., 1965-epailla, 2 or.: «Gaztedi buru-iantzi ori bere gaiak,

bere kezak eta irrikak oro euskeraz adierazten asi ta euskerazko ikastetxe nagusia dukegunean, euskera biziko da zoli eta ozen». 1960ko **Jakin**-en agertutakoek birretsi egingo zuten itzaropen hori. Ik. E.G., 1957-iraila, 1 or., eta **Yakin**, 3-4 zenb., 1960, 3 or. (aldizkariaren gehigarria).

¹⁷ Bide batez aipa dezadan hemen **Euzko-Gogoa**-k beer egitekoaz zuen kintzientzia historikoa: E.G., 1955-orrilla, 1 or.; E.G., 1956-uztaila, 1 or.; E.G., 1957-orrilla, 2 or.; E.G., 1958-ilebelta, 1 or. Euskal idazleen belaunaldiez orohar, eta orduan garaikide ziren belaunaldiez, esandakoak ik. E.G., 1957-uztaila, 1 or.

¹⁸ Ik. U[rrestarazu] jaunaren lana: E.G., 1956-ilebelta, 115 or. (gerrateondoko lehenengo **Euskera**-ri buruz); K. Mitxelena-ren «**Euzko-Gogoa** eta **Euskera**» erantzuna, in **Egan**, 1956-5/6 zenb., 157-163 or., eta gero: E.G., 1956-orrilla, 1 or.

¹⁹ Ez dut uste Umandi-k alderdikieriaz hitzegin zuenik; edo, behintzat, **Euzko-Gogoa**-tik, lehendik ere, eske hau eguzkialde guztietara zabaldua zegoen. Ik. E.G., 1954, 49 or.; 1955, 33 or.

²⁰ **Egan**, 5/6 zenb., 157 or.

²¹ **Egan**, 5/6 zenb., 160-161 or.

²² Bi lantxo aldera litezke: E.G., 1955-epailla: «Anai berri», eta **Egan**-eko lantxo honen lehenengo lerroak.

²³ Eztabaidaren ataria E.G., 1954-epailla, 49 orrialdean dago, Gasteiz (1926), Bergara (1930) eta ondoko Kongresuak salatzean. E.G., 1954-orrilla, 73 or. «Amilbera» idazlanean lehertzen da gordinki. Oihartzunak, ik. E.G., 1954-azilla, 205 or.

²⁴ E.G., 1954-orrilla, 74 or.

²⁵ E.G., 1954-azilla, 205 or.

²⁶ **Alderdi**, 1955-otsailla, 2-3 or.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Ik. 50 oharrari dagokion pasarte.

³⁰ Neretzat, kasu honen adibiderik argiena Puerto Rico-ko Muñoz Marín eta beronen Partido Popular Democrático-a izango lirateke. Agian, aldizkari honen orrialdeetara ekarri beharko den historia. Arazo honetan Irlanda-n ere badago zer ikasirik (ik. AZURMENDI, «Irlanderaren paraderea». **Jakin**, 1977-urtarrila, 100-116 or.).

³¹ E.G., *ibidem*. Ezin izan dut ikusi México-ko **Euzko-Deya** hori.

³² E.G., *ibidem*.

³³ E.G., 1958-ilebelta, 1 or.: «Guk geure iardunbidea aukeratua dugu aspaldidanik, argi ta garbi izan ere. (...) Ez omen gela bear aინbateko bigunak». Gainerako euskal aldizkariak **Euzko-Gogoa**-k nola tratatu zituen ikusteko: E.G. hainbat tokitan (1950-epailla, 28, 55; 1950-orrilla, 22; 1951-iraila, 66 or.; 1952-ilebelta, 30; 1952-epailla, 28; 1952-uztaila, 25; 1952-urria, 28 or.; 1954-ilebelta, 48 or.; 1954, 159 or.; 1955-epailla, 1 or.). **Gernika**, **Egan**, **Jakin**, etab. dira aipatuak, eta beti, esan behar da, ongietorririk onenarekin.

³⁴ E.G., 1957-orrilla, 1 or.

³⁵ Miarritzeko emanaldietan aski garbi sumatzen da hori.

³⁶ E.G., 1957-orrilla, 2 or.

³⁷ **Egan**-eko zuzendaritzak ere horixe egiten zuen, etxe barnetik politika posibilista bat eginez. Badut susmorik K. Mitxelenak ez ote zuen arazo honetaz eritzi oso egin bat: jakingarria litzateke 1956-1960etako urteetan euskal kultur ekintzarekiko ikuspuntuak arazo honetan kontrajarriak zeuden ala ez, eta nola.

³⁸ E.G., 1957-orrilla, 1 or. (Urte bereko azaroan agertua).

³⁹ E.G., 1958-ileltza, 2 or.

⁴⁰ E.G., 1958-epaila, 121 or.

⁴¹ Gogoan har arestian arazo honetaz jaso ditugunak. Aztertzekoa litzateke orduko (1954-1960) eta gaurreguneko (1968-1979) **herri hizkuntzaren** defendatzaileen arteko hurbiltasuna edo urruntasuna.

⁴² Textu-masa ikusi gabe geratzen zaigu hemen; bi aroen alderapen bat interesgarria izan liteke, eta, zer esanik ez, idazleen lan kopuruak elkarrekin gonbaratzea.

⁴³ Kalkuluak ez dira egin testu-masa letraz letra jasoz, orrialdez orrialde begiratuz baizik. Hala ere, hurbilpen fidagarria dela uste dut, errore-marjina eskasekoa, alegia.

⁴⁴ Ohar bat hemen: Historian eta Filosofian, esate batetarako, erlijio-gairik ere aurki liteke, baina ez dut uste, dena batera bildurik ere, %10era iritsiko litzatekeenik.

⁴⁵ Eskerrak eman behar dizkiet Mila eta Pili Larrea andereñoel, hemen eta lan honetako beste kalkuluetan eman didaten laguntzagatik.

⁴⁶ Jadarka-k: E.G., 1951-epaila, 31 or.; 1951-iraila, 49 or.; 1951-azilla, 5 or. Orixe-k: E.G., 1951-epaila, 34 or.; 1951-azilla, 12 or. Zaitegi-k: E.G., 1951-epaila, 33 or. Berriro Jadarka-k: E.G., 1952-epaila, 25 or.

⁴⁷ E.G., 1950-uztailla, 45 or.; 1951-ileltza, 40 or.

⁴⁸ Jelkideak (Irujo-tarrak, Belaustegigoitia, Galindez, Ugalde, Agirre Lehendakaria eta) kasik gehienak, denak ez bada. Agirre-k honela zioen: «Poz pozik artu nuan argitaldu dozun **Euzko-Gogoa**. Guatemala'n eta euzkeraz! Zelako adibidea euzkaldun guzientzako. Artu zazu nere zorian bero beroena eta danen ixenian ezkerak» (E.G., 1950-epaila, 32 or.).

⁴⁹ Bide batez bada ere, azpimarka dezadan hemen, **Euzko-Gogoa** biziki txukun agertzen zela. Ez zuen ia irarrutsik izaten, eta toki berean esaten zaigunetik badakigu hori nola lortu zen: denbora asko galduz (**egunak eta illabeteak atzeman arte zenbaki bikoitzak aterako ditugu**). E.G., 1950-uztailla, 45 or. Ik. bai eta E.G., 1954-ileltza, 47 or.

⁵⁰ E.G., 1951-orrilla, 53 or.

⁵¹ E.G., 1950-orrilla, 64 or. E.G., 1950-azilla, 31 or.

⁵² E.G., 1952-orrilla, 61 or. Hitz horietan ez da geratzen luma hasarretua, eta gogorrangoak ditu gerotxoago, hor bertan. Ik. bai E.G., 1954-ileltza, 47 or., euskaldunen utzikeria tripazain eta ardozalea salatuz: «Naiago dute esteak eta gibela erre «Euzko-Gogoa»-ri lagundu baño [...]. Zer esan ordea diru itsasoan igari bizi diran euskal-aberats orietaz? Ez digute oraindik **auxe** ere lagundu».

⁵³ E.G., 1954-ileltza, 47 or. Publizitate orria gatzelaniaz eta euskaraz idatzia zihon. Behingoz erdaraz (euskal «amerikanoei») zer esaten zen eza-gutzeak badu interesik (1954ean gaude, berriz diot): «Solo [Zaitegi], en medio de la indiferencia glacial de los vascos —quienes no se han dignado prestar la más mínima atención a esta magnífica empresa [de E.G.]—, la ha mantenido con su esfuerzo personal y su dinero. —Vascos: no podemos permanecer indiferentes por más tiempo». Gisa guztiz, Andima-k idatzia dela esango nuke, orri hau.

⁵⁴ E.G., 1954-azilla, 205 or. Ik. E.G., 1950-uztailla, 45 or. E.G., 1955-epaila, 63 or. Honek bereziki 1950-1955etarako balio du, eta abertzale bartzuren salbuespenak oso gogoan hartu behar dira. Miarritzeko lana, berriz, (1956-1960) Sota jaunak lagunduta egiten ote zen susmoa omen zuen A.A. jaunak. Ene ustez, berriz, [eta DEIAko lanean ikus liteke] Zaitegi-ren txanpon egin zen Miarritzekoa, eta orduan ere abertzaleen zabarkeriaren kontra ezezik, baita euskaltzaileen utzikeria jasanez ere.

- ⁸⁵ E.G., 1955-epailla, 64 or.
- ⁸⁶ E.G., 1955-epailla, 53 or.
- ⁸⁷ E.G., *Ibidem*.
- ⁸⁸ E.G., *Ibidem*. Zeleta, Donostiako Begoña liburudendaren jabea zen, gaizki ez bagaude.
- ⁸⁹ E.G., 1954-iraila, 132 or.
- ⁹⁰ E.G., 1954-azilla, atzekaldeko azalaren barrukaldean. Zentsura frankistaz zer jakinik badago, noski. Ik., e.b., Z. ARGIA-n (1979-apirilla-29) Etxalde-k dioena (21 or.).
- ⁹¹ E.G., *Ibidem*.
- ⁹² E.G., 1955-ilebelta, 29 or.; 1955-epailla, 52 eta 63 or.; 1955-orrilla, 139-140 or.; Miarritzeko, 1956-ilebelta, 116-118 or.; 1956-epailla, 117-119; 1956-orrilla, 120 or.; 1956-uztailla, 119 or.
- ⁹³ E.G., 1957-ilebelta, 119 or.
- ⁹⁴ Ik. neure oharrak, in TORREALDAY, J.M. aip. lib., 354-356 or.
- ⁹⁵ E.G., 1957-epailla, 117 or. Ik., gainera, 1957-orrilla, 116-117 orrialdeetan bigarren itaunketa. Lehenengoa aldizkariarekiko eritziak biltzera zuzendua zegoen; bigarrena, aitzitik, euskaltzaletasunaz ari da. Bai batean eta bai bestean, galderek —eta areago, aztertzerik balego, erantzunek— urte hafetako kezken berri ematen ditute.
- ⁹⁶ E.G., 1957-epailla, 119 or., eta 1957-orrilla, 119 or.
- ⁹⁷ J. Etxaide-k esaten didanez, **Euzko-Gogoa**-ren heriotza ez zen muga ezin pasaia gertatu (gehienetan hori soilik aipatu bada ere), zabaldutako aleen ordainketak ez eginak garbitu zuen **Euzko-Gogoa**.

Bittor Kapanaga-ren pentsamentuaz

Andolin Eguzkitza

Euskal Herriko hizkuntzalari sorgina deitu ohi du gure lagun batek Otxandioko Bittor. Eta berari inoiz handik edo hemendik, kafe bat edaten edo Euskaltzaindiaren liburutegian beraren ideioi entzun eta gero, edo beraren gogoetok adieraziz idatzi dituen artikulu bakanak irakurrita, definizio hori ez dela hain harrigarria iruditu izan zaigu, bere hizkuntzaren barrutik —euskaratik edo, berak gurago duen legez, *euskera*-tik— gogoe-taka hasirik, izugarriak baitira ateratako azkeniritziak. Eta izugarriak diot, lehen begitazinoan guztiz ero ematen baitute, eta bigarreanean, ostera, pentsaketa sakon eta prozesu nekoso bezain luzearen ekoizpen egiten zaizki-dalako. Izan ere, hori da haren liburu argitaratu berritsuan (1978.eko Urrikoa) lehendabizikoz ikusten dena: ikaragarritzko ahalmen mental baten lana, halako hipotesirik sortzeko eta oinarritzeko lanean ibili den buruindar sarri askotan ikustezina. Eta honi berbateria hutsa leritzokeenak irakur beza, mesedez, *aberri*, *ugazaba*, *ama* eta halakoekin egiten dituen jokuak, 26. eta 27. orrialdetan. Ez da edonor hori egiteko gauza, behi-nik behin.

Euskera erro eta gara dauka izena obrak; berrehun orrialdetan bildu-riko gogoeta multzoa da, horregatik nahikoa irakurgaitza, eta ez gero era-biltzen den hizkera samur eta herritarragatik, guztiz aberatsa dena bestal-de, aurkezturiko materialeen pisuagatik baizik; zeren hainbeste baitira pro-posamendu eta arrazonamenduak, ezen aski zaila egiten baita irakurketa ohiko bat, patxadazkoa eta lasia, alegia. Agian, horrexegatik, lana superkon-zentratua delako, zenbait irakurlek etsi egin du saioa osorik iraurtzeaz.

Argitaralpena apaina da, errakuntza zerrenda batez hornitua eta argia. Ondo moldatua eta atsegina. Zoritxarrez, baina, badago ortografian halako nahaste bat, nahikoa pobretzen duena lanaren itxura: xixtukari eta afrika-rien nahasteaz ari naiz, egilea *z*, *s* eta *tz*, *ts*-rik behar den lekuan ez ipin-tzeko saiotan ibili dela dirudielako. Eta *aberatza* lako kasuak zuzenetsi ahal badira ere, autorea bizkaitarra delako, *tz* ordez *ts*-ak jartzea ez da ezelan ere justifikatzen, *multso* bezalako berbarik sekula ez baita izan,

nik dakidanez, gure euskalkian; Bittor-ek hain sutsu defendatzen duen gure bizkaierak, eta justiziaz eta arrazoiez defendatu ere, hori baitu gaur egungo euskalkien parean zeresatekorik gutxieneko arloa. Apika, liburuaren hasieran, fonemen baliokidetasun historikoaz esaten dena jarri gurako luke norbaitek jokabide honen berme, baina euskararen historiaz edozein izanik ere daukagun burutapena, ez du horrek oraingo gure hizkuntzaren egoez ahazteko eskubiderik ematen.

Gorago esan dugunez, hizkuntzaren barnetik egin da ikerketa; egileak jakin gabe ere, Humboldt-ek defendatu zuen kontzepzioan oinarri eginda, honela baitio saioaren sarreran:

Baina gehien batez, euskerak, atondura harrigarri bat erakusten digu; hastapenetako hustasun eta txirotasun tolesgabean hasi eta zoragarriko garaitasun bateraño bultzatu izn duen atondura. Argi ageri da, euskerak bere biziaroan «loratze» garai bat bizi izan duala; gaur egun ere, nahiz eta arlo batzutan murriztua izan bide dan, loratze garai horren aztarna eta adierazkizun bikaiñak erakusten dizkigu. Batez ere, hasierako fonema soil batzuetatik erasortu duen atondura, hizkera mailan egokitasun harrigarri bat erakusten digularik.

Arazoaren giltza, hizkera aztertzeo *eran* dago. Bai hizkera bat bere barrenengo atonduren aztertzeoan eta bai, hizkera hori beste batzuekin konparatzeo *eran* ere.

Eta honetantxe uste dut dagoala, hemen adierazten dudan ikerlanaren balio guztia. Egia aitortu behar dut hasieratik: nik ez nuen *era* hau zientziakiro gertatu; oharbagerik horretara jo nuela uste dut. Edo eta, jokera hori *berezkoa* izan dudala; nire burumeneko atondurak holaxe eragin didala; atondura hori, euskeraren atonduratik eragīña izan dalako, nik uste».

Bestalde, indukzioa izan da erabilitako metodoa:

«Aurkikundeak, idorokundeak eroan izan naute beren haritik. Eta horrelaxe burutu dut lan osoa. Eta hau nabarmentzen badut, honegatik da: uste dudanez gure artean egiten diren ikerlanik gehienak, aurrez jarritako helburuak argitzeo eta baieztatzeo egiten direlako. Eta neroni, jokabide hau, ez zait iruditzen iñola ere zientzia bidekoa, zerbait sakon edo baliotsu lortzeo egokia».

Halaz ere, indukzio berezia izan dela esan behar dugu, batetik, guztiz eztabaidagarri, eta niretzat zalantzarri, eta ez orain lehendabizikoz defendaturiko hatsarria proposatzen duelako, nahiz eta ez indar askoz, Marr-ek eta Trombetti-k defendatu zuten hizkuntza guztien jatorri bera eta bakarra (ikus 23. or.), alegia. Eta bestaldetik lehen ekarri dugun testuan aipatzen duen «euskeraren loratze» hori. Zeren, ez ote dugu pentsatu behar hizkuntza izan dela, badela eta, hiltzen ez duten heinean, izanen dela besterik gabe? Erran nahi baita, denbora guztietako euskaldunok beren buruak adierazteko nahiko izan den euskara ukan dutela? Eta zerk derakar eztabaida honen arlora, Kaliforniako bikien kasua, hots: beren hizkuntza

berezia sortu duten neska biritxien kasu hori, ingelesez berba egiten ez dutenak, baina ulertu egiten dutenak, eta beraiek izan ezik inork ulertzen ez dien «hizkuntza» horretaz baliatzen direnak? Erran nahi baita, Kapanagak eta askok proposatu duten garapen bezalako prozesurik gertatu da inoiz, ala hizkuntzak, kulturarik (hots, komunikaziorik) egon den unetik egon dira beti? Ez ditut nik itaun hauen ihardespenak.

Liburuaren ardatza, Whorf-en ologosintesiaren antzeko hatsarri bat da, h.d., gure kasu honetan, euskarak iturburu hirukoitza duela, *izatasuna*, *egintza* eta *getasuna* adierazten bide dituzten hiru silaba multzoak:

iz/in/il
ar/uk/u
ur/uk/u
go/gi/ge

eta *erro* horien *garapenez* sortu dela gure oraingo hizkuntza. Horrenbeste esatera azarri gabe ere, argi dago euskararen barrutik hitz askoren etimologiak azal daitezkeela, izan ere unitate askoren kasuan hori dugula irtenbide bakarra, eta alde horretatik, beraz, egia handia dagoela eginiko proposamenduetan. Baina egiazkoak ote dira aurkezturiko hipotesi guztiak? Hori, banan banan ikusi beharko litzateke, gure hizkuntzaren historiaren zeresateko gehiagorik dutenek batez ere. Nire ustez, asko hala dira, baina badaude batzu, ostera, aski onartezinak; esate baterako, *arrapiztu* unitatean *AR* multzoaren edukitzailea ikustea *sua* adierazten duten hitz multzoan, horrek ez baitu *Arramaiaz*-en kasuan ere agertzen den atzikia, jatorriz erromanikoa, besterik ematen.

Seguru asko, onartzeko kostagarriena zera dugu, fonemekin egiten dituen berdinketak; beraren ustez, *z*, *s*, *x* eta *tz*, *ts*, *tx* funtsean bat bera direlako hipotesia, kasu batez. Beraren alde, baina, egin diren berdinketak ez direla gehienetan oso urrun dauden hotsen artekoak esan behar da, eta orobat, eta beraren hipotesi orokorraren barnean, xixtukarien mailan, etsenpluz, historikoki diferentziak egiteko sortu diren fonemak direla esan daitekeela, eta beraz maila zaharrenetan diferentziok ez dutela nahi eta ez agertu behar.

Euskararen jatorria argitzeko eta gure hizkuntzaren hiztegi etimologikoa egiteko, Bitorrek altxor agortezina prestatu digulakoan nago, liburu osoan piloka aurkitzen baitira proposamendurik ausarten eta gehienetan logikoenak; hala nola, aditzak sortzeko prozedurak, egindako hitz-familiak, etengabe agertzen diren euskararen egiturari buruzko gogoetok, e.a.

Edozein kasutan ere, euskarari buruz idatzi diren hainbeste liburu eroren parean ezelan ere ezin jar daitekeen lan ederra, guztiz aberatsa, lapitz eta paperarekin irakurri beharrekoa, eta guk geuk erabiltzen badakigu, eta Bitorrek bere metodoa fintzen, ondorengo ikerketen ore gertatuko dena, edozelakoa dela gure artean hainbeste eta hain ondo praktikatzen den «Omerta-ren legea», gure koldarkeriaren ezkutua besterik ez dena.

Euskal liburugintza 1979.ean

Joan Mari Torrealday

Urteroko ohiturari jarraituz (ikus JAKIN 1, 5, 9), aurtengo lehen zenbakian ere aurreko urteko liburuen zerrenda ematen dut, aurkezpen gisako pare bat iruzkintzoz lagundurik.

Lehenengo eta behin konstatazio hauxe: inoizkorik libururik gehien atera da euskaraz 1979an. Hor dago zerrenda: 242 liburu (edo zehatzago, 197 liburu eta 45 liburuxka)¹ eta 35.000 orrialde. Konparabidez neurtzeko, aurreko urteetako xifrak gogora ekar ditzagun: 95 (1976), 150 (1977), 191 (1978). Aurtent bada, liburuak % 81,5 dira eta 18,5 liburuxkak (hots, 50 plamatik beherakoak). Liburuxka hauetatik gehienak, lehen gaisailekoak dira, hau da, haur eta gazte literatura, tebeo, komiki eta holakoak.

Inork bestelakorik aditzera eman badu ere, euskarazko produkzio originala ez da gutitu, ez zenbaki absolutuetan eta ez liburu elebiko, berrargitaldu eta itzuliari proportzionalki begira. 1978ko urteko produkzioarekin konparatuz, jetsi direnak liburu bilingueen eta berrargitalduen ehunekoak dira (%11 aurtengo bietan; 1978an, aldiz, %17 eta %15); euskara hutsez lehendabizikoz atera den liburua, 1978an eta 1979an, kurioski, bietan berdin: %58. 1979an proportzionalki gehien gehitu dena, itzulpena da: aurreko urteko %9,5etik %24ra igaro da. Liburu itzulien gorakada hau, neurri on batean, bi fenomenori zor zaio: bat, Ibaizabal-ek gipuzkeraz aterariko erlijio- eta irakas-liburuei; eta bi, Ediciones Vascas-ek eta Timum Mas-ek ateratako haur eta gazteen literatur bildumei.

Liburuetan erabili izan den euskara-motari so, xifrei begiratu bat emateak deklarazio eta eztabaida guztiak batera baino gehiago adierazten du. Iazko produkzio osoaren %79,5 euskara batuz atera da (areago euskara hutsezko lehen produkzioan: ia

%88). Gipuzkera dator gero (%15). Eta bizkaiera? Bizkaieraren eskasiak harritzen eta kezkatzen gaitu, bi aldiz kezkatu ere: bizkaierazko produktiorik ia egon ere ez dagoelako, eta bizkaieraren intzidentzia nahikorik euskara batuan ez dugulako ikusten.

Gaietan orekarik ez

Liburuen gai-sailkapena da, nere eritzian, gure kultura idatziaren egoeraren argazkirik hoberena. Zer produzitzen dugun eta zer ez, hortxe ikusten dugu hori garbikien. Gure produkzioaren joerak eta hutsuneak, hortxe nabarmentzen zaizkigu.

Sailkatze honi buruz aipa ditzagun gure ustezko punturik azpimarkagarrienak.

Hogei eta hiru dira gai-sailak. Horietatik hemeretzitan bada euskal libururik. Hogei eta hirutik hemeretzita sailetan libururen bat argitaratua izatea pozgarri da, inoiz hiruzpalau sailekin konformatu beharra izan dugula gogoan edukiz. Geroz eta kultur eremu gehiagotara iristen dela euskara erakusten du eboluzio horrek.

Halere, jabe gaitetzen honetaz, alegia, libururik gabeko lau gai-sail horietan bakarrik ez dagoela gure eskasia. Izan ere, lau horiez gain beste hamaika (11) sail daude bost liburutik behera dituztenak. Are gehiago: aipaturiko sail hauetariko batzutan libururik agertzen bada, UEUko idazlanei esker da hori, hots, hedadura gutiko liburuei esker. Ahulezia ahuleziaren gain, bada.

Goazen orain hornituen agertzen zaizkigun sailetara. Hona lehen zortziak:

	Saila	Gaia	Zenb. abs.	%
1)	21	Literatura	83	34,5
2)	01	Orotarik	54	22,5
3)	11	Euskara. Metodoak, e.a.	26	10,5
4)	08	Irakaskuntza	24	10
5)	03	Erljioa	11	4,5
6)	13	Natur Zientziak	10	4
7)	23	Historia	8	3,5
8)	19	Arte ederrak	5	2

Zer ikusten dugu taula honetan?

Literatura sailaren lehen toki garaia: %34,5. Eta gero, hiz-

kuntzari eta irakaskuntzari begirako liburuek (01-11-08 sailek) %43 osatzen dutela. Biak bateraturik, beraz, hau da, lehen lau gai-sailek, beraiek bakarrik, hartzen dute liburu-produkzio osoaren %77,5. Ez da askorik gelditzen gainerako sailentzako. Sail batzu potentziatuz doaz, eskastuz beste batzu. Orekarik eza nabarmen dager.

Sailen arteko oreka falta honek ispiatzen du hobekien gure liburugintzaren ahulezia, behin behinekoa barik estrukturala dena, gure ustetan. Azken urteotako liburugintzan bipolaraketa nabarmen hau (literatur liburua alde batetik eta irakas-liburua bestetik) gure egoera diglosikoaren erreflexu da. Liburu soziopolitiko, filosofikoa, ekonomikoa, teknikoa, zientifikoa, esaterako, nekezago publikatzen da euskaraz holako liburua bestelakoa baino.

Arestian ikusi dugunez, literaturak liburu-sailetan %34,5 hartzen du (eta orrialde-kopuruaren %33). Alde handiz doa aurretik literatura. Baina nola eratzen da baretik?

Literatur liburua honela sailkatu dugu guk:

	Subsaila	Subgaia	%
1)	217	Ipuinak	29
2)	214	Elaberria	28
3)	216	Olerkiak	23
4)	213	Antzerkia	8,5
5)	212	Bertsoak	6
6)	211	Literaturaren historia	5
7)	215	Herri literatura	1,5

Ikus dezakegunez, narraziotik doa literatura, bere parterik handiengan. Bestalde, hiru subsail dira bereziki tratatuak, lehen hiruren artean sailaren %80 osatzen bait dute.

Oharra: Liburu zerrendan, tituluaren ondoan eta kako artean, jakingarri hauek ematen ditugu: i=itzulpena; b=berrargitalpena; e=elebiko, bilinguea.

¹ Hogei orrialdetik beherako liburuxkak pilatu egin ditugu, hala nola, Erein-eko «Txibiribi» saila (48 orrialde denetara), Edinorte-k ateratako 3 sail (118 orrialde lehenak, kartilla sailak 64 orrialde eta «Idazten ikasten dut» sailekoak 56 orrialde). Horiek bada, bloke bezala bakarrik kontabilizatu ditugu, nahiz eta zerrendan banaka agertu.

«Branka» eta «Gernika», bestalde, kontakizunetatik at utzi ditugu, al-dizkari horien artikulua kopuruan euskaraz idatzitakoak oso guti duelako. Zerrendan agertu arren, bada, ez daude kontadurietan eta portzentaietan.

1979ko liburuak

Liburuaren gai-sailkapena	Zenb. abs.	%
01.— Orotarik. Informazioa jeneralki. Kazetaritza. Urtekiariak. Katalogoak. Haur eta gazte literatura. Tebeo, komiki eta hixtorioak. Saiakera eta artikulua gai desberdinetaz. Omenaldiak	54	22,5
02.— Filosofia. Psikologia	1	0,5
03.— Erljioa. Teologia. Teologia morala eta praktikoa. Asketika eta Mistika. Teologia pastoral. Eskritura Saindua	11	4,5
04.— Soziologia. Estatistika. Gizartearen bilakabidea eta Historia. Gizarte dotrinak. Gizartea eta lana. Hainbat estatistika	3	1
05.— Zientzia politikoak. Barne politika. Alderdi politikoak	2	1
06.— Zuzena. Administralgo publikoak. Laguntza soziala	—	—
07.— Arte eta zientzia militarak	—	—
08.— Irakaskuntza. Hezkuntza. Sexu hezkuntza. Irakaskuntza eskolaurrekoa eta oinarrikoa. Oinarriko Irakaskuntza Orokorra	24	10
09.— Merkatalgoa. Komunikabideak. Garraioak	—	—
10.— Etnologia. Bizitza pribatu eta publikoetako ohitura eta usarioak. Folklore	3	1
11.— Hizkuntzalaritza. Filologia. Filologia eta Hizkuntzalaritza gonbaratua. Filologiaren historia. Euskara. Hiztegiak, metodoak, gramatikak	26	10,5
12.— Matematikak. Aritmetika. Zenbakien teoria. Matematika estatistika	3	1
13.— Natur zientziak. Astronomia. Meteorologia. Klimatologia. Fisika. Kimika. Biologia. Zoologia. Paleontologia	10	4
14.— Medikuntza zientziak. Higiene publikoak. Higienea. Sanitate publikoak. Osasunaren zaingoa	2	1
15.— Inginaritza. Teknologia. Industriak. Lanbide eta eskulanak. Inginaritza mekanikoa eta elektronikoa. Elektronika	3	1
16.— Nekazaritza. Basalanketa. Abeltzaingoa. Ehiztaritza eta arrantza. Erlakuntza, Zooteknia. Etxe abereak	1	0,5
17.— Etxe ekonomia. Sukaldea. Gastronomia. Kokteleria	1	0,5
18.— Antolakuntza	—	—
19.— Arte ederrak. Artearen filosofia eta kritika. Musika eta musikatresnak	5	2
20.— Jostaldiak. Denborapasak. Jokuak. Kirolak	1	0,5
21.— Literatura. Literatur kritikak. Literaturaren historia. Bertsoak. Antzerkia. Elaberria. Herri literatura. Olerkiak. Ipuinak	83	34,5
22.— Geografia. Bidaiak. Euskal Herriko Geografia	1	0,5
23.— Historia. Biografia. Historiaren filosofia. Historia Unibertsala. Euskal Herriaren eta haren eskualdeen historia. Biografia. Oroitzapenak	8	3,5
Guztira	242	100

- Abuztuaren 15eko Bazkalondoa.** Arrieta, Joxe Agustin. C.A.P. Donostia. 21 x 13,5. 136 or.
- Adizkitezia.** (Aditz-Laguntzaile batua). Arrarte, Iñaki. Egile Editore. — 28 x 12. 2 or.
- Ai, Leire, Leire.** Lertxundi, Anjel. Erein. Donostia. 28 x 20. 16 or.
- Aintziñako Euskaldunak (i)** (2-3 maillak). Zubiaga, Felix. Ibaizabal. 21 x 21. 48 or.
- Airearen poluzioaren aspektu kimiko fisikoak.** Lejoako Zientzi Fakultateko Kimika Taldea. U.E.U. Bilbo. 20,5 x 14,5. 188 or.
- Alegiak (b).** Oxobi. Elkar. Donostia. 18 x 20. 62 or.
- Alfabetatzeko astez aste (1).** Goiherriko Euskal Eskola. Pax. Lazkao. 20,5 x 15,5. 140 or.
- Alfabetatzeko Euskal Literatura.** Zabala, Enrike. Pax. Lazkao. 21 x 13,5. 312 or.
- Alizia herrialde harrigarrian (i).** Lewis, Carrol / X.X. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 154 or.
- Arana Goiri-ren Pentsamentu Politikoa.** Azurmendi, Joxe. Hordago. Donostia. 20,5 x 13,5. 144 or.
- Arantzazuko Egutegia 1980.** X.X. E.F.A. Arantzazu. 365 or.
- Arnas gaiztoa. Erromantzeen airera...** Mujika, Luix Mari. Luis Haranburu. Donostia. 17 x 11. 160 or.
- Arte en Guipúzcoa. Diapositivas comentadas/Gipuzkoako Arte. Diapositibak adierazpenekin (e).** Arrazola, M. A. / Urrujulegi, Jon. C.A.P. Donostia. 25 x 20. 233 or.
- Bariantz Analisia.** Iztueta, Angeles. U.E.U. Bilbo. 20,5 x 14,5. 50 or.
- Baserria.** X.X. / X.X. Edinorte. Bilbao. 18 or.
- Baserria — Belardi eta abereak.** (Curso radiofónico 1978-1979). X.X. S.G.E.P. Donostia. 126 or.
- Baso Mutillak.** Arrizabalo, Jose Manuel - Zavala, Antonio. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 172 or.
- Begibidun Mutikoa (i).** Pacheco, M. A. - García Sánchez, J. L. Edic. Altea / Edic. Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Belatzen Baratza. Mikelditarrak.** Krutwig Sagredo, Federico. Edic. Vascas. Donostia. 24 x 13,5. 337 or.
- Bergara-ko biltzar ondoko erabakiak.** Euskaltzaindia. Bilbao. 21,5 x 15. 134 or.
- Bertsoaren ezpata.** Zabaleta, Iñaki. Elkar. Donostia. 21 x 13. 90 or.
- Bidaiak (i).** X.X. / X.X. Edinorte. Bilbao. 18 or.
- Bide bazterrean hi eta ni kantari.** Hartzabal. Egile Editore. Usurbil. 20 x 20. 84 or.
- Bigarren Kartilla (4-5 urtetara) (i).** Leon Lekue, Margarita. Edinorte. Bilbao. 24 x 18. 18 or.
- Bihotzaren ritmoan.** St. Tomas Lizeoko ikasle batzuk. Erein. Donostia. 20 x 13,5. 160 or.
- Bilintx, Indalecio Bizkarrondo. Bizitza eta bertsoak/Vida y poesías (e).** Zavala, Antonio/Pelay Orozco, Miguel. C.A.M. Donostia. 24 x 22,5. 426 or.
- Biologia Orokorra.** Lejoako Biologo Taldea. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 552 or.
- Biologiako Zenbait Praktika.** Txurruka, Jesus Mari eta beste. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 72 or.

- Bizi... Au bai poza!** (Erljio Eziketa arloa. Lanerako liburua O.E.O.ko 5. maila) (i). O.E.O.ko Ezitzaile talde batek/Garitaonaindia, Jesus. S.M. Madrid. 24 x 18. 102 or.
- Boccaccioreen Dekamerone tipi bat** (i). Boccaccio, Giovanni/Aresti, Gabriel. Luis Haranburu. Donostia. 20,5 x 13,5. 126 or.
- Branka** (Tomo 1) (e). Askoren artean. Edic. Vascas. Donostia. 27,5 x 21. 400 or.
- Branka** (Tomo 2) (e). Askoren artean. Edic. Vascas. Donostia. 27,5 x 21. 800 or.
- Buffalo Bill-en abentura**. Peillen, Txomin. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 138 or.
- Burnitik**. Apalategi, Yokin. Luis Haranburu. Donostia. 17 x 11. 56 or.
- Buruntza Azpian**. Iriondo, Lurdes. Mensajero. Bilbao. 19 x 13,5. 116 or.
- Cantar de Roncesvalles y otros poemas navarros**, El. Estornes Lasa, Bernardo. Auñamendi. Donostia. 18 x 12. 216 or.
- Caritate**. Haranburu Altuna, Luis. Luis Haranburu. Donostia. 17 x 11. 136 or.
- Diccionario Castellano-Euskara/Euskara-Castellano** (b). Mugica, Luis Mari. Edic. Vascas. Donostia. 15 x 10. 414 or.
- Disibilitatearen Teoria eta Kongruentziak**. Alkain, M.ª Jesus eta beste. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 108 or.
- Diccionario Retana de Autoridades del Euskera** (Vol. IV). De la Sota, Manuel - Lafitte, Pierre - Akesolo, Lino de. La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbao. 23 x 16,5. 471 or.
- Doctrina Christioaren Catechisma** (I. - Fede Christioaren gain). Lizarraga, Joakin/Apecechea, Juan. Príncipe de Viana. Pamplona. 24 x 16. 312 or.
- Dos Pobles, un Cor / Bi Herri, Bihotz bat** (e). Ferrandi i Mora, Eulalia/Kintana, X. Egile Editore. L'Hospitalet de Llobregat. 20 x 14. 64 or.
- Eguberri Abestiak**. Oñatibia, Yon. Edili. Donostia. 14 x 19. 120 or.
- Egunero hasten delako** (b). Saizarbitoria, Ramon. Ustela Saila. Donostia. 19,5 x 11. 230 or.
- Eguneroko Gauzak 1** (i). Armangué, Rosa/Mendiguren, Xabier - F. Setien, Jazinto. La Galera. 21 x 18. 96 or.
- Eguzkilore** (Ariketak). Ormaza, Lurtxu - Pedroarena, Kontxesi. Axular. Bilbao. 21 x 24. 228 or.
- Eguzkilore** (Irakurgaiak). Ormaza, Lurtxu - Pedroarena, Kontxesi. Axular. Bilbao. 21 x 24. 72 or.
- Eguzkitiko Energia**. Alkain, Periko. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 98 or.
- Ehun Kilo**. Askoren artean. Zeruko Argia. Donostia. 21 x 31. 110 or.
- Elektromagnetika**. Bandres, Luis M.ª U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 184 or.
- Elizondoko eskutitzak**. Garate, Gotzon. Mensajero. Bilbao. 19 x 13,5. 147 or.
- Eloy, askoren arteko bat...!** Hernandez Palacios, Antonio. Ikusager. Vitoria. 31,5 x 24. 56 or.
- Eloy, Manzanares Ibaia**. Hernandez Palacios, Antonio. Ikusager. Vitoria. 31,5 x 24. 56 or.
- Erakusketa '79**. (Pintura-Escultura) (e). Viar, Javier - Amón, Santiago / Cepeda, Josu. Fundación Orbegozo. 25,5 x 20,5. 176 or.
- Erraguzu nor den Jesus** (i). X.X./Fededunak. X.X. Baiona. 21,5 x 15. 136 or.
- Erreka Mari — Euskal Herriko Azken Lamifia**. Genua, Enkarni/Lucas, Jesus. Erein. Donostia. 30 x 20,5. 24 or.

- Erriaren Euskara Batua (I'go ikastaroa) (b). Método de Euskera Unificado** (1er. curso). Oñatibia, Yon. Edill. Donostia. 21 x 15,5. 278 or.
- Errotaria Errege.** Peillen, Txomin. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 106 or.
- Espioitza.** Gereño, Xabier. Luis Haranburu. Donostia. 17 x 11. 112 or.
- Etzepareren hiztegia** (Lexicón Dechepariano). Altuna Bengoechea, Francisco María. Mensajero. Bilbao. 22 x 15. 194 or.
- Eskaldunac** (b). Hiribarren, J. M. Hordago. Donostia. 20,5 x 13,5. 240 or.
- Eskolarik ez zuten umeak** (i). Pacheco, M .A./García Sánchez, J. L./X. X. Edic. Altea/Edic. Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Etxea** (i). X. X./X. X. Edinorte. Bilbao. 18 or.
- Euskadi 1984.** Beltza. Textoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 136 or.
- Euskal aditz batua.** Euskaltzaindia - Txillardegil. Euskaltzaindia. Donostia. 21,5 x 15. 362 or.
- Euskal Alorretik** (b). Erakasle. Ikas. Baiona, 24 x 16. 110 or.
- Euskal Gramatika.** Alvarez Enparantza, Jose Luis «Txillardegil». Edic. Vascas. Donostia. 25 x 17,5. 454 or.
- Euskal Harria / La Piedra Vasca** (b/e). Aresti, Gabriel. Luis Haranburu. Donostia. 20,5 x 13,5. 152 or.
- Euskal Herriko Udalen Hiztegia / Nomenclator de los Municipios del País Vasco / Nomenclature des Communes du Pays Basque** (e). Euskaltzaindia. Euskaltzaindia. Donostia. 15 x 10,5. 156 or.
- Euskal Iheslari** (Refugié basque) (e). X.X. Herriarekin elkartea. Baiona. 21,5 x 15,5. 56 or.
- Euskal Ikasteen Gaurko Egoera / Estado Actual de los Estudios Vascos** (e). Eusko Ikaskuntza. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 23 x 16,5. 176 or.
- Euskal Kanta Sorta.** V Udako Euskal Ikastaroa. Pax. Lazkao. 21 x 15,5. 108 or.
- Euskara Lantzen** (1). (O.H.O.ko 7. mailarako) (b). Hegaz. Erein. Donostia. 24 x 17. 214 or.
- Euskara Lantzen** (2) (O.H.O.ko 8. mailarako) Hegaz. Erein. Donostia. 24 x 16,5. 342 or.
- Euskara Mailaka —Ariketak—** (0 eta 1). S.E.I.E. Mensajero. Bilbao. 21,5 x 15. 144 or.
- Euskara Mailaka —Ariketak—** (2) S.E.I.E. Mensajero. Bilbao. 21,5 x 15. 124 or.
- Euskara Mailaka —Ariketak—** (3). S.E.I.E. Mensajero. Bilbao. 21,5 x 15. 126 or.
- Euskara mailaka 1** (Metodologia) (b). S.E.I.E. Mensajero. Bilbao. 24,5 x 15,5. 148 or.
- Euskara mailaka 2** (Metodologia). S.E.I.E. Mensajero. Bilbao. 24,5 x 15,5. 222 or.
- Euskararen Ebangelio eta Apokalipsia / Evangelio y Apocalipsis del Euskara** (e). Legasse, Marc. Txertoa. Donostia. 19,5 x 13,5. 92 or.
- Eusko Lurra** (Euskalerriko Lutelestia) (b/e). Agirre, Iñigo eta beste / Gaztañaga, Jesus eta beste. Etor. Donostia. 32,5 x 24,5. 400 or.
- Fisika Generala II.** Egiguren, J. eta beste. U.E.U. Bilbao. 21 x 14,5. 248 or.
- Fisika Hiztegia.** UZEL. Edic. Vascas-Elkar-Hordago. Donostia. 24 x 17. 606 or.
- Fonologiaren Matematikuntza.** Txillardegil. U.E.U. Bilbao. 29,5 x 20,5. 75 or.
- Frantses bi Donostian.** (2. maila) (i). Byrne, Donn / Oinarrizko Euskararako Batzordea. Euskaltzaindia. Bilbao. 20 x 13. 320 or.

- Ganix-en Ahuntza.** Hiribarren, Mikel. Elkar. Donostia. 18 x 20. 22 or.
- Garoa (b).** Agirre, Txomin. E.F.A. Arantzazu. 19,5 x 13. 310 or.
- Gastronomía Vasconum** (Esp.-Eusk.-Ingl.-Alem.) (e). Echevarria, Juan D.º de. / Zubiri, Iñaki. Eduardo Izquierdo. Bilbao. 23 x 16. 444 or.
- Gaur asteartea da.** Lertxundi, Anjel / Lucas, Jesus. Erein. Donostia. 28 x 21. 44 or.
- Gauzetan.** Izagirre, Koldo. Egile Editore. Donostia. 19,5 x 11. 72 or.
- Gernika** (Tomo 1) (e). Askoren artean. Edic. Vascas. Donostia. 28 x 21. 437 or.
- Gernika** (Tomo 2) (e). Askoren artean. Edic. Vascas. Donostia. 28 x 21. 421 or.
- Gernika** (Tomo 3) (e). Askoren artean. Edic. Vascas. Donostia. 28 x 21. 492 or.
- Gilen Tell-ek begiak triste** (Lehen maila) (5). Sastre, Alfonso / Barkaiztegiko Taldea. Hordago. Donostia. 15 x 10. 164 or.
- Gipuzkoako Artea haurren adimenaren esku / Arte de Guipúzcoa al alcance de los niños, El** (e). Arrazola, M.ª / Urrujulegi, Jon. C.A.P. Donostia. 21,5 x 21. 146 or.
- Gipuzkoako dantzak / Danzas de Guipúzcoa.** Urbeltz, Juan Antonio / Barriola, Jon / F. Setien, Jaxinto. C.A.P. Donostia. 28 x 21. 26 or.
- Gizartea Gaur** (O.H.O.ko 8. mailarako). Arrieta, Jesus M.ª Erein. Donostia. 24 x 17. 350 or.
- Goizuetako ezkongabeak.** Garate, Gotzon. Zugaza. Durango. 20 x 13. 142 or.
- Gudari bat.** Gereño, Xabier. Luis Haranburu. Donostia. 17 x 11. 92 or.
- Gure Almanaka.** Askoren artean. Herria. Baiona. 74 or.
- Haize lainotuaren nekeak.** Solbes, Maripi. Ustela Saila. Donostia. 19 x 11. 114 or.
- Haizeaz Bestaldetik.** Txillardegi. Egile Editore. Donostia. 19 x 12,5. 228 or.
- Harkaitz, elurra ari zueneko haurra** (b). Arrieta, Jesus Maria. Mensajero. Bilbao. 19 x 13,5. 140 or.
- Harri eta Herri / Piedra y Pueblo** (b/e). Aresti, Gabriel. Luis Haranburu. Donostia. 20,5 x 13,5. 206 or.
- Harrizko Herri Hau / Este Pueblo de Piedra** (b/e). Aresti, Gabriel. Luis Haranburu. Donostia. 20,5 x 13,5. 226 or.
- Haur erdaldunentzako Euskara** (Pro manuscripto) A-B-C Ereduetan Euskara 2. Hezkuntz Kontseilaritza. Egile Editore. —. 26 x 20. 66 or.
- Haur Erraldoia** (i). Pacheco, M. A. - García Sánchez, J. L. / X. X. Edic. Altea/Edic Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Haur negartia** (i). Pacheco, M. A. - García Sánchez, J. L. / X. X. Edic. Altea/Edic Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Haurrak diren bezalakoak ez ziren haurrak** (i). Pacheco, M. A. - García Sánchez, J.L. / X. X. Edic. Altea / Edic. Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Haurrik gabe geratu zen herria** (i). Pacheco, M. A. - García Sánchez, J. L. / X. X. Edic. Altea/Edic. Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Hauzoko Hilketa** (Lehen maila) (i). Sastre, Alfonso / Barkaiztegiko Taldea. Hordago. Donostia. 15 x 10,5. 108 or.
- Herbestean.** Iztueta, Pablo. C.A.P. Donostia. 20,5 x 13,5. 56 or.
- Herriak eta gizonak.** Galtzada, Julen. U.E.U. Bilbao. 30 x 20,5. 316 or.
- Herrian gara bizi.** Irigoien, Alfonso. Zugaza. Durango. 24 x 15,5. 104 or.

- Hilargiaren Hotzikarak.** Lizarralde, Pello. Ustela Salla. Donostia. 19,5 x 11. 44 or.
- Hiltzaile baten bila.** Gereño, Xabier. Luis Haranburu. Donostia. 17 x 11. 132 or.
- Hiria** (i). X. X. / X. X. Edinorte. Bilbao. 18 or.
- Hiriko Txoria** (Lehen maila). Barkaiztegiko Taldea. Hordago. Donostia. 15,5 x 10,5. 134 or.
- Hiru Uhainak.** Pilotte, Daniela. Elkar. Donostia. 18 x 20. 28 or.
- Hirugarren kartilla** (5-6 urtetara) (i). Leon Lekue, Margarita. Edinorte. Bilbao. 24 x 18. 18 or.
- Historiaren Sorrera** (i). Ron Carter / Zendoia, Jose Luis — Sakana, Josu. Txertoa. Donostia. 32,5 x 24. 66 or.
- Hitz-Egin** (Ariketa idatziak, 2. maila). Oinarrizko Euskararako Batzordea. Euskaltzaindia. Bilbao. 30 x 21. 96 or.
- Hitz-Egin** (Ikaslearen liburua, 2. maila). Oinarrizko Euskararako Batzordea. Euskaltzaindia. Bilbao. 30 x 21. 166 or.
- Hitz-Egin** (Irakaslearen liburua, 2. maila). Oinarrizko Euskararako Batzordea. Euskaltzaindia. Bilbao. 30 x 21. 254 or.
- Hizkuntz Borroka Euskal Herrian** (i). Euskaltzaindia / Elhuyar Taldea. Edic. Vascas. Donostia. 21 x 15. 222 or.
- Hizkuntz Edukiak** (Pro manuscripto) A-B-C Ereduetarako —1—. Hezkuntz Kontseilaritza. Egile Editore. —. 26 x 20. 100 or.
- Hiztegi** (Xiberutar-Frantsesa) (pro manuscripto). Eppherre, J. Su Azia. Maule. 64 or.
- Ibiltari.** Iztueta, Paulo. Elkar. Donostia. 21 x 13. 136 or.
- Idazlan Guztiak. Arte-lzti** -3-. (Eusk.-Esp.) (e). Lekuona'tar Manuel. Kar-daberaz. Tolosa. 21,5 x 16. 398 or.
- Idazten ikasten dut 01.** (SCRIPT idazterako tankera) (i). Borné Muruaga, F. Edinorte. Bilbao. 21 x 15. 14 or.
- Idazten ikasten dut 02.** (SCRIPT idazterako tankera) (i). Borné Muruaga, F. Edinorte. Bilbao. 21 x 15. 14 or.
- Idazten ikasten dut 03.** (SCRIPT idazterako tankera) (i). Borné Muruaga, F. Edinorte. Bilbao. 21 x 15. 14 or.
- Idazten ikasten dut 04.** (SCRIPT idazterako tankera) (i). Borné Muruaga, F. Edinorte. Bilbao. 21 x 15. 14 or.
- Igela** (Euskaldun heterodoxoen errebista). Mirande, Jon - Peillen, Txomin. Hordago. Donostia. 20,5 x 13,5. 202 or.
- Ikastetxea** (i). X. X. / X. X. Edinorte. Bilbao. 18 or.
- Iker eta Ixone. Gaizkiñe.** Muro, G. Erein. Donostia. 30 x 20,5. 24 or.
- Iker eta Ixone. Orrazi Magikoa.** Muro, G. Erein. Donostia. 30 x 20,5. 24 or.
- Iker eta Ixone. Zahagi-Urrea.** Muro, G. Erein. Donostia. 30 x 20,5. 24 or.
- Ikusezina** (i). Wells, H. G. / Sarriegi, A. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 142 or.
- Ikusgaitz bihurtu zen neskatoa** (i). Pacheco, M. A. - García Sánchez, J. L. / X. X. Edic. Altea/Edic. Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Ilargiaren Eskolan.** Lekuona, Juan Mari. Erein. Donostia. 21 x 13. 102 or.
- Ilusio Saltzailea** (Lehen maila). Barkaiztegiko Taldea. Hordago. Donostia. 15,5 x 10,5. 118 or.
- Indar Iturria.** Zubiaga, M.M. Egile Editore. Donostia. 18 x 11,5. 204 or.

- Indieta Beltza** (I). Verne, Julio / Azkune, Iñaki. Mensajero. Bilbao. 19,5 x 13,5. 144 or.
- Impresionismoa** (S. XIX-XX). Alkain, Lurdes eta beste. U.E.U. Bilbao. 21 x 15. 46 or.
- Iparragirre**. Berzosa, Miguel. Erein. Donostia. 30 x 20,5. 24 or.
- Ipuinak** (b). Aresti, Gabriel. C.A.P. Donostia. 20,5 x 14. 84 or.
- Ipuinetako Haurrak** (I). Pacheco, M. A. - García Sánchez, J. L. / X. X. Edic. Altea/Edic. Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Iruineako Asasinatzea**. Gereño, Xabier. Luis Haranburu. Donostia. 17 x 11. 104 or.
- Itsasoak ez du esperantzarik** (b). Haranburu, Luis. Luis Haranburu. Donostia. 17,5 x 11. 134 or.
- Itxaskaria / Eúskaros y el Mar, Los**. (Eusk.-Esp.) (e). Txillardegui eta beste. Petronor. Bilbao. 30 x 26,5. 476 or.
- Izen gabeko neskatoa** (I). Pacheco, M. A. - García Sánchez, J. L. / X. X. Edic. Altea/Edic. Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Jaioak bizi nai**. Zavala, Antonio. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 140 or.
- Jaiotz Kontrola** (I). Nofziger, Margaret / Agirre, J.A. Edic. Vascas. Donostia. 13 x 19. 124 or.
- Jalgi-Hadi II** (Ikaslearen liburua 1-12). Hondarraitz Taldea. Elkar. Donostia. 30 x 20,5. 74 or.
- Jalgi-Hadi** (Irakaslearen gida liburua). Hondarraitz Taldea. Elkar. Donostia. 30 x 21. 168 or.
- Jalgi-Hadi II** (Irakaslearen gida liburua 1-12). Hondarraitz Taldea. Elkar. Donostia. 30 x 20,5. 152 or.
- Jan-Edanak** (Eusk.-Esp.) (e). Arrue, Antonio. C.A.P. Donostia. 20 x 14. 342 or.
- Jauna Gurekin** (Erliljo Eziketa arloa. Lanerako liburua. O.E.O.ko 3. maila) (I). O.E.O.ko Ezizaille talde batek / Olazar, Martin. S.M. Madrid. 24 x 18. 86 or.
- Jesus Christ gure Jaunaren Testamentu Berria (1)** (b). Leizarraga, Joannes. Hordago. Donostia. 20,5 x 13,5. 456 or.
- Jesus Christ gure Jaunaren Testamentu Berria (2)** (b). Leizarraga, Joannes. Hordago. Donostia. 20,5 x 13,5. 284 or.
- Jokabide Animala: Defentsabideak**. Altonaga, Kepa. U.E.U. Bilbao. 21 x 15. 58 or.
- Jo Ta Ke 1**. (Euskara Ariketak. Fitxa Osagarriak). G. de Txabarri, Joxe Joan. Elkar. Donostia. 30 x 21. 248 or.
- Jo Ta Ke 3**. (Euskara Ariketak. Fitxa Osagarriak). G. de Txabarri, Joxe Joan. Elkar. Donostia. 30 x 21. 238 or.
- Karrasploren abenturak** (Lehen maila). Barkaiztegiko Taldea. Hordago. Donostia. 15,5 x 10,5. 128 or.
- Kimika Irakaskuntzan**. Aristondo, Miren Josune eta beste. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 118 or.
- Kimika Orokorra** (II. parte). Iturbe, Jazinto. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 314 or.
- Kristo gure Jauna eta Andredena Maria**. Iraizoz, Polikarpo. L. Zugaza. Durango. 24 x 16. 52 or.
- Labegarria**. Basaldua, Ander eta beste. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 22 or.

- Laztantxu eta Betargi** (b). Altube, Sebero. Hordago. Donostia. 119 or.
- Legazpi** (e). Askoren artean. Itxaropena Inprimategia. Zarautz. 26,5 x 20. 224 or.
- Lehen kartilla** (4-5 urtetara) (e). Leon Lekue, Margarita. Edinorte. Bilbao. 24 x 18. 18 or.
- Lehen Oreanean**. Eguzkitza, Andolin. Elkar. Donostia. 16,5 x 11,5. 88 or.
- Lope Agirre** (Bigarren maila). Irigoien, Joan Mari. Hordago. Donostia. 15,5 x 10,5. 158 or.
- Lur berri billa** (b). Etxaniz, Nemesio. C.A.P. Donostia. 21 x 15. 416 or.
- Mahoma Islam-en sortzaile**. Gereño, Xabier. Egile Editore. Bilbao. 16,5 x 11,5. 108 or.
- Marrazki eta Eskulanak** (O.E.O.ko 1. maila) (i). Gonzalez-Simancas, Rafael / Legarreta, Josu - Legarreta, Rosa M.ª S.M. / Ibaizabal. Madrid / Euba. 20 x 30. 128 or.
- Marrazki eta Eskulanak** (O.E.O.ko 2. maila) (i). Gonzalez-Simancas, Rafael / Legarreta, Josu - Legarreta, Rosa M.ª S.M. / Ibaizabal. Madrid / Euba. 20 x 30. 142 or.
- Marrazki eta Eskulanak** (O.E.O.ko 3. maila) (i). Gonzalez-Simancas, Rafael / Legarreta, Josu - Legarreta, Rosa M.ª S.M. / Ibaizabal. Madrid / Euba. 20 x 30. 142 or.
- Marrazki eta Eskulanak** (O.E.O.ko 4. maila) (i). García, Benito - Sagredo, Angel / Legarreta, Josu - Legarreta, Rosa M.ª S.M. / Ibaizabal. Madrid / Euba. 30 x 20. 128 or.
- Marrazki eta Eskulanak** (O.E.O.ko 5. maila) (i). García, Benito - Sagredo, Angel / Zubikarai, Agustín. S.M. / Ibaizabal. Madrid / Euba. 30 x 20. 136 or.
- Matematika** (2. E.G.B.) (i). Elkar lanean / Gipuzkoako Ikastola Elkarte. Cals. Barcelona. 26 x 20,5. 212 or.
- Matematika** (3. E.G.B.) (i). Elkar lanean / Gipuzkoako Ikastola Elkarte. Cals. Barcelona. 26 x 20,5. 216 or.
- Medikuntza**. Astobiza, Bittori - Letamendi, Patxi. U.E.U. Bilbao. 29,5 x 21. 66 or.
- Mekanika Analitikoa**. Agirregabiria, J. M. - Etxebarria, J. R. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 275 or.
- Migel Strogoff** (i). Verne, Jules / Amenabar, Joan. Elkar. Donostia. 18,5 x 13. 178 or.
- Mintxo**. Berzosa, Miguel. Erein. Donostia. 30 x 20,5. 24 or.
- Mirko Printzea**. Peillen, Txomin. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 142 or.
- Mitxino katua pozoiez hila**. Gereño, Xabier. Egile Editore. Bilbao. 16,5 x 11,5. 116 or.
- Muñagorri**. Labayen, Antonio M.ª C.A.P. Donostia. 19,5 x 12,5. 109 or.
- Mutikoa eta Robota** (i). Pacheco, M. A. - García Sánchez, J. L. / X. X. Edic. Altea/Edic. Vascas. Madrid/Donostia. 30,5 x 23. 33 or.
- Naigabez**. Melo Alfereza. Egile Editore. Eibar. 17,5 x 11,5. 118 or.
- Napoleon, Frantziako Enperadore**. Gereño, Xabier. Egile Editore. Bilbao. 16,5 x 11,5. 118 or.
- Nazionalismo/Internazionalismo Euskadin**. Azurmendi, Joxe. Hordago. Donostia. 20,5 x 14. 162 or.
- Nekazariak bai miseriak**. Zavala, Antonio. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 142 or.

- Nere paradisuetan.** Lasa, Amaia. Edic. Vascas. Donostia. 27 x 20,5. 64 or.
- Nikolas Mikolas.** Lertxundi, Anjel. Erein. Donostia. 20,5 x 28. 16 or.
- Nire izeba maitea** (2. maila) (i). Byrne, Donn / Oinarrizko Euskararako Batzordea. Euskaltzaindia. Donostia. 20 x 13. 32 or.
- Nirea, Zurea, Geurea** (Erljio Eziketa Arloa. Lanerako liburua. O.E.O.ko 4. mailarako) (i). O.E.O.ko ezitzaile talde batek / Onaindia, Santi. S.M. / Ibaizabal. Madrid/Euba. 24 x 18. 118 or.
- Nire lehen hitzak euskaraz** (b). Julian de Juan B. / Askoren artean. Gordailu. Donostia. 30,5 x 27. 96 or.
- Noe'ren Ontzia.** Zavala, Antonio. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 130 or.
- Nola jaio nintzen.** Aleman, Josemari. Erein. Donostia. 24 x 18,5. 40 or.
- Nortasunaren Psikologiaz.** Lejoako Psikologia eta Psikiatria saila. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 74 or.
- Oihanaren Deia** (i). London, Jack. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 159 or.
- Oporraldiak** (i). X. X. / X. X. Edinorte. Bilbao. 18 or.
- Orreaga 778.** Plazaola, Mikel. Erein. Donostia. 30 x 20,5. 24 or.
- Osasun Publikoa.** Agirre, Xabi - Astobiza, Bittori. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 84 or.
- Othoitzza-Catechismea-Kalendrer-a-ABC edo Christinoen instructionea** (3) (b). Leizarraga, Joannes. Hordago. Donostia. 13,5 x 20,5. 149 or.
- Peru Abarkaren berrirakurtzea.** Zelaleta, Angel. Luis Haranburu. Donostia. 17 x 11. 148 or.
- Peru Leartza'ko** (b). Txillardegí. Elkar. Donostia. 21 x 13,5. 164 or.
- PSOE eta Euskal Abertzaletasuna (1894-1934).** Azurmendi, Joxe. Hordago. Donostia. 20,5 x 13,5. 156 or.
- Prontxio eta Martxelino.** Plazaola, Mikel. Erein. Donostia. 30 x 20,5. 24 or.
- Saioka 2.** (Osagarriak eta Ariketak). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Konfederakuntza. Euskadi. 28 x 21. 200 or.
- Saioka 2.** (Projektuak eta gaiak). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Euskadi. 28 x 21. 220 or.
- Saioka 3.** (Matematika). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Euskadi. 28 x 21. 168 or.
- Saioka 5.** (Natur Arloa). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Euskadi. 28 x 21. 320 or.
- Saioka 6.** (Hizkuntza). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Euskadi. 28 x 21. 240 or.
- Saioka 6.** (Sozial Arloa). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Euskadi. 28 x 21. 298 or.
- Salbatore Mitxelena.** Iturria, Karmelo. C.A.P. Donostia. 21,5 x 21. 52 or.
- Saint Engrace ma montagne / Santa Grazi ene bortia** (e). Aytaberro, S. / Casenave, J. Ed. S. Aytaberro. Donapaleu. 21 x 15. 40 or.
- Sebero Altube.** Velez de Mendizabal, Josemari. Scdad. Guipuzcoana Edic. y Public. Donostia. 26,5 x 17,5. 164 or.
- Silabario edo ABC** (3-4 urtetara) (i). Leon Lekue, Margarita. Edinorte. Bilbao. 10 or.
- Soldaduzkako Bertsoak.** Zavala, Antonio. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 160 or.
- Sorgin bat aidean.** Lertxundi, Anjel. Erein. Donostia. 20,5 x 28. 16 or.

- Teo Barkuan** (i). Capdevila, Juan / Agirre, Jose Antonio. Timun Mas. Barcelona. 26 x 26. 30 or.
- Teo Baserrian** (i). Capdevila, Juan / Agirre, J. A. Timun Mas. Barcelona. 26 x 26. 30 or.
- Teo Elurretan** (i). Capdevila, Juan / Agirre, Jose Antonio. Timun Mas. Barcelona. 26 x 26. 30 or.
- Teo Etxean** (i). Capdevila, Juan / Agirre, Jose Antonio. Timun Mas. Barcelona. 26 x 26. 30 or.
- Teo Hegazkinean** (i). Capdevila, Juan / Agirre, J. Antonio. Timun Mas. Barcelona. 26 x 26. 30 or.
- Teo Ikastolan** (i). Capdevila, Juan / Agirre, J. Antonio. Timun Mas. Barcelona. 26 x 26. 30 or.
- Teo Trenean** (i). Capdevila, Juan / Agirre, J. Antonio. Timun Mas. Barcelona. 26 x 26. 30 or.
- Teo Zirkoan** (i). Capdevila, Juan / Agirre, J. Antonio. Timun Mas. Barcelona. 26 x 26. 30 or.
- Tea Zoo batean** (i). Capdevila, Juan / Agirre, J. Antonio. Timun Mas. Barcelona. 26 x 26. 30 or.
- Tom Sawyerren abenturak (1)** (i). Twain, Mark. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 126 or.
- Tom Sawyerren abenturak (2)** (i). Twain, Mark. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 118 or.
- Tom Sawyerren abenturak (3)** (i). Twain, Mark. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 126 or.
- Tom Sawyerren abenturak (4)** (i). Twain, Mark. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 126 or.
- Txantxangorri kantaria**. Ataño. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 276 or.
- Txilibitu Danbolin**. Lertxundi, Anjel - Lucas, Jesus. Erein. Donostia. 21 x 18. 64 or.
- Txibiribi bonbon**. Lertxundi, Anjel - Kortadi, Edorta. Erein. Donostia. 21 x 18. 62 or.
- Unibertsoa** (i). Ardley, Neil - Ridpath, Ian / Zendoia, Jose Luis - Sakana, Josu. Txertoa. Donostia. 32,5 x 24. 56 or.
- Uscal Herri maiteari**. (Eusk.-Frants.) (b/e). Salaberry (Mauletarra). Hordago. Donostia. 20,5 x 13,5. 428 or.
- Utopiaren fantasian**. Zarate, Mikel. Luis Haranburu. Donostia. 17 x 11. 88 or.
- Ximena** (Pasturala). Etxahun, Pierre.
- Zakilixut 1**. Olariaga, Antton. Hordago. Donostia. 13,5 x 20,5. 168 or.
- Zenbaki-Arloa** (O.E.O.ko 1. mailla) (i). Martínez, Jacinto eta beste / Gaztañaga, Jesus. S.M./Ibaizabal. Madrid/Euba. 24 x 16,5. 208 or.
- Zenbaki-Arloa** (O.E.O.ko 2. mailla) (i). Martínez, Jacinto eta beste / Dorronoro, Joakin. S.M./Ibaizabal. Madrid/Euba. 24 x 16,5. 198 or.
- Zenbaki-Arloa** (O.E.O.ko 3. mailla) (i). Martínez, Jacinto eta beste / Dorronoro, Joakin. S.M./Ibaizabal. Madrid/Euba. 24 x 16,5. 240 or.
- Zenbaki-Arloa** (O.E.O.ko 4. mailla) (i). Martínez, Jacinto eta beste / Beraza, Manuel - Eguia, Luis. S.M./Ibaizabal. Madrid/Euba. 24 x 16,5. 208 or.
- Zenbaki indizeak**. Fz. Agirre, Karmele. U.E.U. Bilbao. 20,5 x 14,5. 42 or.

- Zergatik, Panpox.** Urretavizcaya, Arantxa. Hordago. Donostia. 20,5 x 11,5. 64 or.
- Zoritxarreko Zoriona** (2. maila) (i). Alexander, L.G. / Oinharrizko Euskararako Batzordea. Euskaltzaindia. Donostia. 20 x 13. 32 or.
- Zu bai aundia, Jauna!** (Erljio Eziketa Arloa. O.E.O.ko 1. maila) (i). O.E.O.ko Ezitzaile talde batek. S.M. / Ibaizabal. Madrid/ Euba. 21 x 27,5. 86 or.
- Zumalakarregi Euskal Buruzagi.** Gereño, Xabier. Egile Editore. Bilbao. 16,5 x 11,5. 118 or.
- I Juegos de Euzkadi / Euzkadiko I-Kirol bilkurak 1978** (e). Ferrer Chapartegui, José María / Zaldúa, Izaskun - Amiano, Luis. Sustraiak. Donostia. 26,5 x 20. 110 or.
- 3 Sudurluzeak: Spray-en misterioa.** Muro, G. Erein. Donostia. 30 x 20,5. 24 or.
- 4 Ipuin Klasikoak** (Aladino - Katu botaduna - Jostuntxo Ausarta - Ali Baba) (i). X.X. Maves. Bilbao. 30,5 x 21,5. 26 or.
- 4 Ipuin Klasikoak** (Mari Errauskin - Edurne Zuri - Txano Gorritxo - Loti Ederra) (i). X.X. Maves. Bilbao. 30,5 x 21,5. 26 or.
- 4 Ipuin Klasikoak** (Erpurutxo - Nano Saltaria - Txokolatezko Etxetxoa - Arratoitxu Perxenta) (i). X.X. Maves. Bilbao. 30,5 x 21,5. 26 or.
- 7 Teatro Lan** (Euskara 2. maila). Gereño, Xabier. Egile Editore. Bilbao. 16,5 x 11,5. 126 or.
- 12 Novela Labur.** Gereño, Xabier. Egile Editore. Bilbao. 16,5 x 11,5. 128 or.
- 100 metro** (b). Saizarbitoria, Ramon. Luis Haranburu. Donostia. 16,5 x 11. 126 or.

Erdal liburuak Euskal Herriaz

- Alternativas.** Córdoba, Eduardo y otros. Euskal Bidea. Pamplona. 27 x 20. 358 p.
- Amaya o los Vascos en el siglo VIII.** Navarro Villoslada, F. Edic. Giner. Madrid. 19 x 13. 736 p.
- Antropología y Religión en el País Vasco.** Sorazu, Emeterio. C.A.P. Donostia. 24 x 18. 320 p.
- Arboles en Guipúzcoa.** Fisac, Gregorio / Hdez. Aina, Javier. C.A.P. San Sebastián. 20 x 14. 167 p.
- Ascensiones y escaladas de Guipúzcoa** (Guía). Rodríguez, J. M. Euskal Herriko Mendizale Elkargoa. 21 x 15. 320 p.
- Autobuses, Los.** Aresti, Juan Mari. Autor editor. Bilbao. 21 x 15. 232 p.
- Autonomía y Socialismo** (Arnasa 2) (Materiales teóricos y políticos de EIA). Onaindia, Mario y otros. X.X. 216 p.
- Bastardos de la casa real navarra, Los.** Videgain Agos, Fernando. Ediciones y Libros. Pamplona. 277 p.
- Calleas vitorianas.** Del Val, Venancio. C.A.M. Vitoria. 24,5 x 16,5. 444 p.
- Capitalismo y socialismo en la Constitución.** Secretariados Sociales Diocesanos. Euskadi. 22 x 16. 36 p.
- Cara de Policía.** Dueso, José. Edic. Vascas. San Sebastián. 21 x 14,5. 146 p.
- Carabinas de Gastibeltsa, Las** (b). Legasse, Marc / Martínez, Virginia. Txertoa. San Sebastián. 21,5 x 15,5. 138 p.

- Casas solares de Guipúzcoa.** Aldabaldetrecu, Roque. C.A.P. San Sebastián. 20 x 14. 370 p.
- Castillo de Santa Cruz de la Mota (El) y las murallas de la Plaza de San Sebastián.** Mexía Carrillo, Fernando. SGEF. Donostia. 24 x 16. 286 p.
- Catálogo del Antiguo Archivo Musical del Santuario de Aránzazu.** Bagües, Jon. C.A.P. Donostia. 20 x 13,5. 387 p.
- Cien años de pelota alavesa.** Biasteri, Juan de. C.A.M. Vitoria. 22,5 x 16,5. 328 p.
- Clases sociales y aspiraciones vascas / Euskal gizarte-maila eta eskurakizunak.** Dorao Lanzagorta, Jesús. Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Bilbao. 21 x 15. 254 p.
- Cocina de Nicolasa, La (b).** Pradera, Nicolasa. Txertoa. San Sebastián. 21 x 14,5. 364 p.
- Conciertos Económicos, Los.** Postigo, Carmen. Luis Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 124 p.
- Conflicto Lingüístico en Euskadi.** Euskaltzaindia. Edic. Vascas. San Sebastián. 21 x 15. 230 p.
- Cuentos de Inmigrantes (b).** Ugalde, Martín de. Edic. Vascas. San Sebastián. 21 x 15. 182 p.
- Cura de Santa Cruz Guerrillero, El. 1.** Olazabal, Juan. Hordago. Donostia. 326 p.
- Cura de Santa Cruz Guerrillero, El. 2.** Olazabal, Juan. Hordago. Donostia. 326 p.
- Debate-Conferencia sobre energía nuclear. Recursos naturales y medio ambiente.** Weinberg & Arrhenius. Aranzadi. San Sebastián. 24,5 x 17. 60 p.
- Día de San Marcial en Irún, Un.** Iguñiz, Felipe. C.A.P. Donostia. 24 x 20,5. 202 p.
- Donde el veraneo nace.** Arjona, José Joaquín. C.A.P. San Sebastián. 27,5 x 21. 252 p.
- Ea, Burker, ea, ea, ea!** Desormais, Iñaki. Edic. Vascas. San Sebastián. 21,5 x 15. 158 p.
- Eléments de Grammaire Basque (b).** (dialecte souletin). Géze, Louis. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 360 p.
- Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco.** Cuerpo A. Diccionario Enciclopédico Vasco. Vol. X. En equipo. Auñamendi. San Sebastián. 27 x 20. 616 p.
- Ene, Dona Benigna.** Saint Martin, Karmele. Hordago. Donostia. 218 p.
- Espacio de la fiesta y la subversión, El.** García Tabuenca, Antonio. Hordago. San Sebastián. 27 x 21. 396 p.
- Estatuto Vasco.** Bordegarai, Kepa - Pastor, Robert. Edic. Vascas. San Sebastián. 21,5 x 15. 358 p.
- Estudio de los servicios públicos de Guipúzcoa / Gipuzkoako zerbitzu publikoen estudioa.** Invéntica/70. X.X. 28 x 21. 4.600 p.
- Eta gero hau.** Equillar, Juan Carlos. Txertoa. Donostia. 19,5 x 13,5. 108 p.
- Etxea ou La Maison Basque.** Duvert, Michel. Lauburu. Saint-Jean de Luz. 21 x 15,5. 136 p.
- Euskadi, la paz es posible.** Goñi, Joseba - Rodríguez, José María. Autor Editor. Bilbao. 21 x 15. 390 p.

- Euskadi o Lemoniz!** (segundo informe). Comisión de Defensa de una Costa Vasca no Nuclear. Lur. San Sebastián. 30 x 21. 266 p.
- Euskadi y el Estatuto de Autonomía.** En equipo. Erein. San Sebastián. 22,5 x 15,5. 266 p.
- Euskaldunak. La Etnia Vasca. 2.** En equipo. Etor. San Sebastián. 30,5 x 23. 302 p.
- Fuenterrabía y su Alarde.** Iguñiz, Felipe. Edic. Vascas. San Sebastián. 20,5 x 27. 166 p.
- Geografía de Euskal Herria. (Vol. I) (Guipúzcoa).** En equipo. Luis Haranburu. San Sebastián. 28,5 x 22. 294 p.
- Geografía de Euskal Herria. (Vol. II) (Vizcaya).** En equipo. Luis Haranburu. San Sebastián. 28,5 x 22. 292 p.
- Grammaire Basque.** Ithurry. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 15. 564 p.
- Grammaire Basque.** Ithurry. Edic. Vascas. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 464 p.
- Grammaire Basque. (Navarro-Labourdin Littéraire).** Lafitte, Pierre. Elkar. San Sebastián. 21 x 13,5. 490 p.
- Gremios, Oficios y Cofradías en el País Vasco.** Garmendia Larrañaga, Juan. C.A.P. San Sebastián. 20 x 14. 314 p.
- Gudari navarro, Un. Estornés, José. Auñamendi.** San Sebastián. 21 x 14,5. 402 p.
- Guipúzcoa y sus hombres.** Uriarte, Pedro. Scdad. Guipuzcoana Edic. y Publicaciones. San Sebastián. 22,5 x 15. 298 p.
- Histoire et Civilisation Basque (1).** (Prehistoire, Protohistoire, Romanisation, Invasions du Haut Moyen Age). Labat, Claude. Association Lauburu. Saint-Jean de Luz. 30,5 x 21,5. 78 p.
- Histoire et Civilisation Basques.** (De la Prehistoire à la formation du Royaume de Navarre). En equipo. Association Lauburu. Baiona. 22,5 x 17. 298 p.
- Historia de Eta. (Vol. I).** Garmendia, José Mari. Luis Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 358 p.
- Historia de las Guerras Carlistas. (Vol. I).** Extramiana, José. Luis Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 14. 436 p.
- Historia de la Literatura Euskérica.** Mujika, L.M. Luis Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 404 p.
- Historia de la Literatura Vasca.** Villasante, Fr. Luis. E.F.A. San Sebastián. 21 x 15. 488 p.
- Historia del Pueblo Vasco. 2.** En equipo. Erein. San Sebastián. 22,5 x 15,5. 246 p.
- Historia del Pueblo Vasco. 3.** En equipo. Erein. San Sebastián. 22,5 x 15,5. 260 p.
- Historia del Reino de Navarra (b).** Clavería, Carlos. Autor Editor. Pamplona. 24 x 16,5. 672 p.
- Historia Vasca (b).** Estella, Bernardino de. Izaro. Bilbao. 21,5 x 14,5. 370 p.
- Hombre Prehistórico en el País Vasco, El (b).** Barandiarán, J.M. de. Edic. Vascas. San Sebastián. 21,5 x 15. 268 p.
- Horas Joviales, Las.** Tellagorri. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 15. 214 p.
- Ilustre Ayalés en México, Un. Juan Antonio de Urrutia y Arana (1670-1743).** Ramírez, Guillermina - Iturrarte, José. Obra Cultural C.A.M. Vitoria. 324 p.

- Imposible vencido, El** (b). Larramendi, Manuel. Hordago. San Sebastián. 13,5 x 20,5. 444 p.
- Infiltración.** Unzurrunzaga, Juan Cruz. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 258 p.
- Información número 179.** Forest, Eva. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 294 p.
- Introducción a la Historia Medieval de Alava, Guipúzcoa y Vizcaya en sus textos.** En equipo. Txertoa. San Sebastián. 21 x 15. 220 p.
- Irlandeses y vascos** (Evolución histórica de una leyenda). Santoyo, Julio César. L. Zugaza. Durango. 20 x 13. 110 p.
- Itinerario Ocioso** (Imágenes y Notas de la ciudad huida). Mezzacasa, Giuliano / González, Jorge. Edic. Vascas. San Sebastián. 20,5 x 27. 144 p.
- Julio Beobide, un escultor del pueblo.** Gutiérrez Márquez, Ana M.ª Scdad. Guipuzcoana de Edic. y Publicaciones. San Sebastián. 26,5 x 17,5. 172 p.
- Lope de Aguirre, Príncipe de la Libertad.** Otero Silva, Miguel. Seix Barral. Barcelona. 350 p.
- Manuel pratique de basque.** Allières, Jacques. Picard. Paris. 23 x 16. 262 p.
- Me queda la palabra.** Trecet, Ramón - Moreno, Xabier. Dédalo Edic. Madrid. 21 x 13. 516 p.
- Medicina Popular en el País Vasco, La.** (b). Barriola, Ignacio M.ª Edic. Vascas. San Sebastián. 21 x 15. 168 p.
- Micrófono oculto** (Obra corta completa 1970-1979). Guerra Garrido, Raúl. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 15. 268 p.
- Mitología Vasca.** (b). Barandiarán, José M.ª Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 156 p.
- No vasco en la reforma, El.** 1.º La consolidación de la reforma. Ortzí. Txertoa. San Sebastián. 21 x 15. 258 p.
- No vasco en la reforma, El.** 2.º La ofensiva de la reforma. Ortzí. Txertoa. San Sebastián. 21 x 15. 194 p.
- Notre Terre Basque.** (b). Goyheneche, E. Nouvelle Societé d'Éditions Régionales et de Diffusion (SNERD). Pau. 20 x 14. 162 p.
- Nueva Vasconia, La.** (b). Sarrailh de Iharza, Fernando. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 14,5. 759 p.
- Oletako Euskal Aditza. El verbo vasco de Oleta (Araba).** Pujana, Pedro. Diputación Foral de Alava. Vitoria. 24 x 16,5. 160 p.
- Opiniones sobre el problema vasco.** Secretariados Sociales Diocesanos. Euskadi. 22 x 16. 68 p.
- Origen de la Nación Bascongada y de su Lengua. De la Antigüedad y Universalidad del Bascuence en España.** (b). Perochegui, Juan. Edic. Vascas. San Sebastián. 21 x 15. 204 p.
- Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco 1876-1904.** Corcuera Atienza, Javier. Siglo XXI. Madrid. 23 x 11. 610 p.
- Orria o la Batalla de Roncesvalles.** (15 Agosto del 778) (I). Narbaitz, Pierre. Elkar - Edic. Vascas. San Sebastián. 21,5 x 15. 240 p.
- Pays Basque Nord, un peuple colonisé.** (b). Goyheneche, Manex. Elkar. Baiona. 21,5 x 15. 192 p.
- Por una alternativa libertaria y total.** Orrantia «Tar», Mikel. Edic. Vascas. San Sebastián. 21 x 15. 188 p.

- Preludio de los Sanfermines.** Murillo, Ernesto. Autor Editor. 20,5 x 29,5. 40 p.
- Primer Nacionalismo Vasco, El.** Solozabal, Juan José. Luis Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 374 p.
- Problema Vasco en la II República, El.** Fusi Aizpurua, Juan Pablo. Turner. Madrid. 21 x 13,5. 148 p.
- Psicología de una población rural vasca.** Olza Zubiri, Miguel. Institución Príncipe de Viana. Pamplona. 172 p.
- Recetas de 200 cocineros de sociedades vascas.** Castillo, José. Autor Editor. Beasain. 21 x 15. 272 p.
- Récits & Contes populaires du Pays Basque.** (2). Bidart, Pierre. Gallimard. París. 20 x 14,5. 190 p.
- Recuerdos de nuestra ciudad.** (Album de fotografías). Otero, Hermenegildo - Izaro, Tristán. S.G.E.P. Donostia.
- Setas del País Vasco** (3.ª serie) (b). Sociedad Ciencias Naturales Aranzadi. C.A.M. San Sebastián. 21 x 15. 72 p.
- Setas del País Vasco** (4.ª serie) (b). Sociedad Ciencias Naturales Aranzadi. C.A.M. San Sebastián. 21 x 15. 72 p.
- Setas del País Vasco** (9.ª serie) (b). Sociedad Ciencias Naturales Aranzadi. C.A.M. San Sebastián. 21 x 15. 72 p.
- Síntesis de la Historia del País Vasco** (b). Ugalde, Martín de. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 15. 242 p.
- Sociedad Tradicional en el País Vasco, La.** Arpal, Jesús. Luis Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 14. 356 p.
- Sobre la Lengua Vasca y el Vasco-Iberismo.** (Estudios Vascos IX). Caro Baroja, Julio. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 218 p.
- Teatro Político.** Sastre, Alfonso. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 324 p.
- Unamuno y el vascuence.** (b). Ugalde, Martín de. Edic. Vascas. San Sebastián. 21 x 15. 288 p.
- Vasco en el Ministerio de Justicia, Un.** La cuestión religiosa (II). Irujo, Manuel de. Ekin. Buenos Aires. 20 x 14. 564 p.
- Vascos, Los.** (b). Humboldt, Guillermo de. Edic. Vascas. San Sebastián. 21 x 15. 234 p.
- Vascos en América, Los.** (Venezuela) (Tomo 1) (b). Ispizua, Segundo de. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 14,5. 246 p.
- Vascos en América, Los.** (México) (Tomo 2) (b). Ispizua, Segundo de. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 14,5. 258 p.
- Vascos en América, Los.** (Panamá-Perú) (Tomo 3) (b). Ispizua, Segundo de. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 14,5. 348 p.
- Vascos en América, Los.** (Lope de Aguirre) (Tomo 4) (b). Ispizua, Segundo de. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 14,5. 314 p.
- Vascos de la nación al estado, Los.** (b). Apalategi, Jokin / Agirre, Mertxe. Elkar. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 448 p.
- Vascos en la pesca de la ballena, Los.** Ciriquiain, M. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 15. 354 p.
- Versificación de Dechepare.** (Métrica y pronunciación). Altuna, Francisco M.ª Mensajero. Bilbao. 22 x 15,5. 352 p.
- Viuda, La.** Castellano, Rafael. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 14. 222 p.

-
- Vuelta a Guipúzcoa.** (Recorrido por montaña). Goñi, A. Impr. Echeverría. San Sebastián. 21,5 x 15,5. 86 p.
- Vuelve a Euskal Herria.** Dermit, Jesús. Comunicación Literaria de Autores. Bilbao. 19,5 x 13. 228 p.
- 19 Condenados a muerte.** Barriola, Iñaki. Edic. Vascas. San Sebastián. 21 x 14,5. 252 p.
- 40 Años de Arte Vasco (1937-1977).** (Historia y Documentos). Arribas, M.ª José. Erein. San Sebastián. 22,5 x 16. 268 p.

J. M. T.

R. Saizarbitoriaren
"Ehun metro"

Jon Kortazar

Sarrera

Argi dago R. Saizarbitoria azken urteotako euskal nobelari nabarmen bat dena. Honen orainarteko hiru nobelak nobelagintzan esplorazio bana izan dira. Narradorea berriztatzen zen *Egunero hasten delako*-n, eta *Ene Jesus*-en narratiba planoak.

Sarasolak lehen euskal nobela modernotzat kontsideratu du *Egunero*...¹. Argi baino argiago dago Saizarbitoria nobelagile moderno dena.

Modernotasun hori demostratzea da lan honen helburua. Edo, demostratu baino hobe (oso ebidentea da demostratzeko), argitan jartzea. Eta batez ere teknikaren eta formaren aldetik abiatuko gara, haren nobela bat aztertzean: *Ehun metro*².

1. Gaia

Hau dateke liburuaren gai nagusia: poliziak inguraturiko ETAr batek egiten dituen azken 100 metroak. Baina ez da gai bakarra; beste batzu ere aurkitzen dira.

Nobelak 50 zati ditu; 6 gai nagusitan bil daitezke:

A) ETAr hori ume zenean, kolegioko giroa eta kolegioan pasatutakoak.

B) Han zebilen mutil bati poliziak egiten dion interrogatorioa. Haien ustez, etarraren kontaktu bat da mutil hau.

C) Hurrengo egunerokotik harturiko zatiak.

D) Pertsonaiak korrika egiten dituen azken 100 metrook, haren heriotzaren ostean kontaktzen dena ere bertan sarturik.

E) Pertsonaiaren gogoramenak. D saileko bi zatiren artean sarturik, sentido bat dute.

F) Jendeak, mutila hil den lekuan egiten dituen komentarioak. Akzioa Donostiko Plaza de la Constitución-en kokatzen da.

Gaiak sei dira; eta beste horrenbeste, kapituluak.

2. Gaien estruktura

Liburuaren eskema, gaion arabera, hau dateke:

1. kapitulua: A1 B2 C3 D4 E5 D6 C7 F8: 8 zati.
2. kapitulua: A9 F10 C11 D12 E13 D14 C15 B16: 8 zati.
3. kapitulua: A17 C18 D19 E20 D21 C22 B23 F24: 8 zati.
4. kapitulua: A25 F26 B27 C28 D29 E30 D31 C32: 8 zati.
5. kapitulua: A33 B34 C35 D36 E37 D38 C39 F40: 8 zati.
6. kapitulua: A41 D42 B43 D44 B45 D46 B47 D48
B49 D50: 10 zati.

Letrek gaietara bidaltzen dute. Zenbakiak, berriz, zati bakoi-tzak liburuan duen ordenua baino ez dira.

Gai guztiak liburua zehar kokaturik, eta horien lekuak bilaturik, datu batzu dauzkagu. Interpretazioak gerorako utziko ditugu.

1. Gai berak irekitzen ditu kapitulu guztiak: A deitu dugunak, pertsonaiaren haurtzaroz berba egiten duenak.

2. Gaien ordenuari begiratzen badiogu, simetria bat lor-tzen dutela ikus genezake.

Hasi gaitezen obserbazio honetatik: E gaia D gaien artean dago beti. Protagonistaren gogoramenak, nobelaren akzio garrantzitsuaz inguratutik agertzen dira. Beraz, eskema hau agertzen zaigu beti nobelan:

$$D + E + D$$

Har dezagun, ba, azken eskema hau situazio bat legez. Estrukturaren simetria argiago ikusten lagunduko digu honek:

1. kapitulua: A B C D + E + D C F
2. kapitulua: A F C D + E + D C B
3. kapitulua: A C D + E + D C B F
4. kapitulua: A F B C D + E + D C
5. kapitulua: A B C D + E + D C F

Orduan, ba: 1) 1. eta 2. kapituluak simetrikoak dira. Ikusten dugunez, F eta B gaiak trukatu egin dituzte beren lekuak. B bigarren lekutik zazpigarrenera pasa da; eta F, zazpigarrenetik bigarrenera.

2) 3. eta 4. kapituluek B - F taldeen ordenua aldatu dute. 3. kapituluan, B seigarrena zen eta F zazpigarrena. 4.ean F lehenengo da eta B bigarrena.

3) 1. eta 5. kapituluaren arteko berdintasunaz ez dago berba egin beharrik.

4) Kapitulu guztiek dute sekuentzia hau:

$$C \quad D + E + D \quad C$$

5) 6. kapituluak estruktura ezberdina agertzen du. Ezberdintasun horrek gaiaren mailan egon den aldaketa azaldu nahi du. Hau da, lehen bost kapituluetan pertsonaia bizirik zegoen, seigarrenean hil egiten dute. Gai mailan suposatzen duen aldaketa, estrukturaren ere agertu egiten da.

3. Nobelaren 50 zatiak

Hemen ipiniko dugun lista hau soberan duke irakurleak, liburua aurrean badu eta nobela zatitzen eta banatzen duten zatiak berak bere lanez ikusten baditu. Lan hau egiten duten irakurleek trankil pasa dezakete parte hau. Berton, nobelaren parte guztiak batzen ditugu, gero estudio batzu egiteko. 50 zatiok hauexek dira:

1. (A) Eskolan sartzea.
2. (B) Poliziek estudiante bat interrogatzen dute. Amableak agertzen dira berarekin.

3. (C) Hurrengo eguneko egunkariak heriotzaren berria ematen du.
4. (D) Pertsegizioaren hasiera. Etarra taberna itxi baten terrazan jezarria dagoen mutil bategana doa.
5. (E) Gogoramena: zapatak busti ztuenean, aitak emandako zigorra.
6. (D) Etarrak polizien pausoak sentitzen ditu.
7. (C) Egunkariaren testutxo bat.
8. (F) Herriak haren heriotzaz egiten dituen komentarioak.
9. (A) Kolejioan: Izena: Zuazalagoitia. Irakasleak ez du aditzen.
10. (F) Hil den lekuan entzuten diren komentarioak.
11. (C) Egunkaria.
12. (D) Korrika egikeran sentitzen duen sentsazioa: Parabellum-ak ez dio trankil korritzen uzten. Giltza batek paparrean jotzen du.
13. (E) Gogoramena: Medaila batek gauza bera egiten zion gimnasi klasean. Baina giltza hori Michèlek eman zion.
14. (D) Estudiantea jezarrita ikusten du eta harengana doa.
15. (C) Egunkaria.
16. (B) Interrogatorioa: zergatik zegoen han azaltzen hasten da estudiantea.
17. (A) Kolejioan egindako diktaketa. Gaia: Espainiako bandera.
18. (C) Egunkaria.
19. (D) Korrika doala, giltza alborantz botatzen du. Giltza horrek M darama grabatua.
20. (E) Gogoramena Michèlegaz oheratu zen egunaz.
21. (D) Polizia batek lehen tiroa egiten du.
22. (C) Egunkaria.
23. (B) Interrogatorioa: Estudianteak neska bat gonbidatu zuen taberna hartara gosaltzera, itxia zegoela jakin barik.
24. (F) Azokan, bere amaren lagun batzuk egiten dituzten komentarioak.
25. (A) Eskolan. Bere ikurrina «blanca roja y verde» dela dio-tsa maisuari.
26. (F) Conchan neska batzuk egiten dituzten komentarioak.
27. (B) Interrogatorioa. Estudianteak neska berak emandako

- giltza zuen, M eta guzti. Poliziak kontaktu bat zela pentsatzen du.
28. (C) Egunkaria.
  29. (D) Korrika, bere pistola sentitzen du. Une berean tiroak jotzen du.
  30. (E) Gogoramena: zauritua zegoen lagun bat eroan zuen behin Baionara.
  31. (D) Zaurituta, bere bizitzak beste minutu bi iraungo duela konturatzen da. 120. segundutik 103.era.
  32. (C) Egunkaria.
  33. (A) Irakasleak zigortu egin du. Esaldi bat 500 bider idatzi beharko.
  34. (B) Estudianteak giltza zelan lortu duen azaltzen du: Michèle deitu neska batek eman zion.
  35. (C) Egunkaria.
  36. (D) 100. segundotik 32.era.
  37. (E) Bere aita hil zen egunaren gogoramena.
  38. (D) 23. segundutik 0 segundura: hilda jausi da.
  39. (C) Egunkaria: Identifikatua izan da.
  40. (F) Txikiteoan gauaz egiten diren komentarioak.
  41. (A) Kolejioan harturiko zigorraren segida.
  42. (D) Hil denetik 5 minutu pasa dira. Hospitalera daramate: 8,30 dira.
  43. (B) Interrogatorioa: aktibistak zer bait esan ziola estudianteari uste du poliziak. Hori atera nahi diote.
  44. (D) Hil zenetik 20 minutu pasa dira.
  45. (B) Interrogatorioa.
  46. (D) 8,45: Bere anaia kolejiora sartzera doa.
  47. (B) Interrogatorioa.
  48. (D) 8,45-8,53: Irratiek musika ematen dute.
  49. (B) Interrogatorioa: «Aquí no se trae a nadie por casualidad».
  50. (D) 8,58: Hil dela esaten diote bere anaiari.

4. Kronologia

Kronologia hitza, Frantziako estrukturalistek darabilten sentidoan erabili nahi dugu, hots: zein modutan ematen diren

akzioak nobelan: jazo ziren ordenuan ala jazotakoak idazleak bilaturiko beste ordenu batetan. Nobela honetan pertsonaiaren bizitza kontatzen da. Baina ez bizitzaren ordenu ber-berean, saltoka baino. Nire ustez, behinik behin momentuok bereizi behar ditugu:

- A gaia. Pertsonaia kolejioan ikasten ari da.
- E gaia. Bere aitak zigortu egiten du (19 or.).
Aitaren heriotza. Idazleak «mutiko» deitzen dio, eta ez du ematen urte asko dituenik (82 or.).
- Michèlegaz oheratzen denekoa (44-59 or.).
- Laguna Baionara daramanekoa.
- Pertsegizioa (D gaia) goizeko 8etatik 8,30etara.
- Interrogatorioa eta kaleko komentarioak nobela guztian zehar presentatzen dira, eta egun berean jazotakoak dirateke.
- Egunkaritik hartutako zatiak: heriotza gertatu eta hurrengo egunekoak direla pentsatu behar.

Hor ditugu datuok. Kronologia eten egiten dela esan genezake. Bai, eta zer? Datu honek ez digu hotz-hotzean ezer berririk esaten.

Baina Literatura aztertzerakoan, konstatazio bati interpretazio bat erants dakiok: guri, egunean eguneko momenturik inkonszienteenean gertatzen zaiguna hurbilketa bat baino ez da eten hori. Pentsamendua, gizonaren barnea, ez da logikoa, ordenatua izaten. Pentsatzen duguna saltoka ari da. Inkonszientetik sortzen zaiguna ez da askotan logikoa izaten. Benetako errealtate honi hurbilketa dateke nobela denboraz apurturik ematea.

5. Iraupena (Durée)

Zera adierazi nahi dugu: Fikziozko denboraren eta orrietan hartzen duen tokiaren arteko erlazioa dugu iraupena. Jeneralduz, ekintza bat honela ager daiteke: narrazioa luzatuz; «gertatu» den modu eta denbora berean emanez (elkarrizketak); ekintza batzu estali eta iraupena laburtuz (exenplu tonto bat ematearren, nobelaren batetan kontatu egiten zaigu pertsonaiaren lo-aldia —bestarik ditugu ametsak—; hain zuzen, interesik gabe gertatzen bait da aldi hori).

Hori horrela, hiru posibilitateak ematen dira. *Ehun metro* nobelan.

Kontakizuna luzatu egiten digu idazleak, esate baterako, etar horren karreran: ehun metro 20 segundutan egiten dira, gutxi gora behera, eta idazleak denbora gehiago tardatzen du. Hau azaltzeko, oso inportanteak iruditzen zaizkigu 70, 71, 78, 79, 80, 81, 87, 88 orrialdeak. Minutu bi kontatzeko, 8 orrialde erabiltzen ditu. Kontakizunaren haria luzatu egiten da helburu bat lortzeko: pertsonaiaren azken minutu biak, inportanteenak, angustia guztiarekin kontatzeko.

Bestalde, ugariak dira elkarrizketak (hitz teknikoak isokronia deitzen dio iraupenaren erabilkera honi: berdin tardatzen du kontalariak kontatzen eta irakurleak testua irakurtzen).

Zergatik hainbat teknika ezberdin kontakizunaren elementu batetan? Kontakizuna aberastu egiten du Saizarbitoriak.

6. Kausalitatea

Nobela (in media res) erdi maila batetan hasten da. Ez dugu pertsonaia bere jaio momentutik ezagutzen. Guk ezagutzen dugunean, bere bizitzako urte pilo bat eginak ditu.

Datu honek ez digu askorik laguntzen konklusioak ateratzeko; baina segi dezagun aurrera.

Has gaitezen datu jeneraletatik: 1) nobela honetan ez dugu kausa-efektu erlaziorik. Ekintza batzuren aurrean aurkitzen gara, baina idazleak ez digu horien arrazoirik ematen. 2) Ematen zaizkigun azalpenak ez dizkigute efektu guztiak esplikatzeko. Askotan, sujerentzia hutsak dira.

Konkretatuz: A gaia dugu beste ekintzen kausarik argiena: haurtzaroen sofrituriko errepresioak esplika ditzake hurrengo ekintzak.

Baina kontutan izan behar dugu, halaber, A gai hori sinbolo moduan darabilela idazleak.

Har dezagun beste gai bat, B gaia: poliziek estudiantea lotzen dute. Zergatik? Nobelaren azken orrietan (75. eta 96. or.) azaltzen zaigu.

D gaiko ihes egite horren arrazoa ere ez da bat-batean ematen. Nobela zehar enteratzen gara.

Eta guzti honi, interpretazioa eman behar diogu.

1) Kausalitate falta: gaurko irakurleak ez du esplikazio larregi behar, bere haragitan bizi bait du pertsonaiari gertatutako anitz gauza. Ez dago, beraz, ezer azaldu beharrik. Ondo baino hobeto dakigu zerk bultzaturik gabiltzen Herri honetan.

2) Kausalitatea estaltzeak, edo arrazoa nobela zehar emateak beste helburu bat du. Irakurlea, horrela, adi egotea lortzen du.

Argi geratu da, nik uste, nobelaren ekintza nagusiak ez dira larregi azaltzen. Baina kausalitatearen beste arlorik ere argitu behar dugu. Ekilibrioa lortzeko, ekintza txikiak (esaterako: poliziek zergatik egiten dute semizirkulo bat) luze azaltzen dira (orri oso batetan, 37-38. orrialdeetan, ematen da goiko datu hori).

Hirugarren alde bat ere badago. Esan dugunez, pertsonaiak oroitzapen batzu ditu, korrika doan momentu horretan gertatzen zaion ekintza batek iradokiak: zigorraren mehatxuak haurtzaroko zigorrak gogorarazten dizkio; giltzaren kolpeak, Michèlena; bere zauriak, lagunarena; heriotza sentitzean izarrak ikusteak, bere aitaren heriotza.

Honela, bada, kausalitatearen hiru erabilketa ezberdin egiten ditu Saizarbitoriak. Kronologian eta Iraupenean ikusi dugun aberastasun berbera.

7. Ikuspuntua

Hasi baino lehen, karakteristika bat azpimarkatu nahi nuke. Kontalaria (narradorea) ez dela bat bakarra nobela guztia zehar. Hiru aurkitzen ditugu: idazleagaz identifikatzen den kontalaria³; hurrengo eguneko periodikoan idazten duena; Donostiako *Guia Turística*-ren egilea.

Hori argitu ondoren, azter dezagun ikuspuntua. Eta elementu honetan ere idazleak ugaritasuna darabilela aitortu behar.

Alde batetik, A, C, eta F gaietan kontalari objektiboa mintzo da, pertsonaien kanpotik ari dena, zineko kamara bailitzan.

Bigarren erabilketan, B gaian, ez dago ia kontalaririk, teatro eszena baten aurrean gaude.

Hirugarrenean, D eta E gaietan, kontalaria pertsonaiaren barrura sartzen da; baina ez da guztiz kontalari orojakilea. Argi dago, pertsonaiaren barrura sartzen dena: «Higan behintzat insintibo duk inguratzen hauen arriskuaz berri zehatzik jakin ez

nahi hori» (15 or.). Ez dugu ahaztu behar, ordea, nobela honetan (eta pasarte honetan zuzenki) *ni* eta *zu*, lehen eta bigarren pertsonak batu egiten direla. Gogora dezagun *ni* pertsonan hasten dela pasartea («egin nahi nuke», 14 or.). Honela, pertsonaiak bere buruarekin egiten duen solasaldia da, nire ustez, pasarte osoa.

Baina ez da oker interpretatu behar. Saltoak ere badaude: «Dena den, ez *duk*, ez *du* burua bueltatzen» (15 or.). Bigarren pertsonatik hirugarrenera iragaten da.

Beste pasarte batzutan ere oso objetiboa bihurtzen da ikuspuntua: «Atzekoak, berriz, basket-ekipo baten formazio eran abantzatzen dute: Hegalak, batez ere eskuin aldekoak, erdialdetik —pivotaren posizioan doazenek baino gehiago aurreratuz» (15-16 or.).

8. Klabe narratiboak

Nire ustez, lau klabe narratibo nagusi erabiltzen ditu Saizarbitoriak:

1. Gorago aipatu duguna: ni-zu pertsonak nahastea. Norbere burua zu-ka izendatzea. Hego Ameriketako nobelagileek erabili dute teknika hau.

Barne elkarriketa solte uzten da; baina bigarren pertsona erabiliz, dramatikotasuna lortzen du idazleak.

2. «Nouveau Roman» frantsesak erabiltzen duen teknika. Objektibitatea eta zehaztasuna ditu bereizgarriak nagusienak.

3. Hego Ameriketako nobelisten eragina argi nabari zaio Saizarbitoriari; estilo rasgo honetan, esaterako: ekintza bat hiru-lau aditez matizatzen da. Teknika berbera erabili du Vargas Llosa, *Pantaleón y las visitadoras* bere nobelan.

4. Materiale (eta hizkuntza) ezberdinen pilaketa. Karakteristika, ikuspuntu ezberdinak ematen dira. Periodikotik jasotako lerroak adierazten dira.

Zein da honen funtzioa? Zertarako egiten da hori? Nire ustez, errealitatearen konplexutasuna adierazteko; funtzio bera du aditzak matizatzeak⁴.

Kasu berezia dugu Guía Turística horren funtzioa. Badirudi kontrastea sortu nahi duela idazleak hori sartuaz: Donostia ofizial estereotipatua, egiazko, benetakoaren tartean.

9. Laburpena

Demostratu beharrik gabeko ebidentzia batetatik abiatu ginen: Saizarbitoria idazle modernoa da. Ebidentea zen; orain arrazoiz jantzi dugu.

Moderno, erabiltzen dituen teknikengatik, eta narrazioaz egiten dituen jokoengatik.

Azken begirada honetan, zera azpimarkatu nahi nuke: idazleak sortu duen estruktura: elementuen ordenua, elementu bakoitza hiru era ezberdinez erabiltzea (gogora: 3 ikuspuntu, 3 ikuspuntu mota, 3 iraupen ezberdin).

Guzti honek nobela aberats eta ekilibratua sortu du.

Beste alderdi batetik, hainbeste ekilibriok sor zezakeen hoztasun arriskua garaitzen jakin duela uste dut.

J. K.

OKERRAK ZUZENTZEN. — Aurreko zenbakian (JAKIN 12.) Zergatik Panpox idazlanaren hirugarren oin-oharrean, 158 orrialdean, **hurbil** jartzen duen lekuan **hurrun** jartzen zuen originalean. Artikulua txukuntzerakoan gertatu da aldaketa hau. Esaldiak horrela behar zuen, bada: **Eta hau harri-garria dugu: nobelak planteatzen duen egoera, gaurko planteamendu feminista muturrekoetatik hurrun bait dago».**

¹ SARASOLA, I.: *Historia social de Literatura Vasca*, Ed. Akal, Madrid 1976.

² SAIZARBITORIA, R.: *Ehun metro*, Kriselu, Donostia 1976.

³ Narradorea eta idazlea figura ezberdin bi dira nobela guztietan.

⁴ Honek ere badu zer ikusirik narrazioaren erritmoagaz.

Jaso ditugu

IRIGOYEN, Alfontso: **Herrian gara bizi**. Leopoldo Zugaza argitaldaria, Durango, 1979. 102 or. 24 x 15,5 zm. Irrisko sorta 8.

BOCCACCIO, G. / ARESTI, Gabriel: **Boccaccioren dekamerone tipi bat**. Luis Haranburu argitaldaria. Donostia, 1979. 125 or. 20,5 x 13,5 zm. Harria saila.

SOLBES, Maripi: **Haize lainotuaren nekeak**. Ustela saila. Donostia, 1979. 114 or. 19 x 11 zm.

VERNE, Julio / AZKUNE, Iñaki: **Indieta Beltza**. Gero. Bilbo, 1979. 144 or. 19,5 x 13,5 zm. Kimu saila, 25.

SAIZARBITORIA, Ramon: **Egunero hasten delako**. 2. argitalpena. Ustela saila. Donostia, 1979. 229 or. 19 x 11 zm.

CARO BAROJA, Julio: **Sobre la Lengua Vasca y el vasco-iberismo**. (Estudios Vascos IX). 2. argitalpena. Txertoa. Donostia, 1979. 220 or. 19,5 x 13,5 zm. Askatasun haizea, 35.

JAKIN

Nazio-arazoa Soviet Batasunean

EUZKO-GOGOA-ren LANAK

1979.eko EUSKAL LIBURUGINTZA

Urtarrila
Martxo

13

1980

Katalana hiltzear? • Fisika Hiztegia • Bertsolaritzaren bide berriak • B. Kapanagaren pentsaera • «Ehun metro», R. Saizarbitoriaren liburua • Valentziera ala katalana

1977 - 1978 - 1979 urteetako

GAI NAGUSIAK

- Euskal Unibertsitatea
- Nazio ukatuak Europan
- Euskal Estatutua
- Euskal Kanta Berria
- Ekologia Euskal Herrian
- Nafarroa
- Hizkuntza eta Politika
- Filosofo Berriak
- Ipar Euskal Herria
- Hauteskundeak Euskal Herrian
- Mikel Zarate
- Medikuntza Euskadin

aldizkaria • Ategorrieta hiribidea, 23, 1.º, esk.
Donostia - 13 • Tel. 27 17 13

Urteko suskripzioa: 1.000 pta. Alea: 300 pta.